

IOED VLAAMSE ARDENNEN

Intergemeentelijke onroerendergoeddienst

Deelnemende besturen: Brakel, Geraardsbergen, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Oudenaarde, Ronse, Wortegem-Petegem, Zottegem, Zwalm

Dit onroerendergoedbeleidsplan is opgesteld in het kader van de erkenningsaanvraag tot de oprichting van een intergemeentelijke onroerendergoeddienst.

Het omvat onder meer het **voortraject**, de **gezamenlijke omgevingsanalyse** van de dertien deelnemende gemeenten en het **beleidsplan** zelf. Het document geeft een overzicht van de beoogde **ondersteuning van de gemeenten en de erfgoedgemeenschappen** en de creatie van **draagvlak voor onroerendergoedzorg**, een overzicht van het uitgebouwde en nog uit te bouwen **consultatienetwerk** en de **organisatiestructuur** van de intergemeentelijke onroerendergoeddienst.

In bijlage bij dit document zit een kopie van de **statuten** van intergemeentelijk samenwerkingsverband VARIANT, de **toetredingsbesluiten** tot de IOED van de dertien deelnemende gemeenten en een **lijst met personeelsleden** van de partners en hun deskundigheid in het onroerendergoedveld.

Afbeelding voorblad: 1. Zicht op Melden 2. Open kouterlandschap in Nukerke 3. Reconstructietekening van het finaalpaleolithisch kamp van Ruien. Copyright 1 en 2: Dirk Wollaert; 3: Yannick De Smet/SOLVA

COLOFON

Dit onroerend erfgoedbeleidsplan 2021-2026 werd opgemaakt voor de erkenningsaanvraag voor de intergemeentelijke onroenderfgoeddienst Vlaamse Ardennen voor Brakel, Geraardsbergen, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Oudenaarde, Ronse, Wortegem-Petegem, Zottegem en Zwalm.

Projectvereniging VARIANT werkte hiervoor samen met SOLVA, Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen vzw en de dertien gemeenten in de Vlaamse Ardennen.

© Projectvereniging VARIANT

Zuidlaan 36

9630 Munkzwam

Tel: 0492 59 58 73

IN SAMENWERKING MET

SOLVA en Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen vzw

O, mijn schoon land, met uw wijde horizonten; land van heuvels en dalen, waar ge tien, twaalf dorpen in één dag te voet kunt bezoeken, van het ene naar het andere gaan langs veldwegeltjes die klimmen en dalen; waar ge vanop een hoogte wel twintig dorpen ziet liggen, met hun kerktorens en huizen en hofsteden en boomgaarden. O, mijn schoon land met uw wijde en brede vergezichten, ... machtig veel groen, bossen, lange bomenrijen die men op de hoogten van verre ziet staan ...

Uit: Omer Wattez, *Een hoekje van Zuid-Vlaanderen: Oudenaarde, Ronse en omstreken*, 1889

Inhoud

Inleiding.....	8
1. Tijdspad en traject.....	10
2. Omgevingsanalyse	12
A. Kenmerken van de regio	13
1. Algemeen	13
2. Bevolking.....	15
3. Bebouwing en open ruimte	18
4. Landgebruik.....	23
5. Infrastructuur	25
6. Economie.....	26
B. Fysisch kader en historisch-geografische context	27
1. Het fysisch kader	27
2. Het historisch-geografisch kader: het cultuurhistorisch landschap	36
C. Historische context	39
1. Rondtrekkende jagers in een natuurlijk landschap (paleolithicum en mesolithicum: tot ca. 5300 v. Chr.).....	40
2. Een nieuwe samenleving maakt een nieuw landschap (neolithicum, tot ca. 2000 v. Chr.)	41
3. Naar complexere samenlevingen (metaaltijden, 2000 – 50v. Chr.)	42
4. Rome wint... en ontgint (50 v. Chr. – 4 ^e /5 ^e eeuw)	43
5. De laat-Romeinse periode en overgang naar de vroege middeleeuwen (3 ^e -5 ^e eeuw)	45
6. Vroege middeleeuwen (5 ^e – 9 ^e eeuw)	46
7. Volle Middeleeuwen (10 ^e -12 ^e eeuw)	48
8. Verdere evolutie vanaf de late middeleeuwen.....	50
9. Industrialisatie en verstedelijking (19 ^{de} eeuw tot heden).....	52
10. Thematekst: (Post)middeleeuwse stadsontwikkeling van Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen	53
D. Gemeenschappelijk erfgoedpakket	61
1. Inventarissen.....	61
2. Thema's.....	62
3. Funerair erfgoed	77
E. Actoren.....	78
1. Vlaamse actoren	78
2. Provinciale actoren	79
3. Regionale actoren en bovenlokale projecten	80
4. Actoren op gemeentelijk niveau	82
5. Lokale erfgoedactoren en verenigingen	84
6. Musea met een sterke link met onroerend erfgoed.....	85

7. Andere actoren	86
F. Gemeentelijk (onroerend) erfgoedbeleid	87
1. Brakel	87
2. Geraardsbergen	87
3. Herzele	87
4. Horebeke.....	87
5. Kluisbergen.....	88
6. Kruisem	88
7. Lierde.....	89
8. Maarkedal	89
9. Oudenaarde	90
10. Ronse.....	90
11. Wortegem-Petegem.....	91
12. Zottegem.....	92
13. Zwalm.....	93
G. Beleid van andere actoren en overheden.....	95
1. (Inter)nationale verdragen en acties	95
2. Beleidsnota Vlaamse regering	95
3. Bestuursakkoord Provincie Oost-Vlaanderen 2019-2024.....	96
4. “Een toekomst voor de Vlaamse Parochiekerk” en “De Nieuwe Parochie”: beleidskaders voor de herbestemming of nevenbestemming van de parochiekerken.....	97
H. Maatschappelijke trends.....	99
1. Bronnen.....	99
2. Trends met een effect op onroerend erfgoed	99
3. Beleidsplan.....	101
A. SWOT-analyse.....	101
1. Aandachtspunten geformuleerd op basis van het Vlaams regeerakkoord	101
2. Aandachtspunten uit de trendanalyse.....	101
3. SWOT-analyse: kenmerken van het onroerend erfgoed en de onroerenderfgoedactoren ...	102
4. SWOT-analyse: aandachtspunten.....	106
5. Van beleidsopties naar beleidsdoelen	106
B. Missie & visie	107
1. Missie	107
2. Visie	107
C. Doelstellingen	108
SD 1. De kennis over onroerend erfgoed in de Vlaamse Ardennen is toegenomen en gekaderd in een groter geheel.....	108

SD 2. Er is een dynamische en gedragen streekvisie omtrent onroerend erfgoed en er zijn handvaten beschikbaar om deze visie in praktijk te brengen.	108
SD 3. Onroerend erfgoedactoren hebben toegang tot kennisdeling, netwerken en informatie omtrent onroerend erfgoed.	109
SD 4. De uitgebouwde visie is toegepast in concrete projecten.	110
SD 5. Het draagvlak voor onroerend erfgoed is vergroot.	110
SD 6. Onroerend erfgoed wordt integraal benaderd en geïntegreerd in andere beleidsdomeinen.	111
SD 7. IOED Vlaamse Ardennen is een duurzame partner	111
D. Uitbouw consultatienetwerk.....	112
E. Ondersteuning vrijwilligers en creatie voor een draagvlak voor onroerend erfgoed	114
1. Ondersteuning van vrijwilligers	114
2. Creatie van draagvlak voor onroerend erfgoed.....	115
F. Plan van aanpak en organisatiestructuur.....	116
1. Samenwerkingsmodel.....	116
2. Taakverdeling.....	116
3. Structuur en organisatie	116
4. Organogram	117
5. Financiering.....	117
6. Samenwerking in Zuid-Oost-Vlaanderen	117
7. Verdere timing en duur.....	118
4. Bibliografie	119
5. Bijlagen.....	126

Inleiding

Projectvereniging VARIANT (deelwerking Erfgoed Vlaamse Ardennen), het intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA en Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen vzw (RLVA) zetten zich samen in om voor het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen een onroerenderfgoedwerking uit te bouwen onder de vorm van de *‘Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddienst Vlaamse Ardennen’* of ‘IOED Vlaamse Ardennen’.

Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen bestaat uit de gemeenten: Brakel, Geraardsbergen, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Oudenaarde, Ronse, Wortegem-Petegem, Zottegem en Zwalm.

Met het herschikken van bevoegdheden van de provinciale en Vlaamse bestuursniveaus, de ontvoogding van de lokale besturen en de inwerkingtreding van het Onroerenderfgoeddecreet worden lokale besturen met nieuwe uitdagingen en verantwoordelijkheden geconfronteerd op het vlak van onroerend erfgoed (archeologie, monumenten en landschappen).

Steeds meer wordt **de omgang met en de zorg voor onroerend erfgoed een lokale opdracht** of nood: actualisatie van de Vastgestelde Inventaris Bouwkundig Erfgoed, oordelen over bouwkundige erfgoedwaarde in kader van vergunningsaanvragen voor sloop of verbouwing, zoeken naar gepaste herbestemmingen van kerken, reactiveren van gebouwen met erfgoedwaarde, nadenken over een gedragen toekomstvisie voor het erfgoed binnen de gemeente of stad, sensibilisering, ...

Het onroerend erfgoed in Vlaanderen is een heel gevarieerd gegeven, de regelgeving is complex, er zijn verschillende diensten en actoren bij betrokken en de materie heeft raakvlakken met andere beleidsdomeinen. Vaak ontbreekt er voor onroerend erfgoed een centraal aanspreekpunt op lokaal niveau, dicht bij de burger.

Daartegenover staan er echter wel **mogelijkheden** om hier op een **intergemeentelijk niveau** mee aan de slag te gaan en een reeks uitdagingen gezamenlijk aan te pakken. Voor een intergemeentelijke onroerenderfgoedwerking kunnen bovendien subsidies van de Vlaamse overheid (agentschap Onroerend Erfgoed) worden bekomen.

VARIANT, SOLVA en het Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen vzw (RLVA) hebben de mogelijkheden voor een intergemeentelijke werking rond onroerend erfgoed in de Vlaamse Ardennen in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat er in de regio een noodzaak en een grote bereidwilligheid bestaat om de krachten te bundelen rond het thema onroerend erfgoed.

Uit de studieronde blijkt dat veel expertise aangaande onroerend erfgoed aanwezig is in de regio en bij vornoemde organisaties. VARIANT werkt reeds rond cultureel erfgoed en ter ondersteuning van het erfgoedveld, SOLVA beschikt over een archeologische dienst, een onroerenderfgoeddepot en bouwkundige expertise, en het Regionaal Landschap heeft een jarenlange werking rond landschap, doelgroepen en kleinschalig landelijk bouwkundig erfgoed.

Uit de omgevingsanalyse blijkt bovendien dat de regio een duidelijk gemeenschappelijk onroerenderfgoedpakket heeft, met het landschap als belangrijke spil.

De regio vertoont tenslotte op vlak van cultureel en onroerend erfgoed een duidelijke samenhang en wil tot samenwerking. Dit uit zich onder meer in de oprichting van het intergemeentelijk samenwerkingsverband VARIANT, voor samenwerking rond cultuur en erfgoed in de Vlaamse Ardennen.

Zowel voornoemde organisaties als de betrokken gemeenten hebben de wens om hun intergemeentelijke onroerend-erfgoedwerking uit te bouwen vanuit de bestaande expertise en organisaties en willen deze expertise bundelen via een samenwerkingsmodel. Het onderzoek wees uit dat het meest opportuun was de IOED te huisvesten bij de projectvereniging VARIANT, wiens werkingsgebied rond cultureel erfgoed samenvalt met het werkingsgebied van de vooropgestelde IOED.

1. Tijdspad en traject

In december 2018 werden de eerste verkennende gesprekken gevoerd tussen de toenmalige interlokale vereniging Erfgoed Vlaamse Ardennen en SOLVA omtrent het oprichten van een intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst in de Vlaamse Ardennen. SOLVA had in de periode hier voorafgaand ook reeds verkennende gesprekken gevoerd met Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen vzw (verder: RLVA). Erfgoed Vlaamse Ardennen was een relatief nieuwe speler in het erfgoedveld en initieel vooral gericht op cultureel erfgoed, maar de stuurgroep zag de meerwaarde van een integrale erfgoedwerking en gaf de opdracht tot het onderzoeken van de mogelijkheden tot samenwerking met andere regionale partners.

Op 14/12/2018 werd door SOLVA een **informatiesessie ‘Onroerend erfgoed op lokaal niveau’** georganiseerd op ambtelijk en bestuursvlak (bv. cultuurfunctionarissen, schepenen en directeurs, stedenbouwkundige ambtenaren...). Tijdens deze infosessies werd gewezen op het gewijzigde wetgevende kader en de mogelijkheden tot oprichting van intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten in Zuid-Oost-Vlaanderen.

Op het **burgemeestersoverleg** voor de regio (25/1/2019) werd gevraagd om de mogelijkheden tot samenwerking met regionale organisaties te willen onderzoeken bij het verdere parcours dat tot oprichting van een IOED moest leiden.

Gezien de gedeelde expertise binnen het domein onroerend erfgoed, een overlappend werkingsgebied en hetzelfde bovenlokale beleidsniveau, namen Erfgoed Vlaamse Ardennen, SOLVA en Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen vanaf dan het initiatief om de krachten en expertises te bundelen.

De betrokken organisaties namen deel aan de **infosessie ‘(inter)gemeentelijke erfgoedpraktijk’** die het **agentschap Onroerend Erfgoed** in februari 2019 organiseerde in Brussel en Gent.

Een **structureel overleg** tussen voornoemde organisaties om de mogelijkheden hiertoe te onderzoeken en om de erkenningsaanvraag tegen 15 januari 2020 klaar te krijgen, ontwikkelde zich in de daaropvolgende maanden:

12/02/2019 - 22/03/2019 - 09/07/2019 - 22/09/2019 - 10/10/2019 - 06/11/2019 - 15/11/2019 - 29/11/2019 - 12/12/2019 - 20/12/2019 - 08/01/2020

Op het Beheerscomité van de Interlokale vereniging Erfgoed Vlaamse Ardennen werd op 11 juli 2019 ook aangestuurd op het uitwerken van een samenwerkingsmodel met de regionale verenigingen SOLVA en Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen. De bestuurders waren voorstander van het integreren van de onroerend erfgoeddienst in een samenwerkingsverband, gezien het bestaan van meerdere regionale actoren met expertise omtrent onroerend erfgoed. De gemeenten uit de Vlaamse Ardennen waren tevens vragende partij om geen nieuwe rechtspersoonlijkheid op te richten.

De interlokale vereniging Erfgoed Vlaamse Ardennen werkte inmiddels aan de omvorming tot een projectvereniging met rechtspersoonlijkheid, VARIANT. In **overleg** tussen SOLVA, RLVA en de lokale besturen werd beslist dat projectvereniging **VARIANT** de erkenningsaanvraag voor de IOED zou indienen. De drie organisaties stellen elk hun expertise en netwerk ter beschikking om een geïntegreerde werking van het IOED mogelijk te maken. Een samenwerkingsovereenkomst bezegelt de gemaakte afspraken.

Op 29 augustus 2019 werd er een **vergadering** belegd, om de plannen aan **het Agentschap Onroerend Erfgoed** voor te leggen en af te toetsen.

Als onderdeel van de omgevingsanalyse werd aan de gemeenten gevraagd hun inhoudelijke inbreng te geven. Tijdens een **consultatiesessie** op 20 september 2019, in het Stadhuis van Oudenaarde, werden de gemeenten bevraagd over het aanwezige erfgoed, hun verwachtingen, de sterktes en zwaktes van het erfgoed, de noden etc. Het erfgoedveld werd geconsulteerd via een **online bevraging** die liep van vrijdag 14 tot 31 oktober 2019.

Op 10/01/2019 en 04/10/2019 gaf het **overleg van algemeen directeurs** haar fiat aan de intentie tot erkenning en de vooruitgang in het aanvraagproces goed. Ook via het **Burgemeestersoverleg** van 25/01/2019 en 08/11/2019 kregen de partners fiat, en werden de gemeenten op de hoogte gehouden en geconsulteerd.

De Raad van Bestuur van de projectvereniging VARIANT van 20/11/2019 keurde de erkenningsaanvraag en beleidsplan goed op 20/11/2019, de Raad van Bestuur van SOLVA op 03/12/2019. De raad van bestuur van RLVA van 18/12/2018, 19/06/2019 en 23/09/2019 gaven telkens fiat om door te gaan met het traject.

De colleges en gemeenteraden van de betrokken besturen keurden de erkenningsaanvraag goed in de loop van november en december 2019.

- Brakel: 30 december 2019 – college van burgemeester en schepenen
- Geraardsbergen: 30 december 2019: gemeenteraad
- Herzele: 27 november 2019 – gemeenteraad
- Horebeke: 19 december 2019 – gemeenteraad
- Kluisbergen: 28 november 2019 – gemeenteraad
- Kruisem: 18 november 2019 - gemeenteraad
- Lierde: 16 december 2019 – gemeenteraad
- Maarkedal: 26 november 2019 – gemeenteraad
- Oudenaarde: 25 november 2019 – gemeenteraad
- Ronse: 18 november 2019 – gemeenteraad
- Wortegem-Petegem: 28 november 2019 – gemeenteraad
- Zottegem: 16 en 17 december 2019 – gemeenteraad
- Zwalm: 28 november - gemeenteraad

2. Omgevingsanalyse

In onderstaande hoofdstukken, die een beschrijvend kader beogen van het werkingsgebied van de IOED Vlaamse Ardennen, gaan we achtereenvolgens in op de kenmerken van de regio (A), het fysisch en historisch-geografisch kader (B), de historische context (C) en het gemeenschappelijk erfgoedpakket (D).

We trachten daarbij voornamelijk te focussen op de aspecten die voor het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen kenmerkend zijn. Waar mogelijk wordt daarbij aandacht besteed aan een integrale benadering van onroerend erfgoed.

Zicht op Melden met de Koppenberg op de achtergrond (© D. Wollaert)

A. Kenmerken van de regio

Het zuiden van Oost-Vlaanderen is door het heuvelachtige karakter vooral gekend onder de (toeristische) benaming ‘Vlaamse Ardennen’. Het was Omer Wattez, die op aangeven van Pol de Mont, de term in 1889 lanceerde. In zijn boek “Een hoekje van Zuid-Vlaanderen: Oudenaarde, Ronse en omstreken” schreef hij het volgende over de streek: *O, mijn schoon land, met uw wijde horisonten; land van heuvels en dalen, waar ge tien, twaalf dorpen in één dag te voet kunt bezoeken, van het ene naar het andere gaan langs veldwegeltjes die klimmen en dalen; waar ge vanop een hoogte wel twintig dorpen ziet liggen, met hun kerktorens en huizen en hofsteden en boomgaarden. O, mijn schoon land met uw wijde en brede vergezichten, ... machtig veel groen, bossen, lange bomenrijen die men op de hoogten van verre ziet staan ...*¹ Hoewel sterk romantisch getint, geeft deze lofrede een goede impressie van het landschap en de bewoning. Afgezien van de kleinere steden Oudenaarde, Ronse, Geraardsbergen en Zottegem, situeert de bewoning zich in tal van kleine dorpskernen die verspreid liggen in het landschap. Het gebied is bij uitstek gekend omwille van de goede bewaring van het historisch cultuurlandschap waar landbouw in familiale bedrijven nog steeds een belangrijk onderdeel vormt van de economische activiteiten.

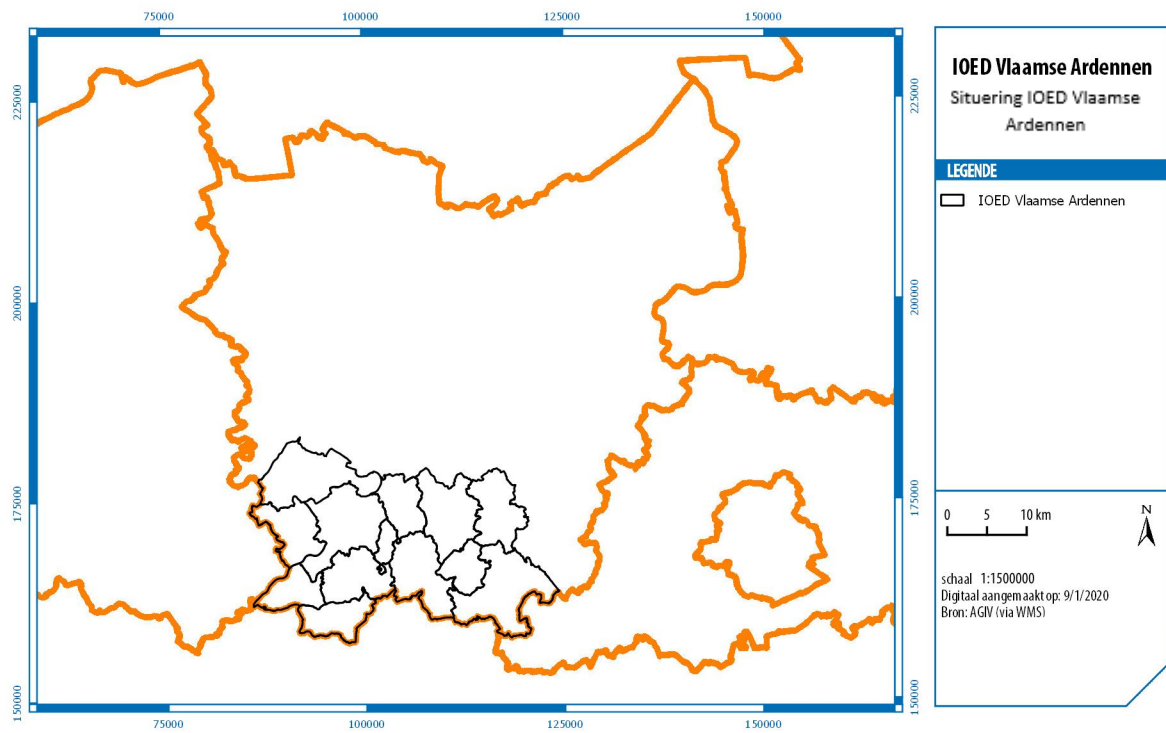
We focussen in dit hoofdstuk in eerste instantie op de aspecten die een wezenlijke invloed hebben op onroerend erfgoed, de omgang hiermee en het draagvlak hiervoor. Zo zullen de bebouwingsgraad, de druk op de ruimte (druk op aanwezige bebouwing, kernen, landschappen en archeologie) aan bod komen, alsook de bevolkingssamenstelling. De bevolkingssamenstelling en -evolutie in al haar aspecten bepaalt immers mee het draagvlak².

1. Algemeen

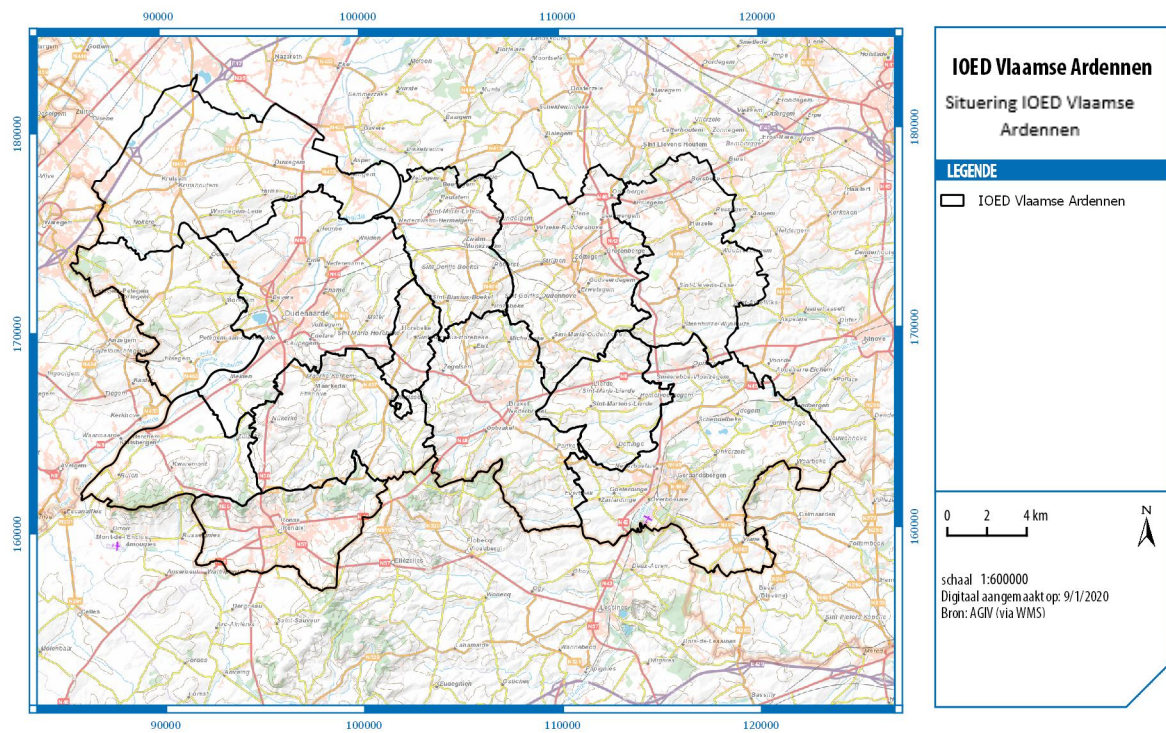
Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen is gelegen in het zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen (figuur 1). Het gebied heeft een oppervlakte van 602 km². De historische steden Oudenaarde, Geraardsbergen en Ronse, en de recentere stad Zottegem vervullen de functie van centrumstad voor een hinterland van de landelijke gemeentes Kruisem, Zwalm, Herzele, Lierde, Brakel, Maarkedal, Horebeke, Kluisbergen en Wortegem-Petegem (figuur 2). Het zwaartepunt van zowel de bewoning als de economische activiteiten situeert zich in het zuiden van het werkingsgebied rond de 19de-eeuwse industriesteden Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen. Door de topografie en het huidige belang van landbouw en veeteelt is het historisch cultuurlandschap bij uitstek goed bewaard gebleven.

¹ Wattez 1889.

² Voor het cijfermateriaal in dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van <https://www.statistiekvlaanderen.be>.

Figuur 1. Situering van IOED Vlaamse Ardennen in de provincie Oost-Vlaanderen

Figuur 2. Detail van de situering van IOED Vlaamse Ardennen in de provincie Oost-Vlaanderen

2. Bevolking

Het historisch cultuurlandschap van de Vlaamse Ardennen wordt gekenmerkt door een sterk verspreide bewoning wat resulteert in een vrij lage bevolkingsdichtheid van 336 inw./km². Dit is een stuk lager dan het gemiddelde van 509 inw./km² in Oost-Vlaanderen en de 487 inw./km² in het volledige Vlaamse Gewest.

De steden Oudenaarde en Geraardsbergen zijn koplopers in inwonersaantal met meer dan 30 000 inwoners, gevolgt door Zottegem en Ronse die beide 26 000 inwoners hebben. De meeste gemeentes hebben minder dan 10 000 inwoners. Dit resulteert voor heel het gebied in een gemiddelde bevolkingsdichtheid van 336 inw./km². Voor centra van Oudenaarde en Ronse ligt dit boven de 2000 inw./km², maar door de omvang van de gemeentes met veel landelijke gebieden wordt dit cijfer, vooral voor Oudenaarde, sterk omlaag gehaald.

<u>Gemeente</u>	<u>Oppervlakte (km²)</u>	<u>inwonersaantal</u>	<u>Bevolkingsdichtheid (inw./km²)</u>
Kruisem	70,69	15641	221,2618
Zwalm	33,82	8148	240,9225
Zottegem	56,65	26582	469,2321
Herzele	47,4	18027	380,3165
Geraardsbergen	79,71	33439	419,5082
Lierde	26,13	6616	253,1956
Brakel	56,46	14801	262,1502
Maarkedal	45,63	6343	139,0094
Horebeke	11,2	2036	181,7857
Ronse	34,48	26479	767,9524
Kluisbergen	30,38	6488	213,5616
Wortegem-Petegem	41,96	6397	152,4547
Oudenaarde	68,06	31393	461,2548
totaal	602,57	202390	335,878

Doordat er slechts een beperkt aantal dense bewoonde centra liggen in de Vlaamse Ardennen is de **bevolkingsdruk** in het gebied vrij **laag**. Het open karakter van de regio in combinatie met een beperkt werkaanbod in de regio, zorgt ervoor dat veel mensen de regio verlaten ten voordele van grotere centrumsteden zoals Gent, Aalst of Kortrijk.

Over het gehele werkingsgebied genomen is er de laatste 10 jaar slechts een vrij **kleine bevolkingsgroei** gerealiseerd van 2,9% (2010-2019). De grootste bevolkingstoename situeert zich

logischerwijs in de steden Oudenaarde, Ronse en Zottegem. Opmerkelijk is ook de hogere bevolkingstoename in Brakel.

Enkele typisch landelijke gemeentes zoals Maarkedal en Horebeke hebben te kampen met een **bevolkingsafname**. In 4 op de 10 gemeentes in Vlaanderen was er in de periode tussen 2010-2019 een bevolkingstoename van meer dan 5%, het merendeel van de gemeentes in Vlaanderen kende een toename tussen de 2,5-5%. Hieruit blijkt de bevolkingstoename in de Vlaamse Ardennen eerder aan de lage kant te zijn. Een deel van de lage cijfers kan verklaard worden door de stadsvlucht van veelal jonge mensen die na studies niet terug gaan naar de landelijke streek waar ze zijn opgegroeid, maar zich vestigen in de buurt van de werkgelegenheid.

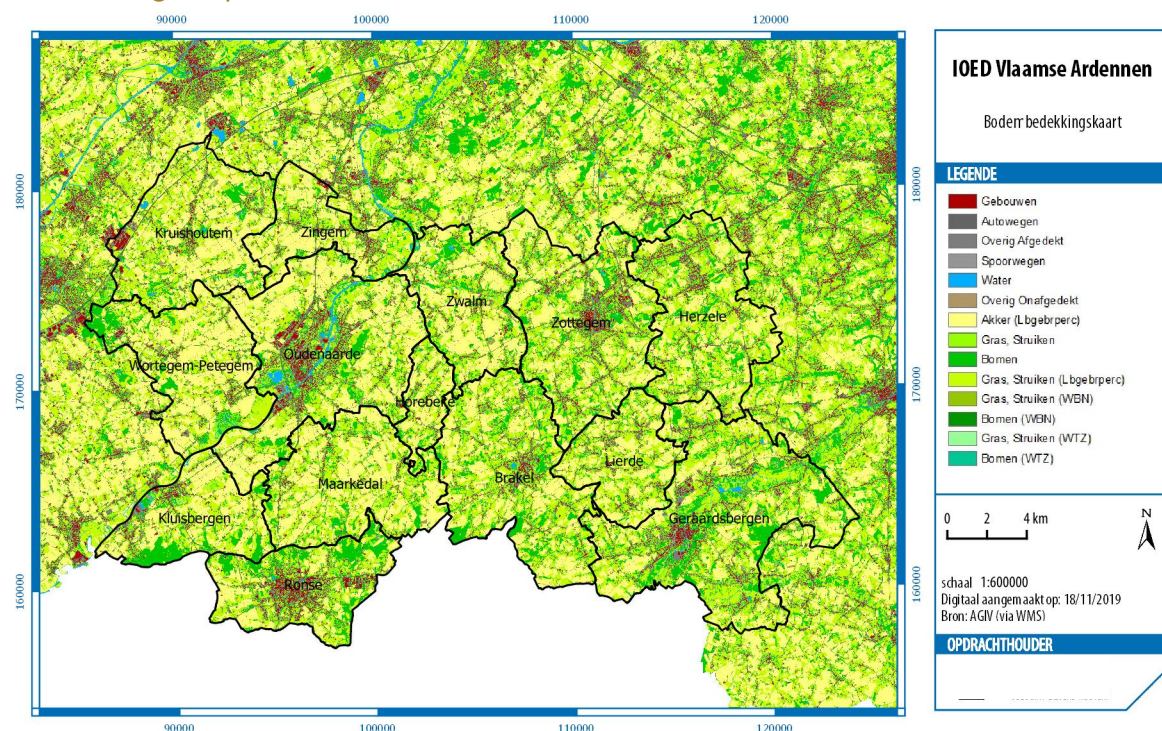
Het percentage van inwoners met een **buitenlandse nationaliteit** volgt in grote mate het cijfer van de bevolkingstoename. Het grootste aantal mensen van buitenlandse origine woont in Ronse, gevolgd door Oudenaarde, Geraardsbergen en Zottegem. De kleine, landelijke gemeentes zoals Maarkedal, Wortegem-Petegem of Horebeke hebben slechts een klein percentage mensen van buitenlandse origine. Deze cijfers corresponderen goed met het percentage niet-Belgen bij geboorte. Dit zijn mensen van buitenlandse herkomst, die in de loop van hun leven de Belgische nationaliteit hebben gekregen. Het gemiddelde aantal mensen van buitenlandse herkomst schommelt voor de Vlaamse Ardennen rond de 8%.

Dit beeld wordt deels verstoord door het zeer hoge aantal mensen van buitenlandse herkomst die in Ronse wonen. In **Ronse** heeft 31,2% van de bevolking een buitenlandse herkomst. Geraardsbergen en Oudenaarde volgen met 12,2 en 9,8 % op ruime afstand. Het percentage mensen van buitenlandse herkomst ligt beduidend hoger in de steden dan in de meer landelijke gemeentes. Vooral het hoge cijfer van Ronse is frappant wanneer het gespiegeld wordt aan de naburige landelijke gemeentes Maarkedal (4,3%) en Horebeke (2,6%). Dit heeft vooral te maken met de goedkope huisjes in de vroegere textielbuurten. Deze kunnen aan een voordelig tarief gehuurd of gekocht worden, waardoor ze interessant zijn voor mensen die het minder breed hebben. Bovendien speelt ook de bereikbaarheid met openbaar vervoer (trein) een belangrijke rol. Wanneer dit gespiegeld wordt aan de naburige gemeentes Maarkedal en Horebeke zien we dat daar vooral grote alleenstaande woningen te vinden zijn, en dat het vervoersnet een stuk minder uitgebouwd is.

Gemeente	bevolkingsgroei (in %) 2010-2019	Niet-Belg (in %) 2019	Niet-Belg bij geboorte (in %) 2017
Kruisem	2,4	1,7	5,2
Zwalm	1,1	1,2	4,2
Zottegem	6,8	4,1	7,9
Herzele	5,2	2,8	6,2
Geraardsbergen	4,4	4,7	12,2
Lierde	1,3	1,2	4,8
Brakel	4,9	2,6	6,2
Maarkedal	-1,2	1,2	4,3
Horebeke	-0,6	1,1	2,6

Ronse	5,3	8,4	31,2
Kluisbergen	0,8	1,9	6
Wortegem-Petegem	2,1	1,6	5,1
Oudenaarde	5,7	4,8	9,8
GLOBAAL	2,94	2,87	8,13

3. Bebouwing en open ruimte

Figuur 3. De bodembedekkingskaart binnen het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen

3.1. Beschrijving van de verstedelijking

De Vlaamse Ardennen worden gekenmerkt door een lage graad aan urbanisering. Er is enkel sprake van een dense urbane ruimte rond de centra van Oudenaarde en Ronse. De centra van Zottegem en Geraardsbergen zijn vrij beperkt in omvang en overstijgen, op Vlaamse schaal bekeken, het gemeentelijk niveau niet. Voor alle steden geldt dat er betrekkelijk weinig hoogbouw is. Het merendeel van de bewoning situeert zich in verkavelingen of rijwoningen.

Het grootste verstedelijkte gebied situeert zich ten noorden en oosten van het historische centrum van **Oudenaarde**. Op de westelijke oever van de Schelde vormen woonwijken en sportinfrastructuur een aaneengesloten net van laagbouw. De bewoning loopt van het historische centrum van Oudenaarde onafgebroken door tot de vroegere woonkern van Eine. Ten westen van deze bewoning ligt langs de N60 een aaneengesloten gebied van industrie, KMO en winkels. Aan de oostzijde van de Schelde is het gebied tussen de Schelde en de rand van de Scheldevallei van het stadsdeel Pamele tot de historische kern van Nederename bijna geheel verkaveld. Het gaat om een groot aaneengesloten geheel van recente verkavelingen langsheen de intergemeentelijke weg N46 e.g. de recente verkaveling “Egypte”.

De stedelijke kern van **Ronse** bestaat uit bewoning en recent aangelegde verkavelingen die in het laagste gedeelte van de stad liggen. Om evidente redenen lenen de heuvelflanken die de stad omgeven zich niet tot de inplanting van woonwijken, en al zeker niet tot het uitbouwen van economische activiteiten. Op de flanken van de heuvelrug Hotond-Muziekbos liggen wel residentiële woningen ingepland. De historische (textiel) industrie(panden) liggen binnen het huidige stadscentrum van Ronse. De huidige industrie- en KMO-zones zoals Klein Frankrijk of Pont West, liggen langs de grote uitvalswegen van de stad. Langsheen deze wegen situeren zich eveneens lintbebouwingen en verkavelingen.

In **Geraardsbergen** is er een vrij kleine historische kern op de flank van de Dender. De recentere bewoning situeert zich vooral tussen de Dender en de N42, en loopt aaneensluitend door tot in Nederboelare. In de wijken rond het stadscentrum zijn de meer residentiële woningen te vinden,

daar waar in het centrum de kleine arbeidershuisjes onderdak verschaffen aan minder gegoede mensen. Ten noorden van de stad liggen langs de N42 verschillende winkelcomplexen. De huidige industrie/KMO-zone situeert zich ten zuiden van de stad aan de overkant van de Dender, en is vrij beperkt qua omvang. Van de vroegere textielindustrie schiet intussen niets meer over.

Zottegem tot slot heeft een klein historisch centrum. Zottegem is vooral in recente periodes sterk uitgebreid met verkavelingen in het oosten en het zuiden van de stad. Langs de N42 liggen talrijke KMO en industriepanden ingepland. Tussen het centrum van Zottegem en de kernen van Leeuwergem, Elene, Strijpen en Erwetegem lopen verschillende steenwegen waarlangs lintbebouwing is aangelegd.

Buiten deze stedelijke kernen liggen talrijke (oude) bewoningskernen die veelal met elkaar verbonden zijn door steenwegen met lintbebouwing. **Grotere gemeentes** zoals Brakel of Herzele hebben een duidelijke kern, die ook de centrumfunctie vervuld. **Landelijke gemeentes** zoals Maarkedal of Horebeke hebben slechts zeer kleine bewoningskernen en zijn voor hun (economische) functies vooral gericht op de omliggende centra. Naast recentere dorps- en stadsontwikkelingen zijn in de regio ook verschillende **historische dorpskernen** opvallend goed bewaard gebleven. Dorpskernen zoals Mullem, Dikkele of Roborst hebben slechts in beperkte mate recente bebouwing gekregen, en zijn belangrijk als **historisch ankerpunt** in het landschap.

In totaal bevat het werkingsgebied maar liefst 100 woonkernen: centra en kleinere woonkernen inbegrepen. Een groot deel van deze kernen hebben **een lange geschiedenis**, en gaan voor hun stichting terug tot in de volle middeleeuwen. Dit valt onder meer af te leiden uit het hoge aantal toponiemen die eindigen op -beek (baki), -gem (ingaheim), en -zele (sala).

<u>Hoofdgemeente</u>	<u>Deelgemeente</u>
Brakel	Elst
	Everbeek
	Michelbeke
	Nederbrakel
	Opbrakel
	Parike
	Sint-Maria-Oudenhove (Brakel)
	Zegelsem
Geraardsbergen	Geraardsbergen
	Grimminge
	Idegem
	Moerbeke
	Nieuwenhove
	Ophasselt
	Schendelbeke

	Smeerebbe-Vloerzegem
	Viane
	Waarbeke
	Zandbergen
	Zarlardinghe
	Goeferdinge
	Nederboelare
	Onkerzele
	Overboelare
Herzele	Borsbeke
	Herzele
	Hillegem
	Ressegem
	St-Antelinks
	Steenhuize-Wijnhuize
	St-Lievens-Esse
	Woubrechtgem
Horebeke	Sint-Kornelis-Horebeke
	Sint-Maria-Horebeke
Kluisbergen	Berchem
	Kluisbergen
	Ruien
	Zulzeke
	Kwaremont
Kruisem	Kruishoutem
	Lozer
	Nokere
	Wannegem-Lede
	Huise
	Ouwegem
	Zingem
Lierde	Deftinge
	Hemelveerdegem

	Sint-Maria-Lierde
	Sint-Martens-Lierde
Maarkedal	Etikhove
	Maarke-Kerkem
	Nukerke
	Schorisse
Oudenaarde	Bevere
	Edelare
	Eine
	Ename
	Heurne
	Leupegem
	Mater
	Melden
	Mullem
	Nederename
	Ooike (Oudenaarde)
	Oudenaarde
	Volkegem
	Welden
Ronse	Ronse
Wortegem-Petegem	Elsegem
	Moregem
	Ooike (Wortegem-Petegem)
	Petegem aan de Schelde
	Wortegem
Zingem	Huise
	Ouwegem
	Zingem
Zottegem	Oombergen
	St-Maria-Oudenhove (Zottegem)
	Zottegem
	Elene

	Erwetegem
	Godveerdegem
	Grotenberge
	Leeuwergem
	Sint-Goriks-Oudenhove
	Strijpen
	Velzeke-Ruddershove
Zwalm	Beerlegem
	Dikkele
	Hundelgem
	Meilegem
	Munkzwalm
	Nederzwalm-Hermelgem
	Paulatem
	Roborst
	Rozebeke
	Sint-Blasius-Boekel
	Sint-Denijs-Boekel
	Sint-Maria-Latem

3.2. Beschrijving van de open ruimtes

De **gemiddelde bevolkingsdichtheid** van 335 inw./km² ligt een stuk lager dan het gemiddelde in het Vlaamse Geweest, dat op 487 inw./km² ligt. Het cultuurlandschap is sinds de middeleeuwen al gekend door verspreide bewoning in een overwegend landelijk/agrarisch ingericht landschap.

Het hele gebied wordt gekenmerkt door een sterk glooiend landschap gedetermineerd door zowel een west-oost georiënteerde heuvelrij als door een noord-zuid lopende heuvelrij. Talrijke beekvalleien die afwateren richting de Schelde en de Dender dragen bij tot het reliëf van het gebied.

Het meest kenmerkend voor het landschap in de Vlaamse Ardennen zijn de **open kouters** waarvan de meeste als akkerland in gebruik zijn. De nattere plekken, vooral in de **beekvalleien**, zijn in gebruik als weiland. Veel akkers en weilanden worden nog steeds omgeven door hagen, wat ook typisch is voor het zuidelijk gelegen Pays de Collines. De kouters worden doorsneden door beekvalleien of **holle wegen** die veelal een hele lange gebruiksduur hebben gehad. In het hele werkingsgebied is het **historisch cultuurlandschap** zoals het tijdens de volle middeleeuwen is gevormd, **opmerkelijk goed bewaard**.

Naast open kouters en verspreide woonkernen kent de Vlaamse Ardennen ook verschillende gebieden met een grote landschappelijke en natuurlijke waarde zoals het Burreken dat op het contactpunt ligt tussen Brakel, Horebeke en Maarkedal. Door het uitgesproken reliëf zijn er ook verschillende **bosmassieven** bewaard. Sommige zoals bos 't Ename in Oudenaarde of het Raspaillebos in Geraardsbergen zijn beschermd als cultuurhistorisch landschap. Verschillende bossen

maken deel uit van de 'Bossen van de Vlaamse Ardennen' en zijn onderdeel van het **Europese Natura 2000 project**. Het gaat om volgende bossen: Muziekbos, Kluisbos, Hotond-Scherpenberg, Kloosterbos, Sint-Pietersbos, Steenbergse bossen, Bos Ter Rijst, Cotthembos, Spijkerbos, Everbeekse Bossen, Middenloop Zwalm, Kuitholbos, Koppenbergbos, Brakelbos, Raspaillebos, Volkegembos, Hasseltbos, Bos t'Ename en Neigembos. Het zijn **typische beukenbossen** die in het voorjaar gekend zijn door een tapijt aan blauwe wilde hyacinten. Verder zijn er ook verschillende Europees beschermde diersoorten te vinden zoals de watervleermuis, rivierdonderpad of vuursalamander. Ondanks de veelheid aan bossen, is het grootste deel sterk versnipperd. Enkel op de toppen van de getuigenheuvels (vooral Kluisberg, Muziekberg, Rhodesberg/Pottelberg) zijn meer aaneengesloten bosmassieven bewaard gebleven.

4. Landgebruik

Een analyse van het landgebruik is een goede indicator om het karakter van de streek te definiëren. Uit de analyse van het landgebruik, het aandeel landbouwoppervlakte, het ruimtebeslag en de bebouwde oppervlakte blijkt het **sterk rurale karakter van de Vlaamse Ardennen**. Deze regio is een typisch historisch cultuurlandschap, waar **landbouw nog steeds een belangrijke rol** speelt. Voor een deel is dit natuurlijk te wijten aan de topografie van de streek.

Het **ruimtebeslag** in de Vlaamse Ardennen ligt gemiddeld genomen rond de 25%. Het gaat om het aandeel van de ruimte dat is ingenomen door onder meer huisvesting, industriële en commerciële doeleinden, transportinfrastructuur of recreatieve doeleinden. Daarvan is er ongeveer 12% ingenomen door huizen en tuinen. Het gemiddeld ruimtebeslag in het Vlaamse gewest ligt rond de 33%, het aantal huizen en tuinen rond de 13%. Er is dus beduidend **minder ruimtebeslag dan gemiddeld**, en iets minder dan gemiddeld wordt daarbij ingenomen door huizen en tuinen. Het is evident dat het ruimtebeslag het hoogste ligt in de steden Ronse (41%), Oudenaarde (33%) en Geraardsbergen (30%). Dit zijn ook de steden met de grootste bevolkingsdichtheid.

Het **percentage bebouwde oppervlakte** per gemeente is eveneens een goede indicator voor de hoeveelheid groen en open ruimte in de gemeente. Ook hier zitten de centrumsteden Ronse (32,4%), Oudenaarde (30,2%) en Zottegem (26,5%) ver boven het algemeen gemiddelde van 21%. Het gemiddelde percentage bebouwde oppervlakte in het Vlaamse Gewest ligt rond de 28%. Wat een stuk hoger is dan het gemiddelde van de Vlaamse Ardennen. Het zijn vooral de landelijke gemeentes zoals Maarkedal (14%) en Lierde (16,5%) die het cijfer omlaag trekken³.

Het grootste deel van de bebouwde oppervlakte wordt ingenomen door **woningen**. In het werkingsgebied gaat het om 84% van de bebouwde oppervlakte. Dit is een stuk boven het gemiddelde van het Vlaamse gewest, waar 75% van de bebouwde oppervlakte naar woningen gaat. In de Vlaamse Ardennen blijkt 10,7% van de bebouwde oppervlakte ingenomen door **economische functies**. Het gaan dan om winkels, industrie en KMO. Dit is een **stuk lager dan** de 16% van het **Vlaamse gewest**. Dit kan verklaard worden doordat er betrekkelijk weinig industriële activiteiten ontplooid zijn in de streek. Uitzonderingen hierop zijn de steden Ronse en Oudenaarde die beide 22% ruimte voor ondernemen hebben. Bij de gemeentes scoort Kluisbergen met 17% opvallend hoog in deze barometer. Dit is te verklaren door de economische activiteiten langs de Schelde en de N8 richting Oudenaarde, en aan de grote (voormalige) energiecentrale in Ruien. Met 3,8% is het percentage voor recreatie ook een stuk lager dan het gemiddelde van het Vlaamse Gewest, waar dit op 7% ligt.

Het aandeel in **onbebouwde oppervlakte** toont onmiddellijk het **belang van de landbouw** in de Vlaamse Ardennen. In de Vlaamse Ardennen is er gemiddeld 58% van de onbebouwde oppervlakte

³ Ook hier is gewerkt met relatieve cijfers van Statistiek Vlaanderen, er is niet gewerkt met de reële grondoppervlaktes van de gemeentes. Kleine gemeentes met een laag cijfer gaan verhoudingsgewijs een grote invloed hebben dan grotere gemeentes met een hoog cijfer.

in gebruik als akkerland. Het gemiddelde op Vlaams niveau is 47%. Ronse scoort met 31% beduidend lager dan de andere gemeentes. Dit is te wijten aan de hoge bebouwingsgraad én de aanwezigheid van enkele bossen op de heuveltoppen. In de meest rurale gemeentes ligt het aandeel landbouwoppervlakte zelfs boven de 70%. De kleine gemeente Horebeke kent met 76% het hoogste percentage aan landbouwoppervlakte. Met een percentage van 7% bos, is er minder bos dan gemiddeld in het Vlaamse gewest (11%). Tenslotte is er nog een restgroep van 34% (weiland, struikgewas, moeras, water) dat ook een stukje lager ligt dan het gemiddelde van 42%.

	Landgebruik tuinen & huizen (2016)	Landbouwoppervlakte (2018)	Ruimte beslag (2016)	Bebouwde oppervlakte (2018)
Kruisem	11,5	54,5	26	21,25
Zwalm	11	56	23	19,5
Zottegem	15	51	30	26,5
Herzele	13	54	24	19,9
Geraardsbergen	13	48	27	22,5
Lierde	10	69	21	16,5
Brakel	11	64	22	17,3
Maarkedal	9	70	18	14
Horebeke	11	76	21	15,4
Ronse	17	31	41	32,4
Kluisbergen	10	58	23	20,9
Wortegem- Petegem	9	66	22	19
Oudenaarde	14	51	33	30,2
gemiddelde	11,88	57,58	25,46	21,18

Aandeel bebouwde oppervlakte 2018 (som 100%)

	Wonen	Ondernemen	Recreatie	rest
Kruisem	82,5	14	2,5	1
Zwalm	89	6	4	1
Zottegem	84	11	5	1
Herzele	90	6	3	1

Geraardsbergen	82	12	5	1
Lierde	92	5	2	1
Brakel	89	6	4	1
Maarkedal	92	4	3	1
Horebeke	92	5	5	0
Ronse	70	22	6	2
Kluisbergen	78	17	4	1
Wortegem-Petegem	87	10	2	1
Oudenaarde	72	22	5	1
gemiddelde	84,57	10,76	3,8	1

Aandeel onbebouwde oppervlakte 2018 (som 100%)

	Akkerbouw	bos	andere
Kruisem	65,5	2,5	31,5
Zwalm	61	7	32
Zottegem	60	6	33
Herzele	58	5	37
Geraardsbergen	45	11	44
Lierde	53	3	44
Brakel	53	8	39
Maarkedal	64	5	32
Horebeke	62	5	32
Ronse	49	15	37
Kluisbergen	58	15	27
Wortegem-Petegem	67	7	26
Oudenaarde	61	4	35
gemiddelde	58,19	7,19	34,57

5. Infrastructuur

Het gebied wordt ontsloten door enkele grote **autowegen**. De belangrijkste zijn noord-zuid lopende wegen N60 Ronse-Gent en de N42 Geraardsbergen-Wetteren. Via deze wegen is er aansluiting op de autosnelwegen E40 en E17. Verder zijn ook de N48 Ronse-Brakel-Ninove en N46/N8 Kluisbergen-Oudenaarde-Zottegem-Aalst van belang. De hoofdwegen zijn met elkaar verbonden door een hele reeks aan 'steenwegen' en kleinere lokale wegen. Een typisch kenmerk voor de Vlaamse Ardennen is dat verschillende van de dorpskernen verbonden zijn met **historische wegen** zoals Holleweg in

Oudenaarde of de Mariaborrestraat in Maarkedal. Deze zijn nog steeds uitgevoerd in **kasseien**, wat ook een typisch relict is van de het cultuurlandschap en de infrastructuur van de Vlaamse Ardennen.

Bulkvrachtvervoer gebeurt via de Schelde of de Dender. De twee belangrijkste **spoorlijnen** zijn Ronse-Gent en de lijn Geraardsbergen-Denderleeuw. Daarnaast is er ook de lijn Melle-Zottegem-Geraardsbergen waarlangs zowel personen- als vrachtvervoer gebeurt.

6. Economie

Historisch gezien zijn de Vlaamse Ardennen vooral gekend van **landbouw en textielnijverheid**. De textielnijverheid ontstond reeds in de (late) middeleeuwen, en centraliseerde zich vooral rond de steden Oudenaarde en Ronse. Tijdens de industrialisatie in de 19de eeuw was er een sterke toename van bedrijven in Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen. Door (buitenlandse) concurrentie verloor deze sector zijn belang in de loop van de 20ste eeuw. Het huidige economische zwaartepunt van de Vlaamse Ardennen ligt rond Oudenaarde, waar in het industriepark Bruwaan verschillende grote bedrijven gevestigd zijn. Deze zijn werkzaam in verschillende sectoren gaande van (ruw)bouw tot de vervaardiging van goederen (e.g. Samsonite).

De huidige grootschalige **landbouw** gaat verder op de historische landbouw. Er is momenteel een **schaalvergroting** aan de gang waardoor minder mensen een even groot landbouwareaal kunnen blijven bewerken. De landbouwbedrijven in de Vlaamse Ardennen zijn bijna uitsluitend familiale landbouwbedrijven die gericht zijn op een gemengd landbouwbedrijf waarbij er een combinatie is van veeteelt en akkerbouw. Ten gevolge van de klimaatbewustwording gaan de meeste bedrijven vooral lokaal hun producten aanbieden. Een heleboel bedrijven is de laatste 10 jaar overgeschakeld op biologische teelt.

Toerisme vormt een belangrijke economische sector voor de Vlaamse Ardennen. Er wordt niet alleen sterk ingezet op **wandeltoerisme**, ook **fietstoerisme** wordt uitgebreid in de markt gezet. Doordat de Vlaamse Ardennen het decor vormen van iconische wielervedstrijden als “De Ronde van Vlaanderen”, de “E3-prijs Harelbeke” en “Omloop het Nieuwsblad” vinden talloze wielervanhebbers de weg naar de Vlaamse Ardennen. Ook vanuit het buitenland vinden steeds meer wielervanhebbers hun weg naar de Vlaamse Ardennen.

Het houden van paarden is zich in sneltempo aan het ontwikkelen als wezenlijk economisch onderdeel in Zuid-Oost Vlaanderen. Deze **‘verpaarding’** heeft er toe geleid dat talrijke hectares landbouwgrond werden opgegeven of opgekocht door grote spelers voor de aanleg van weides en stoeterijen. In combinatie met de opkooppolitiek van grote agro-industriële bedrijven verhoogt dit aanzienlijk de **druk op de familiale landbouwbedrijven**. De verpaarding in combinatie met de agro-industriële bedrijven vormen ook in veel gevallen een directe **bedreiging** voor het historisch cultuurlandschap. Immers is het roteren van teelten een typisch onderdeel van het landschap. Door te evolueren naar een enkel graslandschap of akkers met **monocultuur** verhoogt bovendien de kans op erosie, wat dan weer nefast is voor archeologische relictten in de ondergrond.

B. Fysisch kader en historisch-geografische context

Zicht op de Oudenberg, Geraardsbergen (© D. Wollaert)

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op het fysisch kader van de regio. Na een inleiding gaan we kort in op de aanwezige ecodistricten in het gebied. Deze ecodistricten, een synthese van een reeks kenmerken zoals reliëf, bodem, hydrologie, geomorfologie, ... vormen immers een goede en solide basis voor landschapsomschrijving. Een goed inzicht in deze landschapskenmerken is verhelderend voor het begrijpen van de cultuurhistorische landschappen, en de exploitatie van deze landschappen, in de regio. Alle elementen die in de omschrijving van een ecodistrict aan bod komen, hebben op één of andere manier immers een wisselwerking met het menselijk handelen, die zich ook uit in de diverse domeinen van het onroerend erfgoed.

Wanneer het fysisch kader geschetst is, zoomen we wat nader in op de historisch-geografische context: hoe zijn de cultuurlandschappen in de regio tot stand gekomen en hoe vallen ze te omschrijven? Binnen de opzet van dit dossier is het uiteraard niet mogelijk hier zeer exhaustief op in te gaan, dit verdient een studie op zich. We beperken ons hieronder tot een eerste schets.

1. Het fysisch kader

1.1. Algemene inleiding op de fysische kenmerken van het werkingsgebied

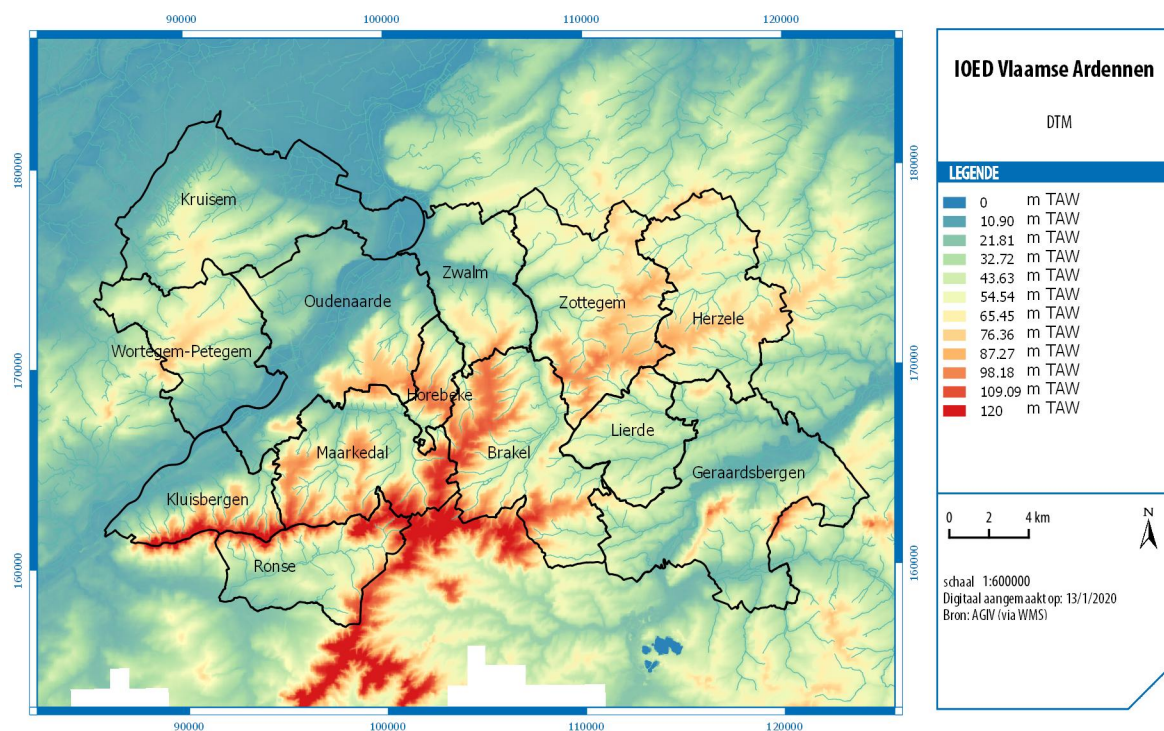
Reliëf en hydrografie

Het werkingsgebied is gelegen in het zuiden van Oost-Vlaanderen, een regio gekenmerkt door een (sterk) **heuvelachtig landschap**. De regio is in een aantal subgebieden op te delen, die elk een reeks karakteristieke kenmerken in zich dragen.

In wezen wordt het **reliëf** van het werkingsgebied door het geërodeerde tertiaire substraat bepaald, waardoor een aflopend reliëf van zuid naar noord ontstaan is. Van zuid naar noord daalt het reliëf, van de hoogste toppen in het zuiden (d’Hoppe, ca. 157m TAW) tot zo’n 10mTAW in het noordenwesten van het werkingsgebied, waar het landschap overgaat in de Vlaamse Vallei (figuur 4).

Het gebied wordt doorsneden door **twee rivier valleien**, de Scheldevallei in het westen en de Dendervallei in de zuidoostelijke hoek van het werkingsgebied, te Geraardsbergen. We overlopen de subregio’s van west naar oost.

Ten westen van de Scheldevallei kennen we het heuvelachtige **Leie-Schelde-interfluvium**, een gebied dat een hoogte kent tot zo'n 75m TAW op het hoogste punt, de heuvelkam te Wortegem-Petegem. Aan de noordzijde grenst het gebied aan de noordelijker gelegen Vlaamse Vallei, aan de west- en oostzijde vormen de brede Leievallei en de smallere Scheldevallei in feite zuidelijke uitlopers van de Vlaamse Vallei. Uitgezonderd enkele beken in het westen van Kruisem en Wortegem-Petegem is het hydrografisch net gericht op de Boven-Schelde. Aan de oostzijde kent het interfluvium een zacht hellend verloop naar de Scheldevallei toe.

Figuur 4. Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen geprojecteerd op het digitaal hoogtemodel

De **Scheldevallei** ligt gevat tussen het Leie-Schelde-interfluvium en het veel heuvelachtiger Schelde-Dender-interfluvium. De vallei kent een zuidwest-noordoost-verloop. De flanken van de vallei worden op de linkeroever gekenmerkt door zacht aflopende hellingen met een kleine steilrand. Op de rechteroever wordt de vallei echter afgezoomd met uitgesproken steilranden.

Het **Schelde-Dender-interfluvium** vormt het grootste deel van het werkingsgebied. Dit gebied kent een sterk heuvelachtig tot heuvelachtig reliëf, doorsneden door talrijke beekvalleien.

In het uiterste zuiden ligt de geologische ruggengraat van de regio, ter hoogte van de taal- en gewestgrens, met o.a. de Kluisberg, de Spinnessenberg, de Hotondberg, de Muziekberg, de Pottelberg en de Mont de Rode. Op het raakpunt van de oost-west en noord-zuid gerichte heuvelkammen van de Vlaamse Ardennen bevindt zich het hoogste punt (d'Hoppe, 157,5 m) in het bos van Pottelberg. De **getuigenheuvels** nemen in hoogte af van west naar oost.

Een **tweede structurele kamlijn** bevindt zich wat noordelijk. Deze kent hoogtes tot 100m ter hoogte van Maarkedal. De kamlijn verloopt via Zottegem tot Herzele, waar nog hoogtes tot 75 à 80m TAW bereikt worden.

Hydrografisch valt het gebied in twee richtingen op te delen. Het grootste deel van het interfluvium watert af naar de westelijke Scheldevallei. Door de sterke hellingsgraden zijn er talrijke diep ingesneden beekvalleien, en door de geologische gesteldheid van de ondergrond, die een aantal tertiaire waterafvoerende lagen bevat, zijn er in de Vlaamse Ardennen ook talrijke brongebiedjes.

Belangrijke beekvalleien zijn de Maarkebeek en natuurlijk de Zwalm die in het Brakelbos ontspringt en vooral in haar benedenloop een belangrijke, kleinere vallei vormt in het landschap.

In het oosten wateren op het grondgebied van de gemeentes Brakel, Lierde, Geraardsbergen en Herzele een reeks beekvalleien, allen gelegen ten zuiden van de tweede structurele kamlijn, af naar de Dendervallei.

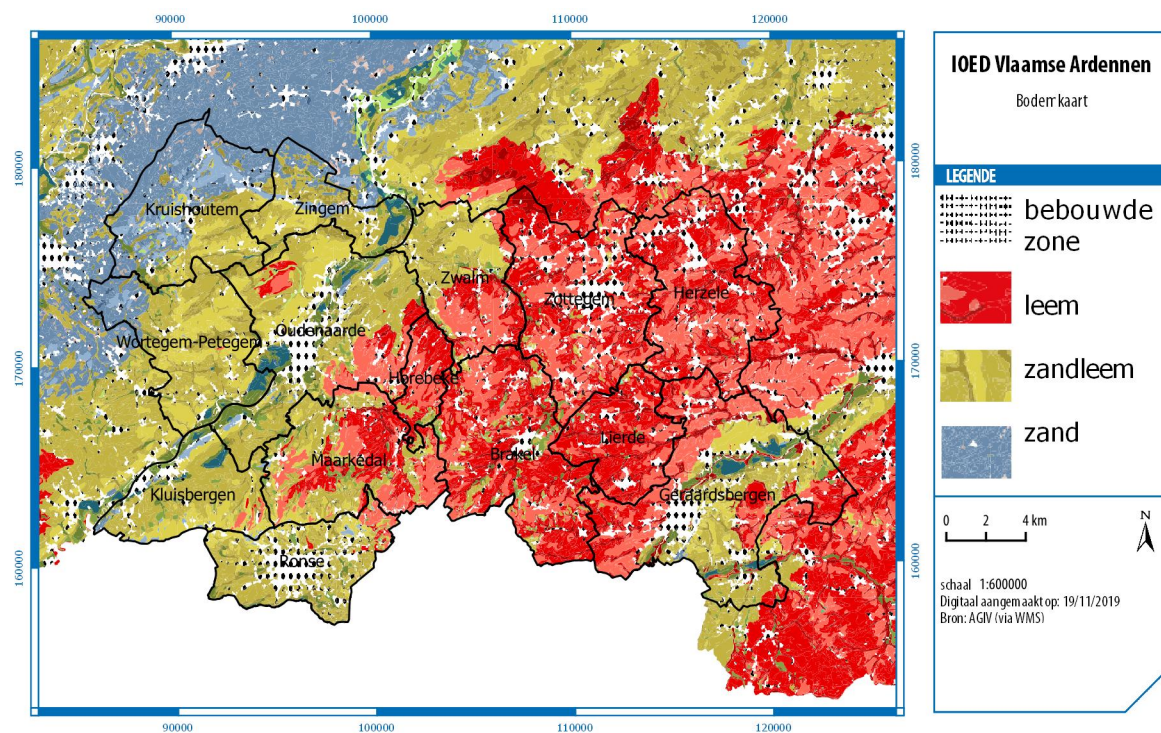
De **Dendervallei** doorsnijdt het werkingsgebied in de zuidoostelijke hoek ter hoogte van Geraardsbergen. Aan de zijde van het Schelde-Denderinterfluvium kent de Dendervallei een zacht glooiend verloop, aan de oostzijde wordt de Dendervallei begrensd door een reeks heuvelruggen die het interfluvium van Dender en Zenne uitmaken. De randen van de (paleo)vallei, met de kuitenbijter Oudenberg als episch monument op kop, zijn er doorgaans beduidend steiler dan aan de westelijke zijde. Helemaal in het uiterste zuidoosten, ten zuiden van de Oudenberg, komt de vallei van de Mark even het gebied doorkruisen op de grens met Henegouwen.

Bodem

Bodemkundig situeert het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen zich volledig in het zandleem- en leemgebied, en onderscheidt zich daarmee sterk van de noordelijker gelegen zandstreek (figuur 5). Dit heeft geen geringe consequenties gehad voor de ontwikkeling van het (archeologisch) cultuurlandschap.

In de westelijke helft van het werkingsgebied, het Leie-Schelde-interfluvium en de westelijke zijde van het Schelde-Dender-interfluvium, vinden we voornamelijk zandlemige bodems. Ook de Dendervallei ter hoogte van Geraardsbergen kenmerkt zich door zandlemige sedimenten.

De oostelijke helft van het gebied wordt gekenmerkt door zware leem. Enkel in het uiterste noordwesten, waar het Leie-Schelde-interfluvium afloopt naar de Leievallei, zijn er (lemige) zandgronden.

Figuur 5. Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen geprojecteerd op de bodemkaart

Natuurlijke rijkdommen

De regio is – op Vlaamse schaal bekeken – relatief rijk aan natuurlijke rijkdommen. De ondergrond – mariene afzettingen van tertiaire ouderdom – herbergt op verschillende niveaus steenbanken. Sommige daarvan werden in meer of mindere mate als lokale steensoort werden aangewend bij bouwwerken in de regio.

We vermelden als belangrijk tertiair substraat het **Paniseliaan**. Het Paniseliaan herbergt in het werkingsgebied een aantal belangrijke **zandsteenbanken**. De kiezelachtige zandsteen is hard en vorstresistent en werd in de middeleeuwen ontgonnen als enige natuurlijke bouwsteen van de streek. Langs de Scheldevallei werd hij evenwel verdrongen door de Doornikse kalksteen, die langs het water makkelijk kon getransporteerd worden.

Jongere tertiaire substraten (o.a. **Diestiaan**) zijn enkel bewaard gebleven ten oosten van de Schelde op de hoogste delen van het landschap in het zuiden. Op de heuveltoppen vinden we er **ijzerzandsteen**, die in het verleden ook als bouwsteen werd gebruikt, maar ook aangewend werd om te ontginnen als **ijzererts**.

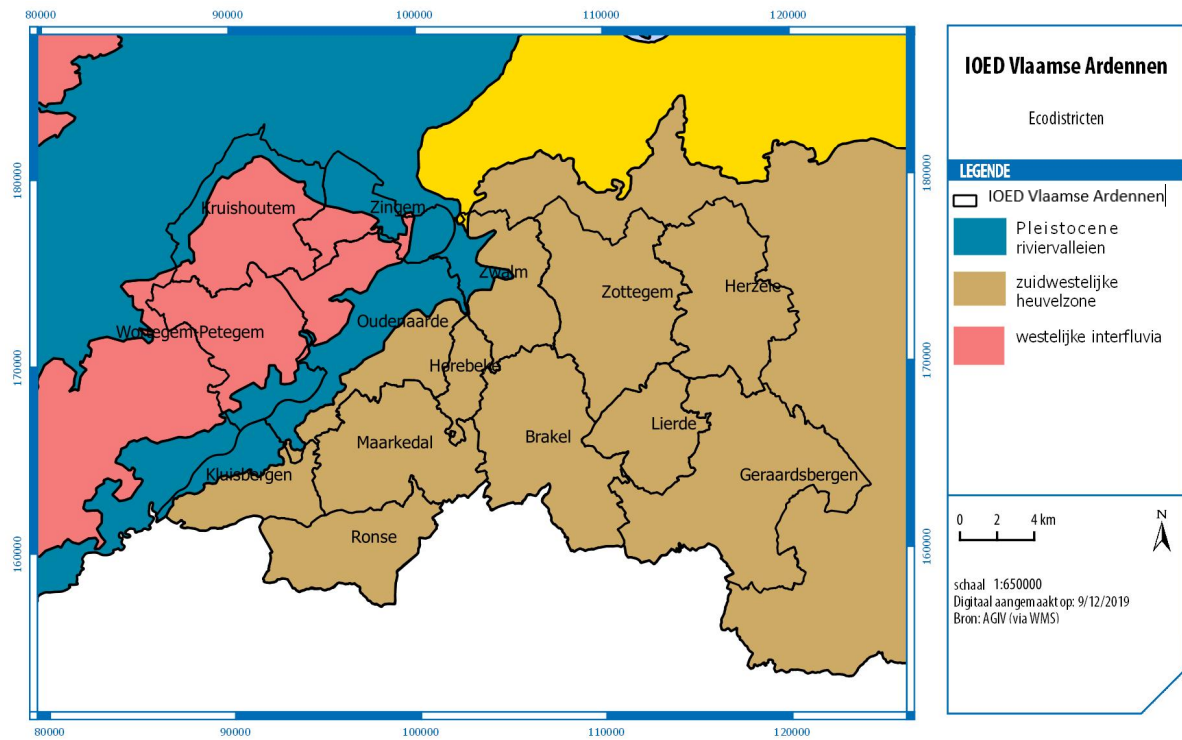
Van heel andere orde zijn de vullingspakketten van de **Scheldevallei**. De vallei kent een complexe opvullingsgeschiedenis. De **alluviale klei** langsheen de Schelde werd reeds vroeg ontgonnen in de middeleeuwen met het oog op het vervaardigen van **baksteen en tegels**, een activiteit die in de 19de en 20ste eeuw haar hoogtepunt zal kennen. Deze grootschalige ontginning heeft duidelijk sporen nagelaten in het landschap (zie onder meer de talrijke uitgebrikte zones op de bodemkaart).

Ecodistricten

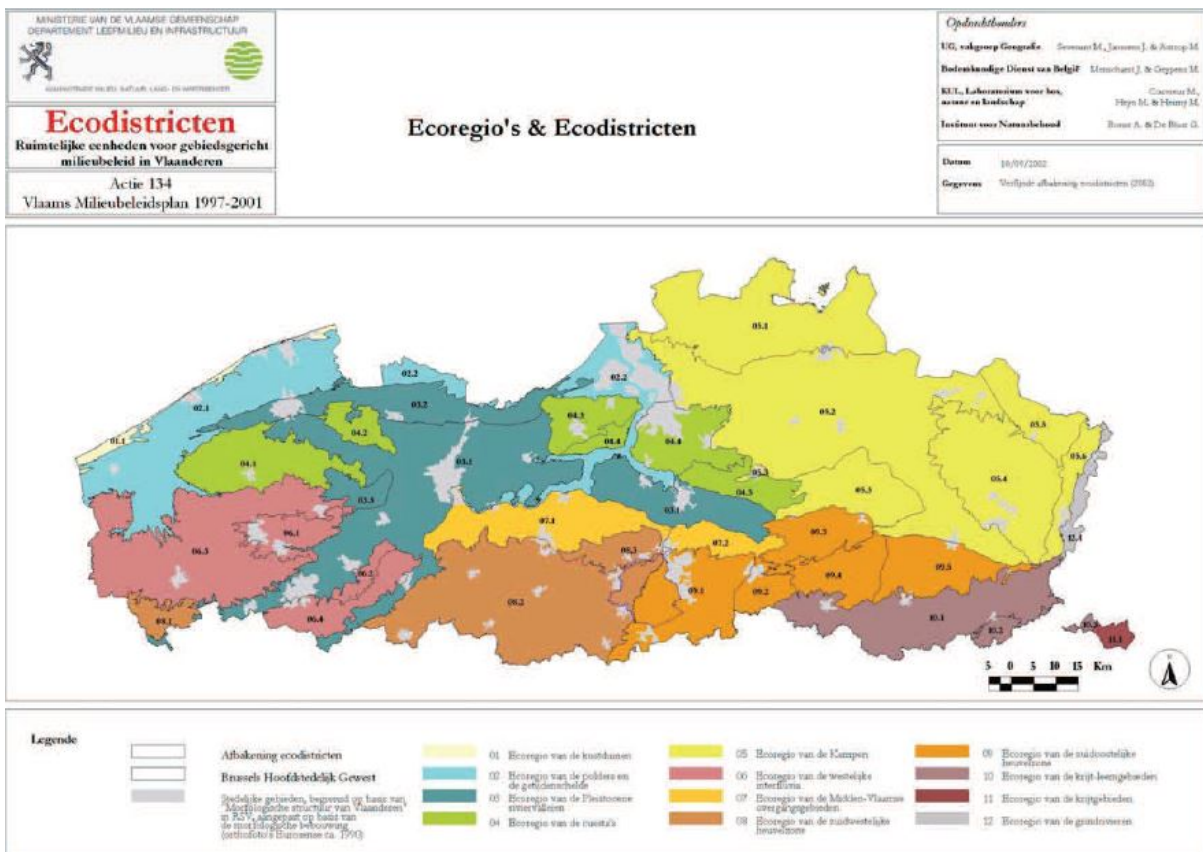
Het fysisch kader in het werkingsgebied is onder meer door de combinatie van bovenstaande kenmerken onder te verdelen in vier zogenaamde **ecodistricten**, namelijk (1) het pleistoceen riviervalleiendistrict dat de regio doorsnijdt (Scheldevallei), (2) het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict (ten oosten van de Schelde), (3) het lemig Leie-Schelde-interfluvium en (4) het zandig Leie-Schelde-interfluvium, deze beide laatste ten westen van de Scheldevallei (figuur 6).

In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken. Het vormt derhalve een ideale basis om het landschap in detail te karakteriseren⁴ (figuur 7, 8 en 9).

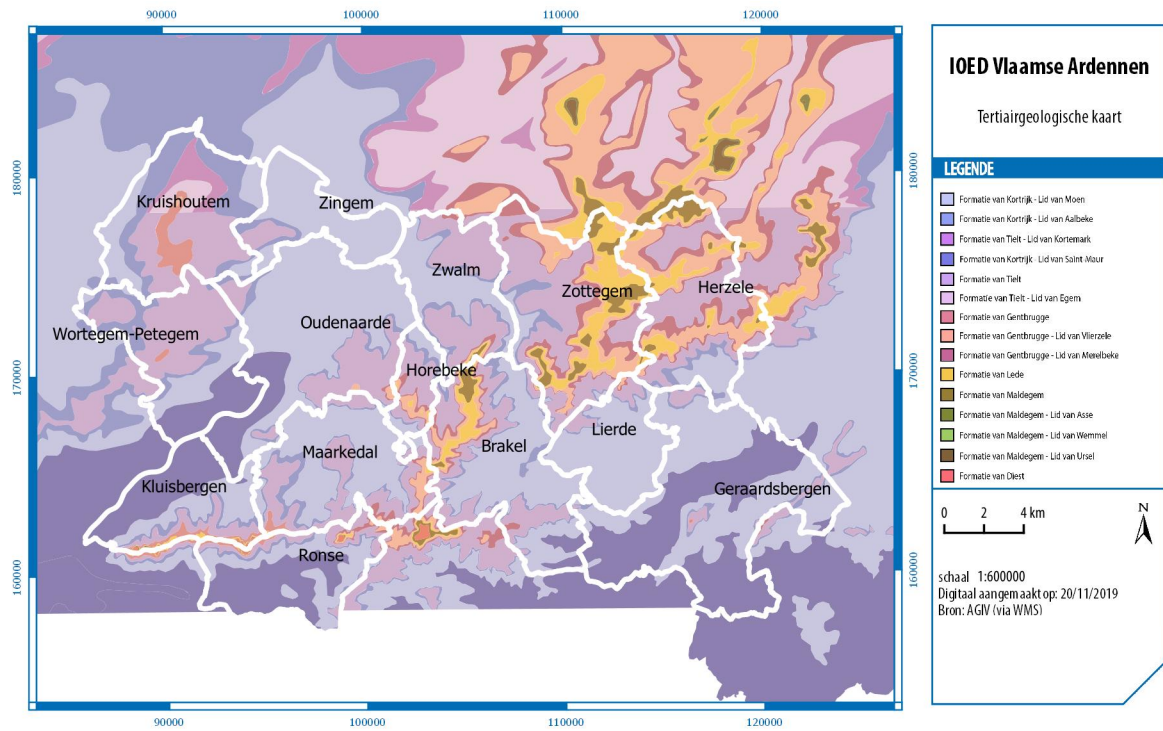
⁴ Sevenant et al. 2002.

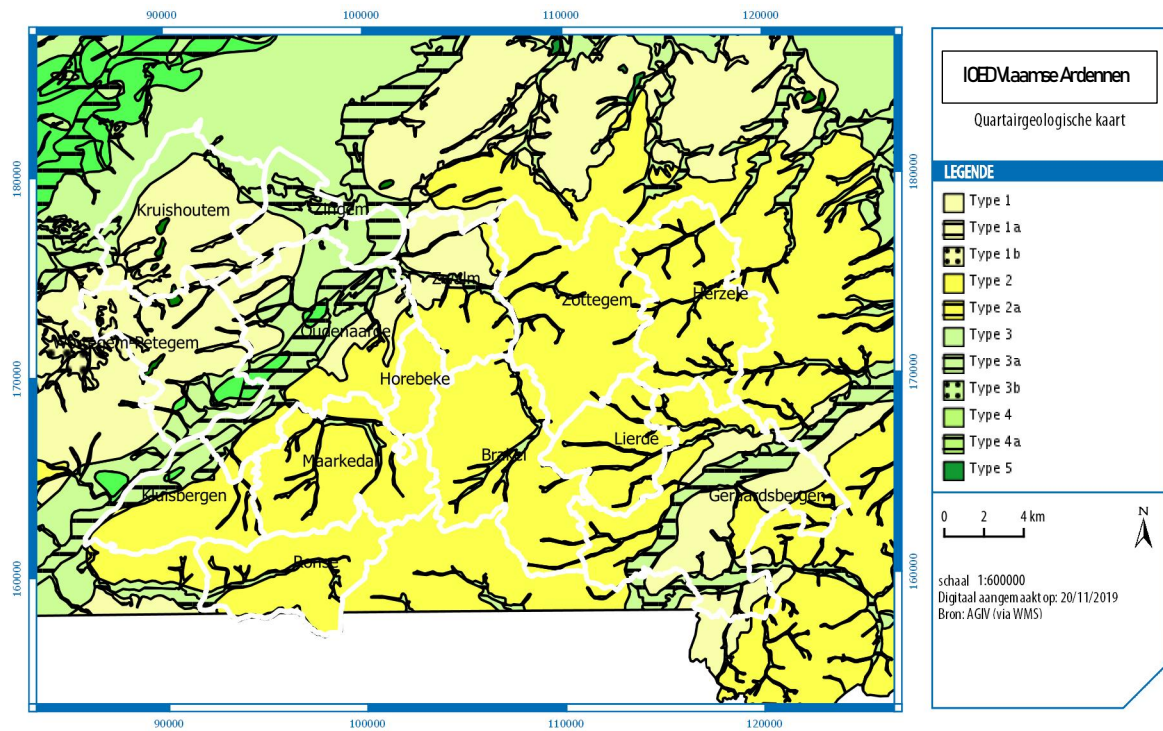
Figuur 6. De ecodistricten in het werkingsgebied IOED Vlaamse Ardennen

Figuur 7. De ecodistricten in Vlaanderen, bron: Sevenant et al., 2002, fig. 0.1

Figuur 8. Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen geprojecteerd op het Tertiairgeologische kaart

Figuur 9. Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen geprojecteerd op het Quartairgeologische kaart

Aangezien het fysisch kader een zeer determinerende rol heeft gespeeld op het landgebruik, het ontginnen en de toepassing van natuurlijke bronnen en de vorming van het (archeologische) cultuurlandschap, en dit van de oudste tijden tot heden, blijven we hieronder in meer detail staan bij de beschrijving van deze ecodistricten. Ze dragen immers een reeks kenmerken die van belang zijn voor de regio⁵.

⁵ Gelet op de zeer uitgebalanceerde beschrijving in Sevenant et al., 2002, zijn we voor onderstaande beschrijving in belangrijke mate schatplichtig aan de respectievelijke hoofdstukken in Sevenant et al., 2002, met dien verstande dat dit gepersonaliseerd werd naar het werkingsgebied toe.

1.2. Het pleistoceen riviervalleiendistrict (Oudenaarde, Kruisem)

De Scheldevallei, die het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen doorsnijdt, is gelegen in het zogenaamde pleistoceen riviervalleiendistrict⁶, i.e. de gebieden die geologisch/geomorfologisch geassocieerd kunnen worden met de Pleistocene vallei van de Vlaamse Vallei, dat onder meer gekenmerkt is door alluviale kleibodems en een vrij vlakke tot licht golvende topografie.

In het gehele gebied van het Pleistoceen riviervalleiendistrict rusten jong-Quartaire afzettingen op een Tertiair substraat. De deklaag bestaat uit Quartaire niveo-eolische afzettingen van de laatste ijstijd (Weichsel), rustend op subhorizontale, oorspronkelijk zwak naar het noorden hellende, mariene Tertiaire lagen. Het reliëf is er nagenoeg vlak, met uitzondering van lokaal microreliëf van dekzandruggen, heuvels, ruggen, kouters, lage beekdepressies. Een fijn vertakte hydrografie komt voor, die veelal door menselijk ingrijpen sterk werd gewijzigd.

Er komen vooral zandgronden, lemig-zandgronden en licht-zandleemgronden voor. De uitlopers van het Pleistoceen riviervalleiendistrict, zoals het deel van het werkingsgebied, wordt gedomineerd door fluviatiele afzettingen. Dit verklaart de iets zwaardere textuur in deze uitlopers, hoewel hier (bovenop) eveneens eolisch dekzand werd afgezet.

De belangrijkste processen uit de ontstaansgeschiedenis van het Pleistoceen riviervalleiendistrict situeren zich in de eerste helft van het Quartair, namelijk het Pleistoceen. Tijdens de afwisseling van ijstijden en tussenijstijden werd in verschillende fasen een enorme vallei, de zogenaamde 'Vlaamse Vallei' uitgeschuurd en herhaaldelijk opnieuw gevuld. In de Weichsel-ijstijd volgde een nieuwe uitschuring van het bekken, dat in het Tardiglaciaal (na de laatste ijstijd) opnieuw volledig werd opgevuld door eolische dekzandafzettingen en door fluviatiele afzettingen, die door de smeltwaters werden aangevoerd en in de rivieren bezonken. Gaandeweg ontwikkelde zich veenvorming.

De alluviale vlakten werden verder opgevuld als gevolg van de stijgende zeespiegel en later ook door de toenemende erosie na de prehistorische en historische ontbossingen. Momenteel is de geul van de Vlaamse Vallei niet meer zichtbaar in het landschap. Bovenop de Pleistocene rivierafzettingen werden tijdens het Holoceen recente riviersedimenten afgezet, die vaak gekenmerkt worden door een complexe samenstelling van klei, leem, zand en grind.

In de Vlaamse vallei komen vrij veel landschappelijke en hydrografische relictten zoals loopwijzigingen en afgesneden meanders voor. Het werkingsgebied omvat de zuidelijke uitloper van de Vlaamse Vallei. Deze uitloper vormt een brede zandige vlakte, gelegen op een gemiddelde hoogte van +10 m TAW, ontstaan tijdens het fluvioperiglaciaal Weichseliaan. De Holocene insnijding van de Schelde heeft een algemene zuid-noord trend. De alluviale vallei is lagergelegen met een hoogte die meestal lager ligt dan +10 m TAW, en is opgevuld met alluviale afzettingen. De morfologie van de alluviale vallei is vrij vlak. Enkele **donken** komen als opwelvingen (slechts een paar meter hoog) voor.

Bodemkundig domineren in het alluviaal gebied de matig tot zeer sterk gleyige zandleem-, leem-, veen en vooral klei- en zware kleigronden domineren. Veelal rusten ze op een zandige ondergrond, op sterk en zeer sterk gleyige, uitgebrikte, lemige en kleiige gronden, inclusies van gereduceerde kleigronden met venige bovengrond, matig droge tot natte lichtzandleemgronden met zandige ondergrond.

De leemgronden nemen de grootste oppervlakte van de alluvia in. De zandleemgronden liggen verspreid in de valleien. De licht-zandleemgronden vormen smalle stroken in de Scheldevallei (**oeverwallen, donken**). De veengronden beperken zich tot enkele kleine of grotere vlekken.

Het werkingsgebied situeert zich deels in de zuidelijke uitloper van de Vlaamse Vallei, een brede zandige vlakte, gelegen op een gemiddelde hoogte van 10 m TAW, ontstaan tijdens het

⁶ Sevenant et al. 2002, 126-130.

fluvioperiglaciaal Weichseliaan. Deze uitloper sluit aan op *het smallere Boven-Scheldedal*, dat tot Doornik door loopt.

Productie van bakstenen in de alluviale vlakte

Het ***afgraven van klei voor baksteenproductie in de alluviale vlakte van de Schelde*** startte in de 11e eeuw en bereikte een hoogtepunt in het begin van de 20e eeuw. Tussen Gent en Oudenaarde werd meer dan de helft van het alluvium uitgebrikt. In het stroomopwaartse deel vanaf Oudenaarde werden er geen kleiafgravingen gekarteerd.

1.3. Het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict (gemeentes Geraardsbergen, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Lierde, Ronse, Maarkedal, Zottegem)

Het **grootste deel van het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen** ligt in de ‘**ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone**’, en meer bepaald in het deel van het **Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict**⁷. Dit district bestaat uit een geaccidenteerd tertiair heuvellandschap waarop voornamelijk lemige eolische gronden werden afgezet.

Tot dit eodistrict behoren de Vlaamse Ardennen en de Oudenberg, maar ook zijn uitlopers. Typisch binnen dit gebied is het voorkomen van **veelvuldige bronnen**, dit op de kleilaag van de Formatie van Gent, Lid van Merelbeke. Verder zijn ook de Diestiaanheuveld (ten zuiden) typerend voor het gebied. Het volledige gebied bezit (vrij) grote reliëfverschillen, met voornamelijk lemige afzettingen.

De sterke erosie op het einde van het Tertiair en tijdens het Pleistoceen veroorzaakte het huidige **golvend tot sterk golvend reliëf**. Dit levert een **opeenvolging op van open kouters op de leemruggen** en, **in de beekdalen, depressies** met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap bepaald door de zogenaamde **Zuid-Vlaamse Heuvelrij**. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna **kloofdalen**, en de ruggen zijn zacht hellend. Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Typisch is het voorkomen van asymmetrische dalen, door de ongelijkmatige afzetting van de loesspakketten tijdens de laatste ijstijd.

De **hoogste heuvelrij** situeert zich in de buurt van de taal- en gewestgrens, met o.a de Kluisberg, de Spinnessenberg, de Hotondberg, de Muziekberg, de Pottelberg en de Mont de Rode, maar ook de Oudenberg (Geraardsbergen). Op het raakpunt van de oost-west en noord-zuid gerichte heuvelkammen van de Vlaamse Ardennen bevindt zich het hoogste punt (d’Hoppe, 157,5 m) in het bos van Pottelberg.

Een **lagere, structurele kamlijn** waarvan de hoogste delen met de hoogtelijn van 100 m flirten en die ten opzichte van het hydrografisch stelsel duidelijk contrasterend is, omvat van west naar oost volgende plateaus: Eikenberg-Kappelleberg-Boigneberg (Maarkedal), Varentberg-Hoogkouter (Horebeke), plateau Pottenberg-Leberg-Valkenberg (Brakel), Steenberg-Potaardeberg (Zottegem) en tenslotte de Biezelenberg (Herzele). Vermits de weerstandbiedende ijzerzandsteenlagen er volledig weggespoeld zijn, profileren deze plateaus zich als open akker- en kouterlandschappen.

Bronnen

Het belangrijkste bronnenniveau wordt gevormd door de kleilaag van de Formatie van Gent, Lid van Merelbeke met de erboven liggende zandige afzettingen. Deze ‘bronnenlijn’ situeert zich op een hoogte van ongeveer 75m. Door de zwakke afhelling van de geologische formaties naar het

⁷ Sevenant et al. 2002, 158-163.

noordoosten helt deze bronnenlijn eveneens af van 85 à 90m op de zuidelijke heuvelkam naar 60 à 65m in de omgeving van Oudenaarde. Verder bevindt er zich een bronniveau op het contact van de zandige Formatie van Diest met de onderliggende kleiige Formatie van Maldegem. Dit is op een hoogte tussen 117 en 120m.

In bepaalde gevallen is er een **opmerkelijke correlatie** op te merken tussen deze **bronniveaus** en de aanwezigheid van (Romeinse) **archeologische sites**, zoals op de Bossenareheuvel te Maarkedal.

1.4. Het lemig Leie Schelde interfluviumdistrict (Kruisem, Wortegem-Petegem, Oudenaarde)

In de zandleemstreek behorend tot het Scheldebekken liggen de **Tertiaire formaties** op heel wat plaatsen **dichtbij het oppervlak**. Ze bestaan hoofdzakelijk uit mariene kleiige en zandige sedimenten.

De hoofdtrekken van het huidige reliëf komen nog grotendeels overeen met die van het versneden Tertiair oppervlak, afgevlakt door de Quartaire dekmantel. Het reliëf werd bepaald door het hydrografisch net en de aard van het Tertiaire substraat.

Zwaar kleiige en/of harde zandsteenlagen en grindlagen boden beter weerstand aan de erosie. Ze vormen het substraat van de steile hellingen en heuveltoppen en bepalen een heuvelig reliëf. Boven het meer erodeerbare substraat is het reliëf doorgaans golvend.

Het reliëf is **golvend** en stijgt van O naar W, van ca. 20 tot 70 (max. 80) m. Het reliëf is zwak tot zeer zwak golvend, met een algemene helling naar het noordoosten.

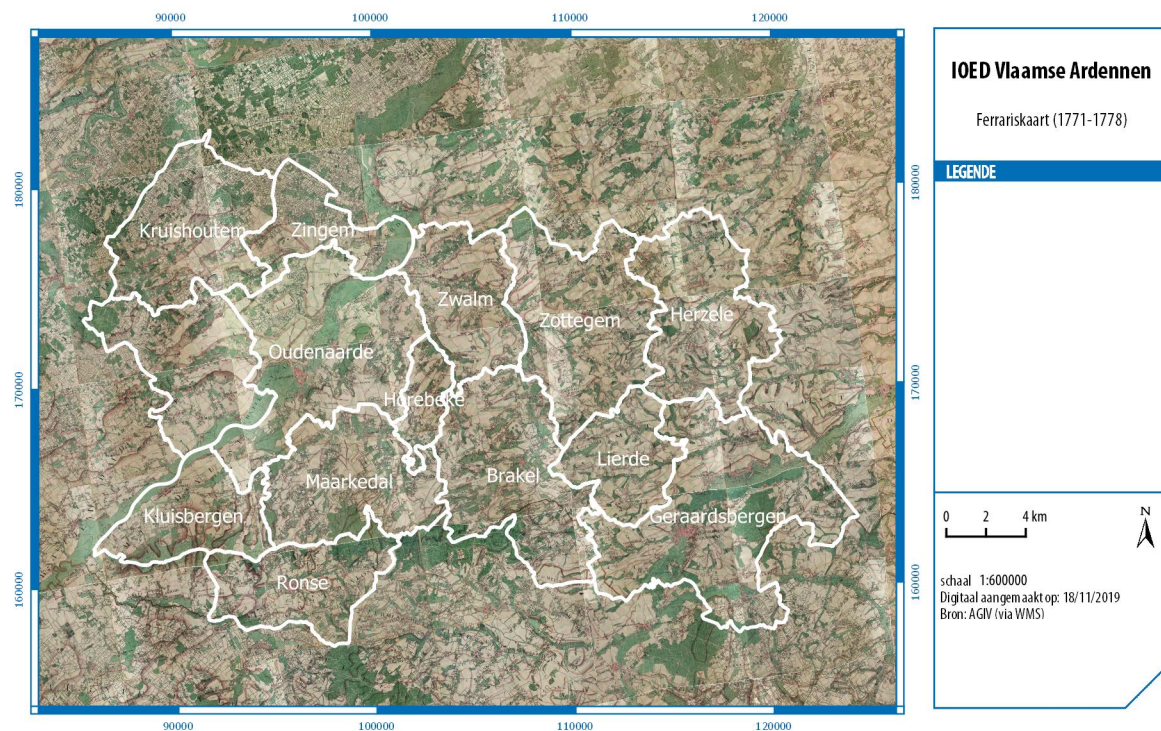
Vanaf Wortegem-Knock over Kruishoutem strekt zich een betrekkelijk **smalle, vlakke rugzone** uit, waarvan de hoogte schommelt tussen 60 en 75 m. Deze ruggen komen verder naar het ZW ook voor, waarvan de hoogste delen ter hoogte van Bellegem en Heestert gelegen zijn. In het zuiden van het ecodistrict helt het golvend leemlandschap af naar het zuiden. De **oostflank** van de ruggen werd door kleine riviertjes tamelijk **intens ingesneden**. De rug vormt de **scheiding tussen het verzamelgebied van de Leie en de Schelde**.

1.5. Het zandig Leie-Schelde interfluviumdistrict (Kruisem)

Het adjectief 'zandig' in de naam van het ecodistrict verwijst naar het voorkomen van zowel zandige als lemig zandige bodems. Dit ecodistrict komt slechts in een heel beperkte zone van het werkingsgebied voor, namelijk aan de westelijke rand te Kruishoutem. Het is de aanvang van de zandstreek die ten noorden van het werkingsgebied ligt. Gezien de beperkte zone waar het voorkomt enerzijds, en de belangrijke mate van verwantschap met het lemig Leie-Schelde interfluviumdistrict, wordt er verder niet op ingegaan.

2. Het historisch-geografisch kader: het cultuurhistorisch landschap

Het hierboven geschetst fysisch kader heeft in sterke mate het gebruik van het landschap en de ontwikkeling van het cultuurlandschap bepaald. We beperken ons voor de beschrijving van het historisch-geografisch kader tot de hoofdlijnen van het hedendaagse cultuurlandschap. De historische dimensie hierachter en een meer gedetailleerde bespreking van bepaalde aspecten komen immers ook aan bod bij de bespreking van de kenmerken van de regio (zie hoofdstuk 2.A.), de historische context (zie hoofdstuk 2.C.) en het gemeenschappelijk erfgoedpakket (zie hoofdstuk 2.D.).

Figuur 10. Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen geprojecteerd op de kaart van Ferraris (1771-1777)

2.1. Een vroeg- en volmiddeleeuws cultuurlandschap

Het cultuurhistorisch landschap zoals we het vandaag kennen, is *in se* een landschap dat zijn verre oorsprong vindt in de vroege en volle middeleeuwen. Oudere relicten (Romeins, prehistorisch) zijn met uitzondering van enkele wegrelicten in de regio amper of niet aantoonbaar, of zijn gebaseerd op veel speculatie maar geen harde bewijsvoering. We geven aan deze oudere periodes meer aandacht bij de historisch context (zie hoofdstuk 2.C.) en de beschrijving van het gemeenschappelijk erfgoedpakket (zie hoofdstuk 2.D.).

Het cultuurlandschap in het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen kent verschillende relicten die ongetwijfeld hun oorsprong vinden in de vroege middeleeuwen. We denken hierbij in de eerste plaats aan talrijke woonkernen in de regio die hun kiem vinden in deze periode. De ouderdom van het cultuurlandschap en sommige woonkernen in het bijzonder kan onder andere geduid worden op basis van toponymie, of op basis van de *patrocinia* van de parochiekerken⁸. Een voorbeeld zijn de vele -gemtoponiemen (vooral 5de en 6de eeuw⁹) en -zele topniemen (6de-7de eeuw). In het werkingsgebied dragen verscheidene parochiekerken vaak een Sint-Pieter-, Sint-Amandus- of Sint-

⁸ Berings 1986.

⁹ Gysseling 1960, 1978.

Martinuspatrocinium en kunnen ze dusdanig gelinkt worden aan zesde- tot achtste-eeuwse stichtingen.

Naast de bewoningskernen vindt ook het landbouwareaal (akkerbouw, veeteelt) zijn oorsprong in de vroege middeleeuwen. Daar waar in een eerste fase het landbouwareaal nog verspreid lag over kleinere akkers (Germ. *accar/acra* of of Latijn *agers*) zullen vanaf de negende eeuw, en vooral vanaf de tiende eeuw, de in cultuur gebrachte gronden gaandeweg samenvloeien en zich ontwikkelen tot *cultura*-gronden, de kouters¹⁰.

De laatste 10 jaar bracht ook archeologisch onderzoek in de regio veel nieuwe informatie aan het licht over de ouderdom van sommige woonkernen (bijvoorbeeld te Oudenaarde en Ronse), maar vooral ook over de ouderdom van het cultuurlandschap zelf. Op verschillende plaatsen konden huidige kadastrale opdelingen teruggevoerd worden tot perceelsystemen uit de negende of tiende eeuw, met sprekende voorbeelden te Kruishoutem-Containerpark¹¹, Ronse De Stadstuin¹² of Ronse Pont West.

Dit middeleeuws cultuurlandschap, waarin zich akkerlanden, weilanden, religieuze instellingen, woonkernen enzomeer in gingen ontwikkelen, bleef uitgezonderd in de stedelijke omgevingen (zie Hoofdstuk 2.A. Kenmerken van de regio) bijzonder goed bewaard in het werkingsgebied.

2.2. Een evaluatie

Het zou ons te ver leiden om een gedetailleerd overzicht te brengen van het historische cultuurlandschap en de graad van bewaring in het gebied. Door de schaalgrootte van het werkingsgebied en de verschillende deelzones kan dit in kort bestek enkel maar te sterk veralgemenend zijn en afbreuk doen aan het relevante detailniveau dat een degelijke beschrijving nodig heeft.

Bovendien beschikken we over twee zeer degelijke regiostudies die een historisch-geografische beschrijving van belangrijke delen van het werkingsgebied tot doel hadden.

We vermelden vooreerst de uitvoerige studie van Geert Berings, **'Landschap, geschiedenis en archeologie in het Oudenaardse'**, dat op gedetailleerde wijze een historisch-geografische benadering combineert met archeologische en geschiedkundige bronnen, en een detailbespreking per deelgemeente geeft in de ruime regio van Oudenaarde¹³.

De Provincie Oost-Vlaanderen financierde begin jaren '90 dan weer **'Het Scheldevalleiproject. Een cultuurhistorisch-geografische verkenning'**¹⁴. Deze studie nam op gedetailleerd niveau de Scheldevallei, maar tevens de aanpalende heuvelzones ten westen en ten oosten in beschouwing, van Merelbeke tot aan de taalgrens. Een chronologische bespreking werd gekoppeld aan een gedetailleerde gebiedsstudie, gaande van noord naar zuid, waarbij de verschillende fasen van ontwikkeling van het landschap besproken werden, van de oudste periodes tot de twintigste eeuw. Vooral de periode vanaf de vroege middeleeuwen, als start voor het formatieve proces van het cultuurlandschap komt uitgebreid aan bod. Uit de studie blijkt duidelijk dat, ondanks de regio zich als geheel duidelijk onderscheidt van de noordelijker gelegen zandstreek, er binnen het gebied nog vele relictten van diverse fasen van de ontwikkeling van het landschap aanwezig zijn. Daarbij zijn verschillende aspecten waarneembaar in die ontwikkeling waaruit enkele subregionale verschillen blijken (het gebied aan de noordrand, eerder vrij vlak en beïnvloed door de reliëf- en hydrografische condities nabij de Vlaamse Vallei, het gebied vanaf Zingem tot Oudenaarde, en het gebied ten

¹⁰ Verhulst 1965, 1980, 1995.

¹¹ Vanholme et al. 2015.

¹² Pede 2015.

¹³ Berings 1989.

¹⁴ Verhoeve (red.) 1992.

zuiden van Oudenaarde; dit alles evenwel zonder afbreuk te doen aan het detailniveau waar hierboven naar verwezen werd).

Uit deze studies blijkt duidelijk dat het historisch landschap in de regio in belangrijke mate goed bewaard is, iets om te koesteren.

C. Historische context

Archeologisch onderzoek, Oudenaarde-Markt: laatglaciale eolische afzettingen, archeologische sporen en stadhuis in één beeld (© D. Wollaert)

Bij het schetsen van de historische context is getracht om het bredere historisch kader zo veel als mogelijk te personaliseren naar de regio toe. Aangezien de geschiedenis van de regio uiteraard niet op enkele pagina's samen te vatten valt, is geopteerd om in eerste instantie in te zoomen op een reeks ontwikkelingen die toelaten om de regio, en de diverse vormen van onroerend erfgoed, waar mogelijk integraal te benaderen.

Daarom is gekozen om niet zozeer een gedetailleerd historisch overzicht van feitelijke geschiedenis of archeologische resultaten weer te geven – die zijn in grote getale en veel uitvoeriger in tal van publicaties te vinden, zie onder meer in de bijgevoegde bibliografie – maar veeleer om te synthetiseren en te kijken naar wat voor deze regio op het vlak van het onroerend erfgoed kenmerkend is. Om de diverse disciplines van het onroerend erfgoed integraal te benaderen, is geopteerd om daarbij de evolutie van het cultuurhistorisch landschap – in brede zin – als leidraad te nemen.

1. Rondtrekkende jagers in een natuurlijk landschap (paleolithicum en mesolithicum: tot ca. 5300 v. Chr.)

Reconstructietekening. Finaalpaleolithisch kampement langsheen de Scheldevallei te Ruien (© SOLVA – Y.De Smet)

Het klimaat en het landschap veranderen sterk tijdens de prehistorie. In deze periode wisselen lange ijstijden de kortere, warmere interstadialen af. De mens trekt als jager-verzamelaar door het landschap. Bij elke opwarming of afkoeling van het klimaat en verandering van de omgeving moet hij zijn levensstijl aanpassen. In lange periodes van onze voorgeschiedenis is bewoning in onze streken vaak niet mogelijk.

In de koude periodes bestaat het landschap uit open steppe of toendra. Zo'n 12.000 jaar geleden begint het klimaat definitief op te warmen en krimpen de ijskappen. Door de stijgende temperatuur verandert het landschap geleidelijk van een open steppe of toendra naar dichte bossen. De stijging van de zeespiegel en de bebossing hebben ook een grote invloed op het hydrografisch stelsel. Een verwilderd rivierenstelsel zal veranderen in een meanderende rivier, met de vorming van kronkelwaarden en oeverwallen. Een aantal van deze meanders zijn nog goed bewaard in het landschap (Heurnemeersen). Wanneer de bebossing het land volledig bedekt, zal de afvloeiing van water naar de riviervallei slechts zeer beperkt tot onbestaande zijn en de rivier herleid worden tot een bescheiden beekje.

Onze kennis over steentijden in het werkingsgebied is hoofdzakelijk gebaseerd op de talrijke prospectievondsten, zoals bijvoorbeeld deze ter hoogte van Welden¹⁵.

¹⁵ "Het gebied wordt gekenmerkt door een groot aantal archeologische vondsten opgeraapt bij veldkarteringen. De meeste van deze artefacten werden gevonden in 1992- 1993 door de medewerkers van de toenmalige buitendienst Oost-Vlaanderen van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (thans agentschap Onroerend Erfgoed). Vroegere vondsten werden gedaan door het Provinciaal Archeologisch Museum Zuid-Oost Vlaanderen (PAMZOV) begin jaren '1970, door amateurarcheoloog Jean-Pierre Parent in 1984, en in het kader van de Archeologische Inventaris Vlaanderen (Rommelaere 1986)." (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303023> - geraadpleegd op 7/01/2019).

Opgavingen van steentijdsites *in situ* in de regio zijn beperkt, maar dit heeft wellicht veel te maken met de stand van het onderzoek. Ook de erosie die nu eenmaal typisch is in een regio met een sterk heuvelachtig landschap maakt de bewaring van artefactensites nu eenmaal niet vanzelfsprekend. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de bewaarde sites nagenoeg allen zijn aangetroffen in afgedekte context, nabij de Scheldevallei.

We vermelden als belangrijke sites voor de regio onder meer het **midden-paleolithische** ensemble dat werd opgegraven op de flank van de Kluisberg¹⁶ en de **finaal-paleolithische** sites Oudenaarde Markt¹⁷ en Ruien Rosalinde¹⁸. De overblijfselen van dit prehistorisch jachtkamp te Ruien van rond 11.000 voor Christus vertellen ons hoe de mens op het einde van de laatste ijstijd leeft. Jagers-verzamelaars maken er wapens ter voorbereiding van de jacht op rondtrekkende dieren. De ligging van het kamp, in een natuurlijke flessenhals tussen de Schelde en de Kluisberg is goed gekozen. Door de dieren hier op te wachten, vergroten de jagers hun kansen op een geslaagde jachtpartij. In het kamp ligt een haard van ijzerzandstenen waarrond vuursteen (silex) bewerkt werd. De gebruikte steensoorten leren ons hoe de jager-verzamelaar zich door het landschap verplaatst. Hij legt niet alleen grote afstanden af om rondtrekkende kuddes te volgen, maar ook om grondstoffen voor werktuigen te verzamelen.

Voor de **mesolithische** periode kunnen de eerder vermelde prospectievondsten te Melden en de vondsten te Oudenaarde Donk als voorbeeld gelden. Naar aanleiding van de uitzavelingswerken aan de Donk, werden verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd op de terreinen in de onmiddellijke omgeving, net ten oosten van het projectgebied. Onder andere tussen 1984 en 1987 vond een opgraving plaats.¹⁹ Er werden vier (vroeg-)mesolithische vindplaatsen ontdekt. Slechts twee hiervan konden beter onderzocht worden. Eén van de vindplaatsen (MESO 2) bestond uit een concentratie lithisch materiaal, waarbij talrijke microlieten aanwezig waren. Vermoedelijk zijn deze toe te wijzen aan de Groep van Neerharen. Deze sites situeren zich alle op kronkelwaardruggen langs de laat-glaciale Scheldegeul. Net ten zuiden van de N453 werd ter hoogte van de Donk naar aanleiding van de aanleg van een nieuw industrieterrein een waarderend boor- en proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Hierbij kwam vooral veel materiaal uit de steentijden aan het licht. In het bijzonder zijn drie grote concentraties (ca. 26251 artefacten) uit het vroeg-mesolithicum het vermelden waard.²⁰

Net buiten het werkingsgebied, maar uiteraard van groot belang voor onze kennis over de steentijden in het gebied, is de site van Kerkhove-Stuw.²¹ Deze mesolithische site leverde naast talrijke silexvondsten ook veel info over de fauna en het landschap ten tijde van de occupatie.

2. Een nieuwe samenleving maakt een nieuw landschap (neolithicum, tot ca. 2000 v. Chr.)

Zo'n 7.300 jaar geleden leren we in onze streken de landbouw uit het oosten van Europa kennen. Dit verandert het leven van de jager-verzamelaar drastisch. Gaandeweg neemt men de levensstijl van de landbouwers over en wordt de mens sedentair. Voortaan wonen mensen op één plaats en hebben ze akkers en weiland nodig om voedsel en vee te kweken. Hiervoor gaan de boeren bossen kappen of platbranden. Voor het eerst zet de mens het landschap doelbewust naar zijn hand.

Deze ommekeer maakt de maatschappij geleidelijk aan complexer. Bovendien begint de mens vanaf het 3de millennium voor Christus metaal te bewerken en te verhandelen. Dit zorgt in West-Europa

¹⁶ Crombé & Van Der Haegen 1994.

¹⁷ Crombé et al. 2018.

¹⁸ Crombé et al. 2014.

¹⁹ Van Der Plaetsen et al. 1985b, 143-146; Van Der Plaetsen et al. 1986, 15-18; De Ceunynck et al. 1985, 67-79; Van Der Plaetsen et al. 1985a, 11-13.

²⁰ Ameels et al. 2003; Lombaert et al. 2007, 89-99.

²¹ Sergant et al. 2016.

voor het ontstaan van de eerste grote handelsnetwerken. Sommige groepen gaan hierin belangrijke posities innemen, wat een concentratie van macht en de opkomst van elites bewerkstelligt.

Het groeiende sociale onderscheid uit zich naar het einde van het derde millennium en in een groot deel van het tweede millennium onder meer in het begrafenisritueel: de belangrijkste personen zijn begraven in grote grafmonumenten die op hoge, zichtbare plaatsen liggen.

De grafheuvels bleven door hun omvang eeuwenlang zichtbaar in het landschap. Ze hadden daardoor ook een betekenis voor gemeenschappen die hier in latere periodes leefden. Dit uit zich onder meer in de bijzetting van overledenen uit jongere periodes vlakbij of zelfs in de oudere grafmonumenten. Deze plaatsen bleven in het geheugen gegrift als symbolische ankerpunten in het landschap.

Vanaf het **neolithicum** kunnen we ook grondsporen verwachten die in verband staan met onder meer de huizenbouw. Voor het grootste deel van het neolithicum blijven we in het werkingsgebied echter aangewezen op oppervlaktevondsten. *In situ* sporen zijn in het werkingsgebied tot op heden schaars. We vermelden in het bijzonder de midden-neolithische hoogtesites die op de plateaus in de regio middels prospectie gekarteerd werden (Schorisse²², Bouvelo²³, Paterberg²⁴, ...). Recent onderzoek in Eine Heurnestraat leverde twee structuren op uit het Finaal Neolithicum. Het gaat om kleine gebouwen met een wandgreppel. De structuren kunnen vermoedelijk worden toegewezen aan de *groupe de Deûle-Escout*.²⁵

Een aantal grafcircels die in de regio werden opgegraven, klimmen qua datering hoog op tot het finaal-neolithicum en werpen een licht op het dodenritueel. Aangezien dit fenomeen vooral bekend is uit de vroege- en midden-bronstijd, wordt het daar verder besproken.

3. Naar complexere samenlevingen (metaaltijden, 2000 – 50v. Chr.)

Onze archeologische kennis in de regio neemt onmiskenbaar toe vanaf de metaaltijden. Daar waar deze periode in Zuid-Oost-Vlaanderen lange tijd nagenoeg onbekend was, is onze kennis over deze periode er de laatste jaren door het Malta-onderzoek op velerlei vlakken (ruimtelijk inzicht, funeraire praktijken, bewoning, materiële cultuur, rituelen, ...) sterk op vooruit gegaan.

Het meest tot de verbeelding sprekend zijn **grafcircels of kringgreppels**, die in Vlaanderen doorgaans te plaatsen zijn in de vroege en midden-bronstijd (2000-1100 v. Chr.). In tegenstelling tot de noordelijke zandstreek van Binnen-Vlaanderen, waar luchtfotografische prospectie door de Vakgroep Archeologie van de UGent sinds de late jaren '70 vele honderden grafcircels in kaart heeft gebracht²⁶, is de kennis van dit fenomeen in de zandleem- en leemstreek vooral gestoeld op de resultaten van opgravingen. In het werkingsgebied werden grafcircels aangetroffen te Ronse De Stadstuin²⁷ en te Ronse Pont West²⁸.

Daarnaast zijn er nog een aantal grafheuvels zelfs bewaard onder de bossen van de getuigenheuvels, in het bijzonder in het Muziekbos nabij Ronse²⁹ en het Raspaillebos³⁰ nabij Geraardsbergen.

²² Van Moerkerke 1984.

²³ Braeckman et al. 1991.

²⁴ Parent et al. 2011.

²⁵ Hazen 2018.

²⁶ De Reu & Bourgeois 2013.

²⁷ Pede et al. 2016.

²⁸ De Graeve in voorbereiding.

²⁹ Fourny 1985.

³⁰ De grafheuvels in het Raspaillebos kwamen relatief recent aan het licht op LIDAR-beelden, wat meteen het potentieel van deze nieuwe dataset aantoont.

Het valt te verwachten dat grafcircels in gelijkaardige densiteit voorkomen als in de zandstreek. Een reeks *cropmarks* op orthofoto's van *Google Maps*, als gevolg van de grote droogte van 2018, in het zuidoosten van het werkingsgebied (regio Geraardsbergen-Galmaarden, info aangereikt door dhr. Pol Herman), alsook informatie op basis van LIDAR-beelden, toont dit overtuigend aan.

Funeraire gegevens uit de **late bronstijd en vroege ijzertijd** in de regio kwamen in het verleden op verschillende plaatsen aan het licht. We vermelden de relatief recent onderzochte sites van Velzeke³¹.

Uit de **late ijzertijd** kwamen dan weer twee rechthoekige enclos aan het licht te Ruien Rosalinde en te Ronse Pont West. Deze zijn *grosso modo* te dateren in de late ijzertijd. Het betreft één van de zeldzame funeraire getuigen uit deze periode in de wijde omgeving³².

Naast funeraire sporen konden ook **bewoningssporen uit diverse periodes van de metaaltijden** worden gedocumenteerd. Op een aantal plaatsen binnen het werkingsgebied boden enkele opgravingen een eerste vorm van ruimtelijk inzicht in nederzettingsarealen en hun positie in het landschap. Voor de oudere periodes betreft het steeds 'open' sites, bestaande uit een gebouw met enkele omliggende kuilen, maar zonder zichtbare begrenzingen.

Omstreeks het midden van de 5de eeuw v.Chr. verandert dit. De mens begint het landschap nadrukkelijker te organiseren en op te delen in kavels. Rond de woonplaatsen graven de boeren grachten die de grens vormen tussen de eigenlijke nederzetting en de buitenwereld. Zo ontstaan aparte percelen van boerderijen met een afgescheiden woonerf en aangrenzend akkerland. Stilaan krijgt de verkaveling van het landschap vorm. Sommige van deze verkavelingen zullen zelfs doorlopen tot in de Romeinse periode. Dit inzicht sluit aan bij wat gekend is uit zuidelijker regionen (Noord-Frans onderzoek). Volgens sommige onderzoekers illustreert dit het groeiend belang van privaat grondbezit.

We vermelden voor de regio zonder exhaustief te willen zijn de metaaltijdsites van Ronse Pont West (gebouwstructuren uit de midden- bronstijd, vroege en late ijzertijd)³³, Ruien Rosalinde (late ijzertijdoccupatie), die beide over een grote oppervlakte (respectievelijk 8 en 3 ha) inzicht boden in het metaaltijdlandschap.

4. Rome wint... en ontgint (50 v. Chr. – 4^e/5^e eeuw)

Omstreeks het midden van de eerste eeuw voor Christus worden onze gebieden opgenomen in het Romeinse Rijk, volgens de historische data tussen 58 en 51 v. Chr. Het werkingsgebied, gelegen ten oosten en ten westen van de Schelde, wordt onderverdeeld in de *Civitas Nerviorum*, met Bavay als hoofdplaats. De *civitas* is een onderverdeling van de Romeinse provincie *Belgica Secunda*. In de laat-Romeinse periode wordt Cambrai de hoofdplaats en zal de naam van de *civitas* veranderen in *Civitas Cameracensis*. Het werkingsgebied is gelegen in de noordelijke zone van de *civitas*, tussen regionale plaatsen zoals de *vici* van **Velzeke** in het oosten en **Kruishoutem** in het westen van het werkingsgebied.

Met de opname in het Romeinse Rijk worden onze gewesten deel van een wereldrijk. Het landschap ondergaat een grote verandering tijdens de eerste twee eeuwen van onze jaartelling. Een complex wegennet wordt uitgebouwd. Dit werkt een vlotte verspreiding van mensen, goederen, kennis en godsdienst in de hand. Langs deze routes ontstaan bovendien talrijke nieuwe nederzettingen. Deze grote bevolkingsgroei gaat gepaard met de ontginning van voorheen ongerepte gronden. Het zorgt

³¹ De Mulder 2011.

³² De Graeve in voorbereiding; Verbrugge et al. in voorbereiding.

³³ De Graeve et al. idem.

in de Romeinse periode voor een ongeziene invloed op het landschap, veel meer dan in voorgaande tijdvakken.

Desalniettemin is de opname in het Romeinse Rijk een proces geweest dat enige tijd vergde. Uit de beginperiode zijn immers weinig archeologische sporen bekend. Duidelijke Romeinse invloed zien we vooral vanaf het midden van de eerste eeuw van onze jaartelling. Heel wat archeologische sites zijn toe te wijzen aan de periode 70 na Chr. – begin derde eeuw. Deze periode moet een tijd van hoogconjunctuur geweest zijn, tijdens dewelke tal van nieuwe nederzettingen het licht zien. Daarentegen neemt het aantal sporen zeer sterk af in de loop van de derde eeuw. Heel wat sites worden dan verlaten of plooiën sterk op zichzelf terug.

De **kennis van de Romeinse occupatie in de Vlaamse Ardennen** kreeg een grote duw in de rug door het onderzoek vanuit het toenmalig PAMZOV Velzeke (huidig Archeocentrum Velzeke). Sinds de jaren '60 van de vorige eeuw zijn aanzienlijke delen van de Vlaamse Ardennen systematisch geprospecteerd. Dit bracht tal van nieuwe vindplaatsen aan het licht. Bovendien zijn op verschillende sites ook opgravingen verricht. Het onderzoek focuste zich vooral op de **vici van Velzeke en Kruishoutem** maar breidde zich ook uit naar omliggende sites. Deze talrijke oudere prospectie- en opgravingsgegevens die in het gebied reeds gekend waren, zijn de laatste tien jaar op vele plaatsen verder aangevuld met nieuwe opgravingsgegevens. Op nagenoeg elke opgraving zijn sporen uit de Romeinse periode vertegenwoordigd. Vaak zijn ze te dateren tussen 70 n. Chr. en het eerste kwart van de derde eeuw. Door het onderzoek is onze kennis over de bewoning, de funeraire praktijken alsook het landschap in deze periode sterk toegenomen.

Sporen uit de **vroeg-Romeinse periode** zijn in de Vlaamse Ardennen tot op heden zeldzaam. Te **Velzeke** situeert zich een occupatie sinds de Augusteïsche periode (grosso modo 20 v.Chr.-20 n.Chr.)³⁴. Enkele jaren geleden werden ook in **Grotenberge**³⁵ nederzettingssporen uit de vroege 1ste eeuw n.Chr. aangesneden. Het is echter pas vanaf de tweede helft van de 1ste eeuw dat er een sterke toename van Romeinse sites in de regio merkbaar is.

De Vlaamse Ardennen worden vanouds als een **sterk geromaniseerde regio** bestempeld. De aanwezigheid van enkele belangrijke **verkeersassen** is hier vermoedelijk niet vreemd aan. Van west naar oost doorkruist de baan Boulogne-Keulen het gebied, van noorden naar zuiden verbinden Velzeke-Blicquy en Kerkhove-Blicquy de Vlaamse Ardennen met de hoofdstad van de *civitas*, namelijk Bavay.

Velzeke³⁶ en vermoedelijk ook Kruishoutem³⁷ vormen als **vici de regionale centra** voor het omliggende gebied. Het gaat om grote nederzettingen die een belangrijke rol voor de regio speelden op economisch vlak maar waarschijnlijk ook op religieus en administratief gebied. De vruchtbare leembodem van de Vlaamse Ardennen leende zich uitstekend voor akkerbouw zoals graanteelt. Er zijn dan ook verschillende grootschalige exploitatiedomeinen gekend in de Vlaamse Ardennen, zogenaamde **villae rusticae**. Dit zijn agrarische bedrijven naar Romeins model, voornamelijk opgetrokken in steen. Zo zijn verschillende villa's aanwezig in de directe omgeving van Velzeke, zoals bv. de villa te Steenbeke³⁸. Ook onder meer te Michelbeke³⁹, Sint-Maria-Horebeke⁴⁰ en Zegelsem⁴¹ zijn villa's archeologisch (deels) onderzocht.

³⁴ De Mulder & Deschieter 2006.

³⁵ Taelman et al. in voorbereiding.

³⁶ Rogge et al. 1996.

³⁷ Vermeulen 1993.

³⁸ Rogge 1989.

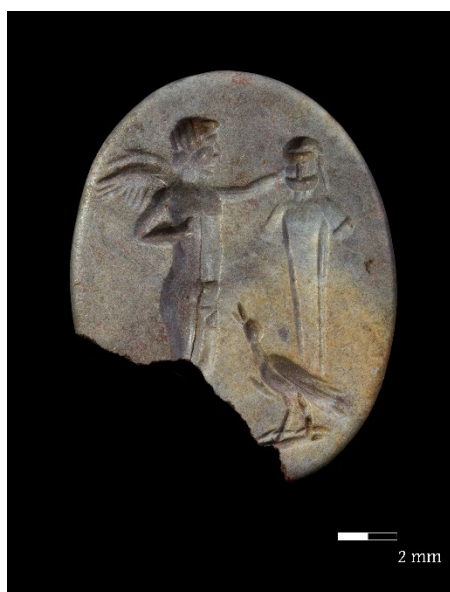
³⁹ De Cock et al. 1985.

⁴⁰ Rogge & De Mulder 1995.

⁴¹ Rogge & De Mulder 1995.

Toch blijken Velzeke, Kruishoutem en de omliggende villa's niet de enige spelers geweest te zijn. Tussen de grotere centra en villadomeinen lagen her en der **boerenerven en kleinere gehuchten**, die eveneens een rol speelden in het toenmalige economische weefsel. De laatste jaren kwamen onder meer te Zottegem⁴², Ronse⁴³ en Kluisbergen⁴⁴ dergelijke nederzettingen aan het licht. Vooral de opgravingen te Leeuwergem Spelaan brachten voor het eerst op grote schaal een beeld van dit type bewoning. Dergelijke sites bestaan uitsluitend uit (traditionele) houtbouwwooningen die een evolutie zijn uit de bouwtraditie van de pre-Romeinse periode.

Concluderend kunnen we stellen dat het werkingsgebied, gelegen op vruchtbare (zand)leemgronden en doorsneden door talrijke beken en de rivier de Schelde, in de Romeinse periode hoogstwaarschijnlijk een sterk ontgonnen en goed ontsloten cultuurlandschap zal geweest zijn. Aan de andere zijde van het werkingsgebied zorgde de Dender voor connectie naar de noordelijk gelegen Schelde – langs waar uiteindelijk de limes en de Noordzee kon bereikt worden – en naar de zuidelijker gelegen leemgronden en administratieve centra. Daarnaast wordt het gebied doorsneden door belangrijke Romeinse wegen. Niet alleen loopt een waarschijnlijke verbinding tussen de grotere centra Velzeke en Asse doorheen het werkingsgebied (deel van het Romeinse traject Boulogne – Keulen; over de exacte ligging is er nog discussie), het is door het onderzoek van het laatste decennium duidelijk dat we dit cultuurlandschap op een complex niveau mogen plaatsen, waar naast de gekende hoofdwegen en tot de verbeelding sprekende villadomeinen/steenbouwconstructies ook talrijke lokale wegen, de Scheldevallei en 'eenvoudige' nederzettingen in houtbouwtraditie een belangrijke rol zullen gespeeld hebben in het toenmalige economisch weefsel.

Gem, Sint-Maria-Lierde (© SOLVA – D. Jehs)

5. De laat-Romeinse periode en overgang naar de vroege middeleeuwen (3^e-5^e eeuw)

Tijdens de overgang van de laat-Romeinse tijd naar de vroege middeleeuwen in de 3de tot 5de eeuw na Christus verandert er veel op maatschappelijk en politiek vlak: de oude Romeinse structuren vallen weg, nieuwe heersers nemen hun plaats in.

Tussen ongeveer 225 en 275 na Christus verdwijnen zeer vele Romeinse nederzettingen in Zuid-Oost-Vlaanderen. Sommige Germaanse stammen steken de Rijn over en komen als hulp troepen in

⁴² Pede et al. 2014.

⁴³ Pede et al. 2013.

⁴⁴ Verbrugge et al. 2017.

het Romeinse leger terecht. Later vestigen ze zich in de streek. Andere stammen gaan dan weer op rooftocht in de buurt. Het zijn onzekere tijden en het platteland loopt leeg. De mensen verhuizen naar steden, legerkampen of versterkte nederzettingen.

De bevolkingsafname na de Romeinse periode zorgt ervoor dat veel akkers en weiden opnieuw plaats maken voor bossen, hoewel deze evolutie zeker niet kan veralgemeend worden.

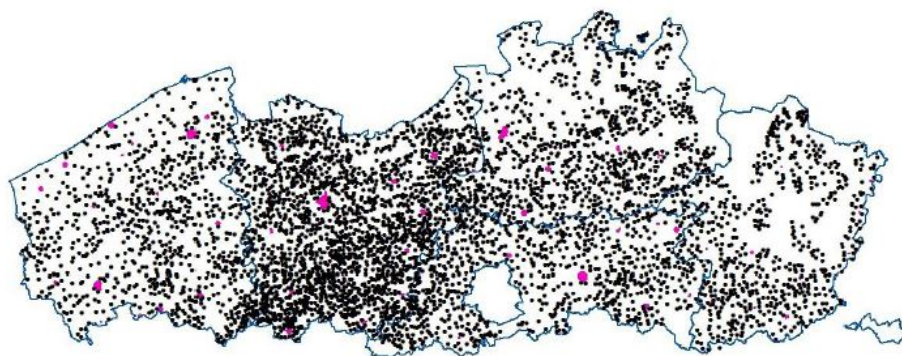
Voor deze periode tasten we vooralsnog in het duister, er zijn heel weinig gegevens beschikbaar voor het werkingsgebied.

6. Vroege middeleeuwen (5^e – 9^e eeuw)

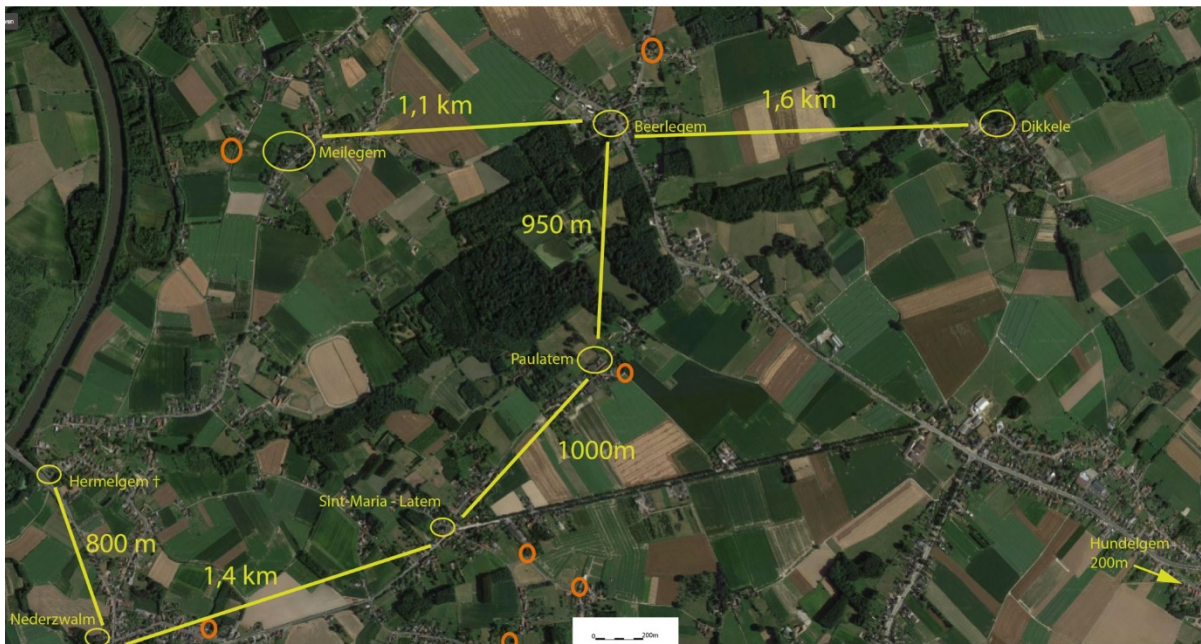
De eeuwen die hierop volgen, zullen uiteindelijk de **basis** leggen voor ons **hedendaags cultuurlandschap**. Zoals reeds eerder omschreven bij het 'fysisch en historisch-geografisch kader' (zie hoofdstuk 2.B.) wordt de basis van het huidige cultuurlandschap in de Vlaamse Ardennen immers gelegd in de *vroege en volle middeleeuwen*. Zowel op basis van toponymische als historische gegevens zijn hiervoor tal van aanwijzingen (voor meer info, zie bibliografieverwijzingen aldaar). Duidelijke aanwijzingen voor een opnieuw toegenomen bevolking zijn de vele Germaanse plaatsnamen die eindigen op '-gem' (*-haim*), '-zele' (*-sali*) of '-beke' (*baki*). Ze duiden in deze periode een woonplaats aan.

Door de rijke gronden en wellicht ook het Romeinse substraat dat in deze regio nog deels zal aanwezig geweest zijn, ontwikkelt zich in het gebied aan weerszijden van de Schelde vanaf de vroege middeleeuwen en daaropvolgend een bijzonder dense bewoningsgraad.

Sprekend in dit verband is de inventarisatie van de historische kernen door de VUB (figuur 11). De regio ten westen en ten oosten van de Schelde tekent zich heel sterk af ten aanzien van andere regio's in Vlaanderen. Dit gegeven zal ook voor de hiernavolgende periodes een grote impact hebben, tot op vandaag. De vele kleine historische woonkernen en de grote aantallen domaniale kerken (kerken vóór 1800) in het werkingsgebied (figuur 12) zijn hier een rechtstreeks gevolg van (zie verder, gemeenschappelijk erfgoedpakket en de uitdagingen omtrent de herbestemmingsproblematiek van kerken in de regio).

Figuur 11. Inventarisatie van de historische kernen in Vlaanderen, bron: De Groot et al. 2018, fig. 1

Figuur 12. De afstand in vogelvlucht tussen de verschillende historische kernen en hun kerk (gemeente Zwalm)

Niettegenstaande de hoge densiteit aan historische kernen, zijn er wat betreft de *vroege* middeleeuwen (geldt dus niet voor de volle middeleeuwen, zie verder) tot dusver echter niet veel archeologische (bewonings)sporen gevonden in het werkingsgebied. Dit roept meteen de vraag op hoe we dit kunnen verklaren. We kennen op verscheidene plaatsen in de (ruimere) regio wel de aanwezigheid van **Merovingische begraafplaatsen** (bijvoorbeeld te Beerlegem⁴⁵, Overboelare⁴⁶, Petegem en Velzeke⁴⁷). De vraag stelt zich logischerwijze waar de nederzettingen uit deze periode zich bevinden.

Het is afgaande op bovenstaande gegevens (de toponymische en historische gegevens en de Merovingische begraafplaatsen) niet onlogisch te denken dat bewoningssporen zich onder of minstens nabij de (talrijke) huidige dorpskernen zouden kunnen bevinden. Een één-op-één relatie blijkt dat echter niet steeds te zijn. Mogelijks zijn er in de loop van de geschiedenis hier en daar ook verschuivingen opgetreden in locatie van de bewoning.

In een aantal gevallen kon archeologisch onderzoek wel reeds **Merovingische aanwezigheid** detecteren in wat later zal evolueren naar een dorp (vroegmiddeleeuwse sporen naast de oudste kern van Wortegem⁴⁸).

In welke mate er in die gevallen een continuïteit is met een eventueel Romeins substraat, is de vraag. De vraag is zelfs fundamenteeler: wat verstaan we onder het begrip 'continuïteit'? De Frankische migranten zouden veeleer ook gericht geweest zijn op veeteelt, waardoor ze mogelijks andere accenten legden. Maar ongetwijfeld zullen landschappelijk interessante zones, zoals de leemruggen met flankerende beekvalleien langsheen de Schelde en de talrijke brongebiedjes in de Vlaamse Ardennen, in alle periodes wel attractief geweest zijn.

Ook uit de **Karolingische periode** zijn de sites schaars. Recent onderzoek in Wortegem bracht verschillende gebouwplattegronden en enkele waterputten aan het licht. Daarbij zijn twee holle wegen duidelijk bepalend voor de organisatie van de site. De percelen op recentere kaarten zoals de Atlas der Buurtwegen tonen door perceelscheidingen en percelen met een specifieke vorm duidelijk

⁴⁵ Roosens 1956; Roosens 1959; Roosens & Gyselinck 1975.

⁴⁶ Van der Gucht 1991.

⁴⁷ Van Durme 1971.

⁴⁸ De Maeyer et al.

aan dat er nog altijd sporen van de holle wegen aanwezig zijn gebleven in het hedendaagse landschap. De ingrepen in het landschap in de Karolingische periode hebben dan ook hun stempel gedrukt op het hedendaagse landschap. Ook te Ruien is er een duidelijke relatie tussen een Karolingische weg met nabijgelegen gebouwen en het huidige kadastersysteem.⁴⁹

Kasseiweg in de omgeving van d'Hoppe (© D. Wollaert)

Sporen van Karolingische aanwezigheid zijn verder ook aangetroffen te **Petegem-Oud Kasteel**⁵⁰. Hier is een **Karolingische curtis met aula en kerk** onderzocht.

Het valt te verwachten dat met toenemend archeologisch onderzoek in de Vlaamse Ardennen stilaan ook een beter inzicht zal verkregen worden in deze formatieve periode uit onze geschiedenis, hoewel we er natuurlijk rekening mee dienen te houden dat sporen uit de vroege middeleeuwen in dorps- en stedelijke kernen natuurlijk sterk verstoord zullen zijn door de latere ontwikkelingen.

7. Volle Middeleeuwen (10^e-12^e eeuw)

Gezien bovenstaande en onderstaande ontwikkelingen zich in een continu proces afspelen, is een strikte scheiding in periodes enigszins arbitrair. We opteren er voor om de volle middeleeuwen nog als een aparte periode te behandelen, omdat enkele aspecten in het formatieve proces van de steden, dorpen en het landschap in deze periode een belangrijke evolutie doormaken.

7. 1. Het hedendaags cultuurlandschap krijgt vorm

In de volle middeleeuwen valt het landschap stilaan in een definitieve plooi. In het zuiden van Oost-Vlaanderen zal dit proces zich een stuk eerder voltrekken dan in andere delen van Vlaanderen. Vooral vanaf de 9de eeuw beginnen boerenfamilies en lokale heren opnieuw op grotere schaal bossen te kappen om er landbouwgrond van te maken. De kleinere akkers uit de voorgaande eeuwen zullen in de loop van de 9^e en 10^e eeuw gaan samensmelten en gaandeweg evolueren naar de koutergronden die typisch zijn voor een groot deel van de regio. Door de sterke bevolkingsgroei

⁴⁹ Verbrugge et al. in voorbereiding.

⁵⁰ Callebaut 1985.

in de 10de eeuw zijn grote gebieden in het zuiden van Oost-Vlaanderen vóór het jaar 1000 al gekapt en tot landbouwgronden omgevormd⁵¹.

De nederzettingen liggen aan de rand van uitgestrekte akkers en bestaan uit een paar boerderijen. Soms blijven ze slechts enkele generaties in gebruik. Toch hebben verscheidene van deze bewoningssites uit de overgangperiode van de vroege naar de volle middeleeuwen een blijvende stempel gedrukt op de structuur van ons landschap.

In de 11de en de 12de eeuw gaat het onze regio economisch voor de wind en neemt de bevolking sterk toe. De boeren ontginnen de gronden met meer succes, wat de definitieve vorming van de grote aaneengesloten kouters bewerkstelligt. Alle grote boscomplexen zijn ondertussen zo goed als verdwenen.

De 'Grote Ontginningen' (13de eeuw) hebben in de Denderregio dan ook veel minder een rol gespeeld aangezien het formatief proces van het cultuurlandschap zich reeds grotendeels voltrokken had.

In een aantal gevallen kon dit proces ook via archeologisch onderzoek aangeduid worden. De sites van **Ronse De Stadstuin**⁵² en **Ronse Pont West**⁵³ zijn in dit licht belangrijke sites voor de regio en brachten inzichten aan het licht die in confrontatie met historisch-geografisch onderzoek nog veel onderzoekspotentieel hebben. In beide gevallen gaan de oudste sporen terug op de 10de eeuw, waarbij onder meer bij Ronse De Stadstuin blijkt dat de oriëntatie van de toenmalige nederzetting met afbakenende grachten en ontsluitingsweg zich bestendig heeft in de kadastrale opdeling tot op heden.

7.2. Dorp en stad

Veel van onze dorpen en gehuchten vinden hun oorsprong vóór het jaar 1000. De parochiekerk en het bijhorend kerkhof vormen het hart van het dorp. Opgravingen tonen aan dat ze vaak minstens naar de 10de eeuw terug te voeren zijn.

In de loop van de vroege middeleeuwen bouwt men de eerste houten **kerken**. Rond het jaar 1000 worden ze doorgaans in **lokale steen** opgetrokken⁵⁴. Het hof rond de kerk bakent men af met een gracht of een haag. Dit domein dient vooral als begraafplaats. Door verbouwingen en uitbreidingen aan het kerkgebouw tijdens de middeleeuwen verschuift de begrenzing van het kerkhof soms. In de late middeleeuwen vervangt men de gracht door een stenen muur. Vanaf dan komt de **begraafplaats** alsook het centrum en de kadastrale opdeling van de **dorpskernen definitief vast te liggen**. Zo vinden we vandaag rond een kerk vaak nog muren in baksteen of natuursteen terug, een situatie die in de dorpskernen op vele plaatsen in de Vlaamse Ardennen nog zeer goed bewaard is.

⁵¹ Verhulst 1995.

⁵² Pede 2015.

⁵³ De Graeve in voorbereiding.

⁵⁴ De Wolf 2008.

Goed bewaarde historische dorpskern van Roborst (Zwalm) ©Dirk Wollaert

De volle middeleeuwen is ook de periode waarin de bewoningskernen van Ronse, Oudenaarde en Geraardsbergen zich eerst tot **prestedelijke kernen**, en vervolgens tot **stedelijke kernen** met stadsrechten zullen ontwikkelen.

Gelet op hun belang als middeleeuwse en postmiddeleeuwse bewoningskern voor de Vlaamse Ardennen enerzijds, en gelet op de actuele intensiteit van bouw- en ontwikkelingsprojecten in de historische kernen van Ronse, Oudenaarde en in mindere mate Geraardsbergen anderzijds, focussen we op het einde van dit hoofdstuk kort op hun stedelijke ontwikkeling (*thematiksten Ronse, Oudenaarde en Geraardsbergen*).

8. Verdere evolutie vanaf de late middeleeuwen

Zoals hierboven reeds aangehaald, verlopen heel wat evoluties als het ware in een continuüm. We opteren er daarom voor om deze hier verder thematisch te overlopen.

8.1. Verstedelijking en stadswallen

Vanaf de 11de eeuw groeien Oudenaarde, Geraardsbergen en Ronse gaandeweg uit tot prestedelijke kernen. Met ook de aanleg van pleinen en markten in de 13de en de 14de eeuw komt het uitzicht van beide steden voor vele eeuwen vast te liggen. Te Oudenaarde kennen we in deze periode onder meer de aanleg van de Grote Markt⁵⁵, de bouw van het schepenhuis en van het 'oude vleeshuis'. In deze periode wordt ook het kasteel van Pamele⁵⁶ opgericht. Voor Geraardsbergen is de ontwikkeling van de stad momenteel archeologisch minder goed gekend, maar het is te verwachten dat ook hier raakpunten zijn met de andere steden in de regio wat betreft de ontwikkeling en aanleg van de Markt.

Door de snel toenemende bevolking zal te Oudenaarde reeds voor 1279 de tweede, laatmiddeleeuwse omwalling (rond Oudenaarde en Pamele) worden aangelegd. Met de aanleg van

⁵⁵ Niet gepubliceerd onderzoek van SOLVA.

⁵⁶ Ameels 2006.

deze laatmiddeleeuwse stadsomwalling zal de stedelijke zone van Oudenaarde voor vele eeuwen vastliggen. Ook in Geraardsbergen zal door een stadsuitbreiding in de alluviale vlakte van de Dender in de 13de eeuw een nieuwe omwalling worden aangelegd. In Ronse is daarentegen nooit een omwalling opgericht.

De opkomst van het kanon stelt uiteindelijk nieuwe eisen aan de verdediging. Stenen muren blijken in de loop van de 16de eeuw niet meer bestand tegen kanonskogels en worden aangevuld met brede aarden wallen en versterkingen. Vooral in Oudenaarde gebeurden er grote wijzigingen aan de in oorsprong laatmiddeleeuwse versterkingen met de ontwikkeling van heuse bastions, waarvan tot op heden in het stratenpatroon mooi relictten bewaard zijn gebleven (bv. Liedtspark).

Keizer Jozef II beslist, door het verschuiven van de rijksgrenzen, in 1782 de versterkingen in Oudenaarde te ontmantelen.⁵⁷ In de 19de eeuw verdwijnen ze uiteindelijk integraal uit het stadsbeeld. In deze periode gebeurt ook de ontmanteling van de stadsmuren en -poorten in Geraardsbergen.

8.2. Handel, markten, ambachten

Zowel steden als dorpen organiseren allerlei markten en jaarmarkten. Lokale heren proberen met speciale voorrechten de marktkramers te lokken. Een weekmarkt verkoopt vooral producten uit de stad en de directe omgeving. De goederen hebben elk hun vaste plaats. Straatnamen als Veemarkt, Vismarkt, Houtmarkt en Graanmarkt zijn hier nog steeds getuigen van.

Veel steden krijgen pas in de loop van de 13de of 14de eeuw een marktplein, op initiatief van de stedelijke overheid of lokale heer. Men haalt alles weg wat er voordien al was om een volledig nieuw plein aan te leggen. Dit blijkt ook te Oudenaarde (Markt) het geval geweest te zijn.

De opgraving van een marktplein geeft een blik op de geschiedenis van deze openbare plek. We zien vaak dat er reeds een weg of zelfs verschillende wegen op deze plaats lagen, nog voor het een plein werd. Een markt die vermeld wordt in een middeleeuwse geschreven tekst, is dus eerder een straatmarkt.

In de middeleeuwse stad werken ambachtslieden als kleine zelfstandige of in dienst van een handelaar. Ze verenigen zich in gilden of ambachten en wonen en werken in dezelfde straat of wijk, waar ze vaak hun naam aan gaven.

8.3 Begraving

Vanaf de volle middeleeuwen worden de overledenen begraven in of rond een kerk of abdij/klooster.

In de dorpen vindt de begraving plaats rond of in de parochiekerk. De ruimte rond de kerk zal zich zoals we eerder vermeldden, in de loop van de late en post-middeleeuwen concretiseren met een afbakenende gracht of muur.

In stedelijke context vindt begraving plaats op verschillende plaatsen: rond of in de parochiekerk en op het domein van verschillende religieuze instellingen binnen de stad. Doorgaans worden de overledenen begraven rond de kerk of buiten de religieuze instelling. De meer gegoede mensen worden begraven binnen de kerk of klooster en krijgen een gemetste en soms zelfs een beschilderde grafkelder. Aan de praktijk om binnen de stad en nabij of in religieuze gebouwen te begraven, komt een einde in 1784, wanneer keizer Jozef II zal verbieden om overledenen in of rond een religieuze plaats te begraven.

Vanaf dan zullen overledenen begraven dienen te worden buiten de toenmalige stad.

⁵⁷ Informatie uit het stadsmuseum van Oudenaarde (MOU) & S.A.O., inventarisnummer 1344. 34 en 1344. 5. (Versterkingen en grachten).

8.4. Religieuze instellingen

Vanaf de 12de eeuw sticht men talrijke nieuwe kloosters binnen de stadsmuren van de steden. Waar aanvankelijk vele religieuze instellingen zich buiten het stedelijk milieu bevinden, zullen deze zich in de loop van de late en post-middeleeuwen, vaak ten gevolge van oorlogsgeweld, herlokaliseren binnen de versterkte steden⁵⁸. Doorgaans zijn het bedelorden of ordes die instaan voor de ziekenzorg. De voormalige benedictijnenabdij Sint-Adriaan in Geraardsbergen vormt hierop een uitzondering. Deze abdij werd in 1081 al overgebracht van Dikkelvenne naar Geraardsbergen.

Buiten de stad zijn er kloosters van kluizenaars, zoals bijvoorbeeld de Kartuizerpriorij Sint-Maartens-Bos⁵⁹ in Lierde.

In tegenstelling tot wat de regel van Benedictus voorschrijft, hebben de meeste kloosters veel bezittingen en bijgevolg een grote politieke en economische invloed.

Vermeldenswaardig zijn ook de abdij van Maagdendale te Oudenaarde en het kapittel van Ronse (de Vrijheid – zie thematekst Ronse).

8.5. Het platteland

In de loop van de 12de en 13de eeuw spelen de steden een steeds belangrijkere politieke en maatschappelijke rol. Deze trend zet zich door tijdens de 14de en 15de eeuw. Toch loopt het platteland niet leeg. De boeren zorgen niet alleen voor hun gezin, ze bevoorraden ook de stad. Opgravingen op het platteland tonen talrijke sporen van ambachtelijke activiteiten zoals het maken van kaas of linnen.

De hoofdlijnen van het landschap werden vastgelegd in de volle middeleeuwen. Desalniettemin worden bepaalde zones van het landschap nog bijkomend aangesneden, vaak te herkennen aan de 'veld'toponiemen. In de Vlaamse Ardennen kennen we verscheidene landbouwerven met walgracht (sites met walgracht), zoals bijvoorbeeld het Hof ter Beke te Kwaremont⁶⁰.

Aan het einde van de late middeleeuwen zijn in Vlaanderen nog amper grote bossen te vinden. Men gaat op zoek naar andere bouwmethodes om de met houten palen gefundeerde woonhuizen te vervangen. Het gebruik van vakwerk en baksteen zorgt voor snel en degelijk bouwwerk, wat vooral in de steden belangrijk is. Ook op het platteland kennen we wellicht deze bouwevolutie. Niettegenstaande bij archeologische opgravingen overduidelijk sporen van bewoning worden aangetroffen, zijn vanaf deze periode de landelijke boerderijen archeologisch moeilijk op te sporen doordat wellicht gebruik gemaakt werd van vakwerkbouw op zogenaamde leggerbouw⁶¹.

9. Industrialisatie en verstedelijking (19de eeuw tot heden).

In de 19de en 20ste eeuw blijft de regio grotendeels gespaard van grootschalige industrialisatie en drastische wijzigingen, behoudens enkele steden waar de impact iets groter was.

Voor Oudenaarde⁶² betekent dit dat er naast enkele vlasspinnerijen die omstreeks 1850 in Oudenaarde actief waren er geen noemenswaardige moderne industrie in de 19de eeuw aanwezig was. Oudenaarde had vooral een commerciële centrumfunctie. De nijverheid bestond hoofdzakelijk uit ambachtelijke activiteiten. Het is pas in de *belle époque* dat Oudenaarde een periode van economische bloei tegemoet gaat en dit vooral door de industriële opgang van de katoennijverheid. Een stijging van de bevolking zorgde er uiteindelijk voor dat Oudenaarde groeide tot buiten de grenzen van de middeleeuwse stad. Ook na de Eerste Wereldoorlog bleef de textielsector de

⁵⁸ Van de Perre 2011.

⁵⁹ Taelman et al. 2015.

⁶⁰ <https://inventaris.onroendergoed.be/erfgoedobjecten/28345>

⁶¹ De Maeyer et al. 2018; De Graeve in voorbereiding.

⁶² Ronsijn 2012, 107-116.

belangrijkste werkgever. Na de Tweede Wereldoorlog sloten veel fabrieken de deuren en kwamen ze leeg te staan.

Voor Ronse⁶³ begon de opbloei van de textielindustrie in de tweede helft van de 19de eeuw, maar kende vooral begin 20ste eeuw een groot succes. Ronse groeide uit tot de tweede textielstad van Oost-Vlaanderen. De bouw van talrijke weverijen, spinnerijen, twijnderijen en textielververijen, zowel in de kleine oude stadskern als in de periferie, veranderde grondig het uitzicht van de stad. De hiermee gepaard gaande groei van de bevolking zorgde voor uitbreidingen van de stad buiten de middeleeuwse grenzen, eerst op de locatie van het voormalige kasteel van Ronse, later aan de zuidkant door de bouw van het station. Deze periode van voorspoed voor de stad uit zich nog steeds in de talrijk bewaarde *interbellumarchitectuur*.

In Geraardsbergen⁶⁴ berust de industrialisatie vooral op de kantnijverheid en op de in 1838 en 1849 ingevoerde lucifersfabricatie en sigarennijverheid. Deze verdwijnen uiteindelijk tussen de eerste helft van de 20ste eeuw en kort na de Tweede Wereldoorlog. Deze nijverheden zorgen voor een meestal vlugge overgang van gesloten stedelijk bebouwd naar onbewoond gebied daar zich door gebrek aan industrie bijna geen randgebied heeft gevormd in de 19de en 20ste eeuw. De nijverheid vestigde zich vooral langsheen de Dender en tussen de Dender en de spoorwegen.

10. Thematekst: (Post)middeleeuwse stadsontwikkeling van Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen

De (post)middeleeuwse stadsontwikkeling van Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen, met de ontwikkeling van stadswallen, religieuze instellingen, markten enzomeer, is van belang voor de omliggende regio. We gaan er daarom hier iets dieper op in. Zottegem, de vierde stad in het werkingsgebied, kende een veel recentere groei en was in de middeleeuwen van veel geringer belang, en wordt daarom hier niet verder besproken.

10.1. Oudenaarde

Het onderstaande historisch kader steunt sterk op werk van verschillende personen, onder meer gebundeld in de synthesestudie over de geschiedenis van Oudenaarde, *Tijd voor Oudenaarde* (2012).

Voor de vroegste geschiedenis van Oudenaarde zijn weinig bronnen voorhanden. Over het ontstaan van Oudenaarde zijn nog vele onbeantwoorde vragen. We willen hier dan ook signaleren dat het hieronder geschetste verhaal grotendeels gebaseerd is op interpretaties van deze bronnen door diverse auteurs. Hopelijk kunnen deze interpretaties in de toekomst afgetoetst worden aan de realiteit.

Het Verdrag van Verdun verdeelt in 843 het Karolingische rijk in drie delen: West-Francië, Oost-Francië en Midden-Francië. De Schelde, die voordien al als kerkelijke grens fungeerde tussen het bisdom Kamerijk en het bisdom Noyon-Doornik, vormt nu ook de grens tussen West- en Midden-Francië. Tussen de jaren 923 en 928 komt Midden-Francië in handen van de Ottoonse heersers van Oost-Francië, waardoor de West-Frankische koning lijnrecht tegenover de Oost-Frankische keizer kwam te staan. In de volle middeleeuwen zijn er in de streek van Oudenaarde dan ook twee bestuurlijke centra. Op de linkeroever van de Schelde bevindt zich het Karolingisch koningshof, bestuurd door de heren van Petegem. Deze villa was oorspronkelijk in het bezit van de West-Frankische koning, maar komt later in handen van Petegemse adel. Op de rechteroever ligt het Ottoonse markgrafelijke centrum van Ename met een burcht langs de Schelde, dat rond het jaar 1000 een grote bloei kent. De Schelde vormt zo de grens tussen Petegem enerzijds en Ename

⁶³ <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/14132>

⁶⁴ <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/13428>

anderzijds.⁶⁵ In 1034 echter volgt de inname van de Enaamse burcht door de toenmalige graaf van Vlaanderen, Boudewijn IV.⁶⁶

Interessant hierbij is dat rond deze periode, onder heerschappij van de graaf van Vlaanderen Boudewijn IV, de naam Oudenaarde voor het eerst verschijnt in historische documenten. In 1064 duiken de *turris aldenardensis*⁶⁷ (letterlijk: een Oudenaardse versterkingstoren) en de Sint-Walburgakerk op in de bronnen. Beide zijn in eigendom van een lokale heer, Arnulf van Oudenaarde.⁶⁸ De toren is waarschijnlijk gelegen tussen een Scheldebocht en de aangelegde Burgschelde en vormt de oudste kern van Oudenaarde waaruit zich later de stad ontwikkelt. Aansluitend op deze oudste zone bevindt zich naast een kerk (Sint-Walburga) ook een markt, later 'Garenmarkt' of 'Vismarkt' genoemd.⁶⁹ In bronnen uit 1127 en 1155 is de site omschreven als *oppidum*, waaruit blijkt dat de handelsnederzetting toen al versterkt was.

Op de rechteroever komt ook Pamele na 1047 tot ontwikkeling. Deze *Novus Burgus* ontwikkelt zich onder impuls van de baron van Pamele stilaan tot stad.⁷⁰ De nederzetting trekt handelaars en ambachtslieden aan, die zich daar vestigen en een bevolkingstoename in de hand werken. Het ontvangen van een stadskeure in de 12de eeuw kan niet uitblijven.⁷¹ Op dat moment krijgt ook Pamele een omwalling. Een klein deel van deze oudste walgracht was nog tot in de 16de eeuw zichtbaar. Oudenaarde ontvangt op haar beurt in 1189 haar stadsrechten.⁷² Op dat moment liggen langs weerszijden van de Schelde twee steden met overeenkomstige instellingen en versterkingen.⁷³

De uitbreiding van Oudenaarde laat niet lang op zich wachten. Vóór 1279 is een nieuwe omwalling⁷⁴ een feit. Deze omsluit zowel de bewoningskern van Oudenaarde op de linkeroever als deze van Pamele op de rechteroever.⁷⁵ De oppervlakte binnen de omwalling bedraagt nu 42 hectare. In 1290 vervangt een stenen muur de aarden wal.⁷⁶ Vijf poorten vormen de enige toegangen tot de stad. In deze fase is ook de huidige Grote Markt aangelegd⁷⁷ en vervangt een trapeziumvormig kasteel (het zogenaamde kasteel van Pamele)⁷⁸ de oude burchttoren gelegen in de binnenbocht van de Scheldemeander.

In 1384 kwam Oudenaarde samen met de rest van het graafschap Vlaanderen onder controle van de Bourgondische hertogen. Net zoals de vroegere graven van Vlaanderen drukken de hertogen hun stempel niet enkel op de politieke en culturele situatie, ook heeft hun militaire strategie gevolgen voor de steden. De gunstige ligging van Oudenaarde speelt hierbij ongetwijfeld een rol.⁷⁹ De Bourgondische defensiepolitiek is tekenend voor het Vlaamse landschap, vooral voor steden met een strategische ligging. In de belangrijkste steden of langs rivieren en handelswegen naar grote steden komen militaire steunpunten tot ontwikkeling, met als doel die grote steden onder controle te houden.⁸⁰ Om de macht over hun territorium uit te breiden, dienden ze eerst de macht van de steden te beperken. Hierin speelde Oudenaarde, zowel onder de graven als de hertogen en gelegen

⁶⁵ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 18-19.

⁶⁶ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 22.

⁶⁷ Een oprichtingsdatum is niet gekend.

⁶⁸ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 25.

⁶⁹ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 26.

⁷⁰ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 31.

⁷¹ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 31.

⁷² Lachaert 2008, 13.

⁷³ Castelain 2012, 44.

⁷⁴ Deze omwalling omvat aanvankelijk een aarden wal en een gracht van ca. 2500 meter.

⁷⁵ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 28-29.

⁷⁶ Van Cauwenberghe 2004, 25.

⁷⁷ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 28.

⁷⁸ Callebaut, De Groote & Ameels 2012, 30.

⁷⁹ Haemers & Van Assche 2012, 56.

⁸⁰ De Groote 2013, 54-55.

op de aanvoeroute naar Gent, vaak een belangrijke rol. In de loop van de geschiedenis vonden verschillende belegeringen plaats, onder andere in 1382, 1452 en 1485.⁸¹ Als bescherming tegen de belegeringen liet Jan zonder Vrees (1404-1419) de ommuring in 1415-1416 verstevigen met vijf poorten (de Beverepoort, Einepoort, Bergpoort, Baarpoort en Meerspoort) en 24 torens.⁸²

10.2. Ronse

Voor de vroegste geschiedenis (vroeg-middeleeuwen) van Ronse zijn we grotendeels aangewezen op de schriftelijke bronnen. Een van de inherente problemen van deze vroegmiddeleeuwse periode is dat het doorgaans niet om contemporaine bronnen gaat, maar teksten die gebeurtenissen beschrijven die soms een paar eeuwen eerder plaatsgrepen. Uiteraard betekent dit dat de bronnen onduidelijkheden bevatten en soms meer vragen dan antwoorden opleveren.

De eerste vermelding van Ronse dateert uit de 9de eeuw n. Chr. in de *Suppletio Milonis* (855-876). Het gaat om een aanvulling op de *Vita Sancti Amandi* uit de 8ste eeuw. Deze bron geeft aan dat omstreeks het midden van de 7de eeuw n. Chr. Amandus op het grondgebied van Ronse een kleine religieuze nederzetting, een *cella*, opricht met Petrus en Paulus als patroonheilige.⁸³ Er wordt vermoed dat dit complex zich mogelijk aan het Kaatsspellein bevond en omgeven was door een cirkelvormige omheining. Dit alles is te plaatsen in een wijdverspreide stichting van een reeks van kloosters in het latere graafschap Vlaanderen en afhankelijke gebieden tussen het begin van de 7de eeuw en het begin van de 8ste eeuw.⁸⁴

In de loop van de 8ste eeuw komt Ronse opnieuw op het voorplan. De Gentse abt van de Sint-Pietersabdij, Celestinus, wordt in 719 na een politieke strijd verbannen naar Ronse. Hij zal er verblijven tot zijn dood in 765.⁸⁵ Ronse wordt nadien een 'speelbal' van verschillende Karolingische vorsten. Karel de Grote schenkt de *cella* te Ronse in het begin van de 9de eeuw aan Heridag, priester te Hamburg, ter ondersteuning van zijn missioneringswerk.⁸⁶ Na de oprichting van de benedictijnerabdij van Inde (Kornelimünster) door Lodewijk de Vrome, opvolger van Karel de Grote, en Benedictus van Aniane, sticht de keizer tevens het Tenement van Inde, vermoedelijk tussen 831 en 834. Lodewijk schenkt het Tenement aan de abdij van Inde (Kornelimünster), ter hoogte van de huidige Belgisch-Duitse grens. Het Tenement van Inde bestaat uit een twintigtal gemeentes aan beide zijden van de huidige taalgrens en wordt beheerd vanuit Ronse.⁸⁷ Het Tenement vormt een 'wingewest' ter ondersteuning van de abdij van Inde (Kornelimünster). Het Tenement wordt niet rechtstreeks vanuit de abdij bestuurd, maar staat onder het gezag van een plaatselijke voogd, de Heer van Pamele, bij Oudenaarde.

De eerste bloeiperiode van Ronse komt er in de loop van de 9de eeuw. Volgens de traditie is dit te danken aan de komst van de relieken van Sint-Hermes van Kornelimünster naar Ronse in 860. Dit gebeurt op keizerlijke voorspraak. Deze voorspoedige periode is aanvankelijk echter van korte duur. Gedurende de invallen van de Noormannen op het einde van de 9de eeuw (880) vluchten de monniken met de Sint-Hermesreliken weg uit Ronse naar de abdij van Inde (Kornelimünster) en nog later naar Keulen.⁸⁸ In 940 keren de relieken terug naar Ronse door bemiddeling van de bisschop van Kamerijk, Fulbert. Wat er zich in de tussentijd (880-940) op institutioneel vlak te Ronse afspeelde, is

⁸¹ Haemers & Van Assche 2012, 56.

⁸² Van Cauwenberghe 2004, 25.

⁸³ Devos 2002, 38-39.

⁸⁴ Meijns 2000, 133.

⁸⁵ Meijns 2000, 135.

⁸⁶ Devos 2008, 203.

⁸⁷ Devos 2002, 40-41; <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

⁸⁸ Cambier 1989, 76; Devos 2002, 41; Meijns 2000, 260.

echter verre van duidelijk.⁸⁹ Mogelijk werd het klooster te Ronse enige tijd verlaten. Ook de daaropvolgende periode is troebel. Het ontstaan van de Vrijheid en het daarmee gepaard gaande kapittel wordt volgens de traditie in de loop van de 10de eeuw, vermoedelijk onder Otto I de Grote, geplaast.⁹⁰ Het is echter niet uitgesloten dat er in deze religieuze gemeenschap te Ronse reeds in de 9de eeuw een overgang was van een *ordo monasticus* naar een *ordo canonicus*.⁹¹ Alleszins is er in het midden van de 10de eeuw een gemeenschap van kanunniken aanwezig als ‘opvolgers’ van de gevluchte monniken.⁹² De Vrijheid bestaat vermoedelijk uit een kleine stedelijke kern rondom de huidige Kleine Markt en vormt als het ware een ‘stad’, onder gezag van de kerkelijke overheid (kapittel van kanunniken), binnen de latere stad Ronse. Hierbij worden waarschijnlijk een deel van de vroegere bezittingen van het vroegere monasterium gerecupereerd.⁹³

Vermoedelijk in de 9de of 10de eeuw bouwt men op de locatie van de huidige Sint-Hermeskerk een zaalkerk met enkele bijgebouwen, dit hangt waarschijnlijk samen met de installatie van het kapittel en de Vrijheid. Na de terugkomst van de Sint-Hermesreliken is er vrij vlug nood aan een grotere kerk voor de steeds grotere groep van bedevaarders. De Vrijheid ontwikkelt zich immers tot een bedevaartsoord voor Sint-Hermes, patroonheilige van de geesteszieken. Vermoedelijk omstreeks 1085 nivelleert men de 10de-eeuwse site op het Kaatsspelplein en de Sint-Hermessite en start de bouw van een nieuwe kerk. Het 10de-eeuwse gebouw wordt vervangen door een romaanse kerk waarvan het koor en de crypte in 1089 zijn ingewijd.⁹⁴ Deze romaanse crypte situeert zich onder de huidige Sint-Hermeskerk, men bracht er de reliken van Sint-Hermes in onder. De volledige kerk is klaar in 1129. Vermoedelijk omstreeks het midden van de 11de eeuw bouwt men (ook ter hoogte van de 10de-eeuwse site) de Sint-Pieterskerk,⁹⁵ mogelijks gaat het om een hulpkerk. Dit complex beschikt tevens over een aantal kloostergebouwen zoals een kapittelhuis en een kloostergang.⁹⁶

Binnen de Vrijheid beschikken de kanunniken, naast hun collegiale met de kerken, het kloosterpand, de kapittelgebouwen en een watermolen, tevens over de noodzakelijke infrastructuur om het toenemende aantal pelgrims van de Sint-Hermesbedevaarten op te vangen. Het ging om herbergen en brouwerijen rond de Kleine Markt, een begijnhof en het Sint-Elooishospice.⁹⁷ Op de Kleine Markt is tevens een vierschaar aanwezig waar recht werd gesproken.

Net ten zuiden van de Vrijheid ontwikkelt zich een handelsnederzetting rondom de huidige markt. De stichting van deze nederzetting is vooralsnog onduidelijk, ze wordt de eerste keer vermeld in de 11de eeuw.⁹⁸ Recent archeologisch onderzoek op De Stadstuin, ten westen van het stadscentrum, toonde het bestaan van een nederzetting uit de 10de eeuw (mogelijk zelfs 9de eeuw) aan, die vermoedelijk in verband te brengen is met het toponiem Spillegem.⁹⁹ De ruimtelijke connectie – het straatje Spillegem – tussen deze nederzetting en het stadscentrum is een sterke aanwijzing dat er ter hoogte van de huidige markt reeds een vorm van occupatie bestond, minstens sinds de 10de eeuw. Vanuit het Tenement van Inde verkrijgt deze nederzetting in 1240 een stadskeure.¹⁰⁰ De Heer van Ronse, Gerard de Watripont, koopt het gebied in 1264 van de abdi van Inde.

⁸⁹ Meijns 2000, 260-262.

⁹⁰ Devos 2002, 43.

⁹¹ Cf. discussie en theorie: Meijns 2000, 424.

⁹² Devos & Meirsschaut 1997, 41.

⁹³ <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

⁹⁴ Devos 2002, 43.

⁹⁵ Devos 2002, 78.

⁹⁶ Devos 2002, 72.

⁹⁷ <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

⁹⁸ Devos 2008, 236.

⁹⁹ Pede et al. 2015, 248-254.

¹⁰⁰ <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

In 1280 komt wat overbleef van het Tenement in handen van de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, die het koopt van de abdij van Inde. In 1293 verkrijgt deze laatste ook de stad zelf.¹⁰¹ Ronse wordt vanaf dan ‘stad en de heerlijkheid Ronse’ genoemd en vormt een leen van de graaf van Vlaanderen. De stad is gedurende decennia een twistpunt tussen de graven van Vlaanderen en Henegouwen. Dit resulteert onder meer in de platbranding en plundering van Ronse in 1298.¹⁰² Vanaf 1323 behoort Ronse definitief toe aan de graaf van Vlaanderen.

Naast de stad Ronse en de Vrijheid is er nog een derde, evenwel kleinere heerlijkheid op het grondgebied van Ronse, namelijk de ‘heerlijkheid en vrijheid van Landenbourg’, tot de 17de eeuw ‘Audenbroeck’ genoemd. Het vormt als leen van de heerlijkheid van Frasnès, een Henegouwse enclave in Vlaanderen.¹⁰³

Sinds de 14de eeuw maakt Ronse deel uit van het Land van Aalst, hoewel dit in realiteit minder duidelijk is, gezien de vele conflicten. Het is pas in de 18de eeuw dat Ronse een volwaardig lid van het Land van Aalst wordt.¹⁰⁴ Gedurende de 14de tot de 16de eeuw zijn er verschillende heren van Ronse. In de loop van de 16de eeuw verheft Keizer Karel Ronse tot een baronie. In 1629, gedurende de Spaanse overheersing, koopt graaf Jan VIII van Nassau-Siegen de heerlijkheid en de baronie Ronse.¹⁰⁵ Hij laat er één van de grootste kastelen van de Nederlanden bouwen, zoals afgebeeld op de kaart van Sanderus. Op het einde van de 18de eeuw komt Ronse in Franse handen. Met de Franse revolutie wordt het bestuurlijk onderscheid tussen Vrijheid, stad, baronie en heerlijkheid opgeheven en vormt Ronse één gemeente. In de loop van de 19de eeuw worden verschillende gebouwen van de Vrijheid (zie *infra*) afgebroken of krijgen een andere bestemming. Ook onder meer het kasteel van Jan van Nassau gaat tegen de vlakte. In de tweede helft van dezelfde eeuw kent Ronse onder invloed van de textielindustrie een aantal uitbreidingen die ervoor zorgden dat de stad haar huidig uitzicht kreeg.¹⁰⁶

10.3. Geraardsbergen

Over de vroegste geschiedenis en de stadsontwikkeling van Geraardsbergen verschenen in recente jaren verscheidene artikels van diverse auteurs¹⁰⁷, elk met eigen accenten, interpretaties en invalshoeken. Dit onderdeel heeft geenszins de bedoeling een exhaustieve beschrijving van de geschiedschrijving over de vroegste geschiedenis van de stad na te streven. We sommen hieronder evenwel de voornaamste krachtlijnen op die in deze artikels aan bod kwamen, om de resultaten van het archeologisch onderzoek tegen deze achtergrond te kunnen plaatsen en stof tot nadenken aan te reiken. Voor meer gedetailleerde info verwijzen we naar de desbetreffende artikels en bijhorende bibliografie aldaar.

¹⁰¹ Cambier 1989, 28-29; <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

¹⁰² Devos 2002, 45.

¹⁰³ <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

¹⁰⁴ Devos & Meirsschaut 1997, 49.

¹⁰⁵ <https://id.erfgoed.net/themas/14132>; Devos 2002, 48-49.

¹⁰⁶ <https://id.erfgoed.net/themas/14132>

¹⁰⁷ We beperken ons voor het overzicht tot het werk van Marcel Cock en Geert Van Bockstaele (Cock en Van Bockstaele 2008, 67-95) dat verscheen in ‘Het Land van Aalst’ over de stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Hierop verder bouwend publiceerde Dirk Van de Perre een artikel over de stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen in ‘Het Land van Aalst’ (Van de Perre 2011, 39-78). Daarnaast bracht Gerardimontium in 2009 het boek ‘De muur rond Geraardsbergen’ uit (De Ro et al. 2009). Tot slot publiceerden Marcel Cock (Cock 2015, 93-132) en Dirk Van de Perre (Van de Perre 2015, 245-282) in 2015 in ‘Het Land van Aalst’ beide nog een belangrijke bijdrage over dit onderwerp.

Het ontstaan van Geraardsbergen als stad situeert zich volgens de traditie¹⁰⁸ tussen 1067 en 1070. Op dat ogenblik zou Boudewijn VI, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, een stuk land van Gerald/Gerold in de parochie Hunnegem gekocht hebben om er een stad te stichten.¹⁰⁹ De graaf schenkt een deel van het allodium aan de heer van Boelare, waarop deze gebruiksrechten schenkt op weiden en bossen aan de inwoners van Geraardsbergen.¹¹⁰ De stad krijgt de naam Geraldtsbergen/Geroldtsbergen en om ze aantrekkelijk te maken om er te komen wonen en werken verleent de graaf ook een verregaande rechtszekerheid op burgerlijk vlak.¹¹¹

Hunnegem zou een oud domeincentrum geweest zijn. De ligging van de kerk, bij de Oude Dender, toont immers een vroege oorsprong aan. Als de grenzen van de latere parochie dezelfde zijn, zou het domein ca. 400 ha groot zijn geweest. Zeker is dat Hunnegem rond 1100 al een structuur in ontbinding was. Het hof en de heren zijn verdwenen en de kerk verliest het statuut van hoofdkerk.¹¹² Mogelijk is hun rol overgenomen door de heren van Boelare die al rond 972 in de bronnen vermeld worden en hebben deze de domeinstructuur vervangen door het Land en de Baronie van Boelare. Alleszins lijkt er geen continuïteit tussen het domein Hunnegem en de stad Geraardsbergen te zijn. Er is geen enkele overeenkomst in de naamgeving. De naam van de stad is bovendien ouder dan het stichtingsverhaal en komt voor het eerst voor in de bronnen rond de jaren 1034-1058. De toekenning van stadsrechten in 1068 zal dus eerder een impuls gegeven hebben aan een reeds bestaande nederzetting.¹¹³

De rol van de geografie wordt door alle auteurs onderstreept. Zo geeft de bevaarbare Dender Geraardsbergen aansluiting met het noorden. Parallel ermee ligt een weg die voor een verbinding met Aalst en Gent zorgt. Op deze locatie is de vallei van de Dender ook vrij smal wat er voor zorgt dat ze gemakkelijk over te steken is. Een weg verbindt daarnaast Geraardsbergen met Oudenaarde in het westen en Brussel in het oosten. Bovendien biedt de steile rechteroever een niet overstroombare en goed verdedigbare positie met een goed uitzicht over de vallei.¹¹⁴

De oudste kern van Geraardsbergen is volgens Marcel Cock, Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre dan ook terug te vinden op de steile rechteroever van de Dender onder de top van de Oudenberg. Het omvat het volledige, bijna cirkelvormige, stadsdeel dat op de kaart van Jacob van Deventer omwijd is. Twee verkeersassen, die loodrecht op elkaar staan verdelen de cirkel in vier kwadranten. In het tweede en derde kwadrant is er verder sprake van een spontaan stratenplan dat uitwaaiert vanaf het marktplein, de zone waar zij de oudste kern van de stad situeren.¹¹⁵ Dirk Van de Perre beschouwt terecht de aanwezigheid van een markt als de motor voor de ontwikkeling van een nederzetting tot een stad. De kruising van de Dender met een landweg van regionaal of interregionaal belang (Grotestraat, Brugstraat, Vredestraat, Boelarestraat) zal volgens de auteur zeker een gunstig effect gehad hebben.¹¹⁶ De Markt zelf is een pleinvormige verbreding van deze weg, waar men vrij snel het schepenhuis en de Sint-Bartholomeuskerk (vóór 1096) opricht. Dirk Van

¹⁰⁸ Een belangrijke kanttekening bij dit stichtingsverhaal, die alle auteurs ook aanhalen, is dat er hiervan geen eigentijdse bronnen meer bewaard zijn en dat een geografische, historische, archeologische en linguïstische aanpak nagenoeg volledig ontbreekt. De verschillende auteurs hebben getracht om hier verandering in te brengen.

¹⁰⁹ Cock et al. 2008, 73.

¹¹⁰ De Ro et al. 2009, 31.

¹¹¹ Cock et al. 2008, 73.

¹¹² Van de Perre 2011, 50.

¹¹³ Van de Perre 2011, 51-52; Cock et al. 2008, 74-75.

¹¹⁴ Cock et al. 2008, 74; De Ro et al. 2009, 56.

¹¹⁵ Cock et al. 2008, 75.

¹¹⁶ Van de Perre 2011, 63.

de Perre stelt dan ook dat de zone van de Markt het economische, politieke en kerkelijke centrum van deze stad is.¹¹⁷

Marcel Cock gaat in zijn artikel over de Sint-Bartholomeusreliëken dieper in op de oorsprong en het statuut van de verschillende kerken in het hedendaagse Geraardsbergen. Hij vermeldt dat de kerken van Geraardsbergen en Boelare in 1096 nog afhangen van die van Hunnegem en dus eraan ondergeschikt zijn. De huidige locatie van deze kerken gaat volgens hem met zekerheid ook terug tot de locatie ervan in 1096.¹¹⁸ Niets wijst er bovendien op dat de kerk van Geraardsbergen in de eerste helft van de 11de eeuw (oudste vermelding van de naam Geraardsbergen) nog niet bestaan zou hebben.¹¹⁹ Op dat moment liggen de verschillende kerken bovendien nog in het toenmalige Duitse rijk.¹²⁰ Uit een pauselijke brief uit 1182 blijkt bovendien dat, ongeveer een eeuw na de toekenning van de stadsrechten aan de inwoners van Geraardsbergen in 1067-1070, de kerk van Geraardsbergen eigen parochierechten heeft verworven en niet langer ondergeschikt is aan de kerk van Hunnegem. De kerk wordt in deze brief ook voor het eerst als Sint-Bartholomeuskerk vermeld. Over de wijding van deze kerk ontbreken archivalische bronnen.¹²¹ Toch is het volgens Cock mogelijk dat dit al gebeurde in de eerste helft van de 11de eeuw en dit gezien de Bartholomeusinteresse vanuit de rijkskerk van de Ottoonse keizers en hun opvolgers. Hij beargumenteert in zijn artikel dat dit meer waarschijnlijk is dan een verbinding met het toekennen van de stadsrechten. In het graafschap Vlaanderen wordt de Bartholomeusverering immers niet gestuurd door de Vlaamse graven, maar eerder door lokale initiatieven.¹²² Dirk Van de Perre merkt vervolgens in zijn artikel over de relatie tussen de parochiekerken Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas dan ook op dat het afdoende bewezen is dat er al een afhankelijke parochiekerk bestond op het ogenblik dat de abdij werd gesticht en dat deze te identificeren is met de kerk op de Markt. Wat er het eerste was, de Markt of de kerk, laat hij in het midden. Alleszins concentreren alle belangrijke gebouwen zich op deze locatie, immers ook het schepenhuis bevindt zich hier. Dirk Van de Perre suggereert dat deze concentratie het gevolg is van de snelle ontwikkeling van een nieuwe stad op een plaats waar voorheen nog geen oudere bepalende structuren aanwezig waren.¹²³ Hij beargumenteert ook dat de Sint-Lucaskerk nooit de moederkerk van de Sint-Bartholomeuskerk is geweest en dat er dus ook geen parochierechten van de abdij op de stad zijn verbonden. Pas na 1515-1518 verkrijgt de abdij alle parochiale ambten en wordt ze het parochiale centrum van de stad. Hiertegen kwam veel protest en het is vanuit deze optiek dat de abdij het idee begon te verspreiden dat vóór 1518 de Sint-Lucaskerk de belangrijkste kerk was en dat het bestaan van een middeleeuwse parochiekerk van Sint-Bartholomeus werd ontkend.¹²⁴

De stadsontwikkeling komt volgens Marcel Cock & Geert Van Bockstaele echt op gang met de overbrenging van de benedictijnse abdij vanuit Dikkelvenne naar het, tot dan onbewoonde, eerste kwadrant *binnen* de stadsmuren. Op hetzelfde moment situeren deze auteurs de aanleg van een nieuwe straat (Abdijstraat, Denderstraat) haaks op de bestaande noord-zuidas (Boelarestraat, Vredestraat, Brugstraat). Ze beschouwen deze rechtlijnige straat als 'moderner' dan het stratenplan rond de Markt. Een bijkomend argument in hun visie voor deze relatieve datering zijn de toponiemen 'oude brug' en 'nieuwe brug', die respectievelijk voor de brug ter hoogte van de Brugstraat en voor de brug ter hoogte van de Denderstraat gebruikt worden.¹²⁵

¹¹⁷ Van de Perre 2011, 52.

¹¹⁸ Cock 2015, 115.

¹¹⁹ Cock 2015, 116-119.

¹²⁰ Cock 2015, 119.

¹²¹ Cock 2015, 120.

¹²² Cock 2015, 121.

¹²³ Van de Perre 2015, 273.

¹²⁴ Van de Perre 2015, 274.

¹²⁵ Cock et al. 2008, 76-78.

Op het ogenblik dat de benedictijnenabdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen wordt overgebracht, kan de stad volgens Dirk Van de Perre nog *niet* omweld geweest zijn. De nabijheid van een bewoningskern (rond de Markt) net naast de abdij is bovendien uitzonderlijk gezien het ideaal van afzondering dat de monniken aanhangen.¹²⁶ Alleszins worden de terreinen van de abdij later mee opgenomen binnen de eerste omwalling.¹²⁷

Een andere kijk op de vroegste geschiedenis, vanuit een andere benadering en met een ander chronologisch kader, vinden we in het boek 'De muur rond Geraardsbergen' waar niet één, maar twee ontwikkelingsfasen worden onderscheiden in de oudste stadsontwikkeling op de rechteroever van de Dender, op basis van morfologische kenmerken in het stratenpatroon (cartografische analyse Dirck Surdiacourt). Terecht wordt vermeld dat een aantal uitgangspunten gebaseerd zijn op stellingen die nog te verifiëren zijn met systematisch archeologisch onderzoek.

Over de afbakening van de oudste fase verschilt Dirck Surdiacourt in 'De muur' van mening met Marcel Cock & Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre. Hij sluit het gebied rond de Markt in een eerste fase uit en duidt voor de oudste fase van de stad, de zogenaamde prestedelijke nederzetting, een mijtervormig gebied ten noorden daarvan aan. Dit gebied sluit aan op de Dender en wordt doorsneden door twee loodrecht op elkaar staande wegen. Enerzijds de Vredestraat-Boelarestraat en anderzijds de Dender- en Abdijstraat. Vier poorten geven toegang tot deze stad in de 12de eeuw.¹²⁸ Hij beschouwt het plein voor de Sint-Lucaskerk als het centrale punt. Hij vermeldt ook dat de benaming Denderstraat, verwijzend naar een landschappelijk element, ouder is dan de Brugstraat, die door menselijk toedoen tot stand is gekomen. Als argument geeft hij ook mee dat een grotere omwalde nederzetting moeilijker te verdedigen is. In dit geval zou de omtrek van de muur ca. 1250 meter bedragen hebben.¹²⁹

In een tweede fase, wellicht pas op het einde van de 12de eeuw, vindt er volgens dit model een uitbreiding plaats naar het zuiden. Hierbij vormt de Markt een nieuwe economische en sociale kern ten voordele van het plein voor de abdij. Het zuidelijke deel van de omwalling wordt geslecht en de Steenstraat en de Nieuwstraat worden aangelegd. Deze uitbreiding bestaat zeker al voor 1269. Op dat ogenblik wordt de Putsemeir, een stadspoort in de bronnen, vermeld.¹³⁰

In de 13de eeuw breidt de stad gevoelig uit naar de linkeroever en neemt hier de alluviale vlakte in. Het nieuwe areaal benadert een ovale vorm en omvat nu ook Hunnegem. Hierbinnen gebeurt de stadsuitbreiding in een dambordpatroon met elkaar loodrecht kruisende straten. Zoals ook merkbaar in de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding van Aalst zullen grote delen ook hier lange tijd onbebouwd blijven.¹³¹ Bij de uitbreiding van de stad op de linkeroever zal er een tweede parochie worden opgericht met een eigen kerk en een brug ernaar toe. Het aantal inwoners zou in 1338, 4500 geweest zijn. Het grootste aantal van de Dendersteden.¹³²

¹²⁶ Van de Perre 2011, 73.

¹²⁷ Van de Perre 2011, 75.

¹²⁸ De Ro et al. 2009, 56.

¹²⁹ De Ro et al. 2009, 58.

¹³⁰ De Ro et al. 2009, 58.

¹³¹ Cock et al. 2008, 78.

¹³² Van de Perre 2011, 68-69.

D. Gemeenschappelijk erfgoedpakket

1. Inventarissen

De **inventaris van het bouwkundig erfgoed** biedt een brede kijk op wat er aanwezig is in deze regio. In de inventaris is een brede waaier van objecten opgenomen. Dit gaat uiteraard over religieuze objecten zoals kerken en kapellen, maar ook over verschillende types woonhuizen, industrieel erfgoed, landbouwkundig erfgoed, ...

Het **landschappelijk erfgoed** wordt voornamelijk beschreven door de landschapsatlas en de inventarisatie van houtige beplantingen met erfgoedwaarde. De landschapsatlas is een inventaris van alle relict en getuigen van traditionele landschappen met een erfgoedwaarde. Houtige beplantingen met erfgoedwaarde omvatten een breed pallet aan houtig erfgoed. Het gaat hier dikwijls om bomen met een speciale betekenis (vredesbomen, kruispuntbomen,...) of bomen met een specifieke vorm die dikwijls wijst op een typisch menselijk ingrijpen (knotbomen, etagebomen). Ook het geheel van beplantingen kan typisch zijn zoals hagen die gebruik werden als veekering.

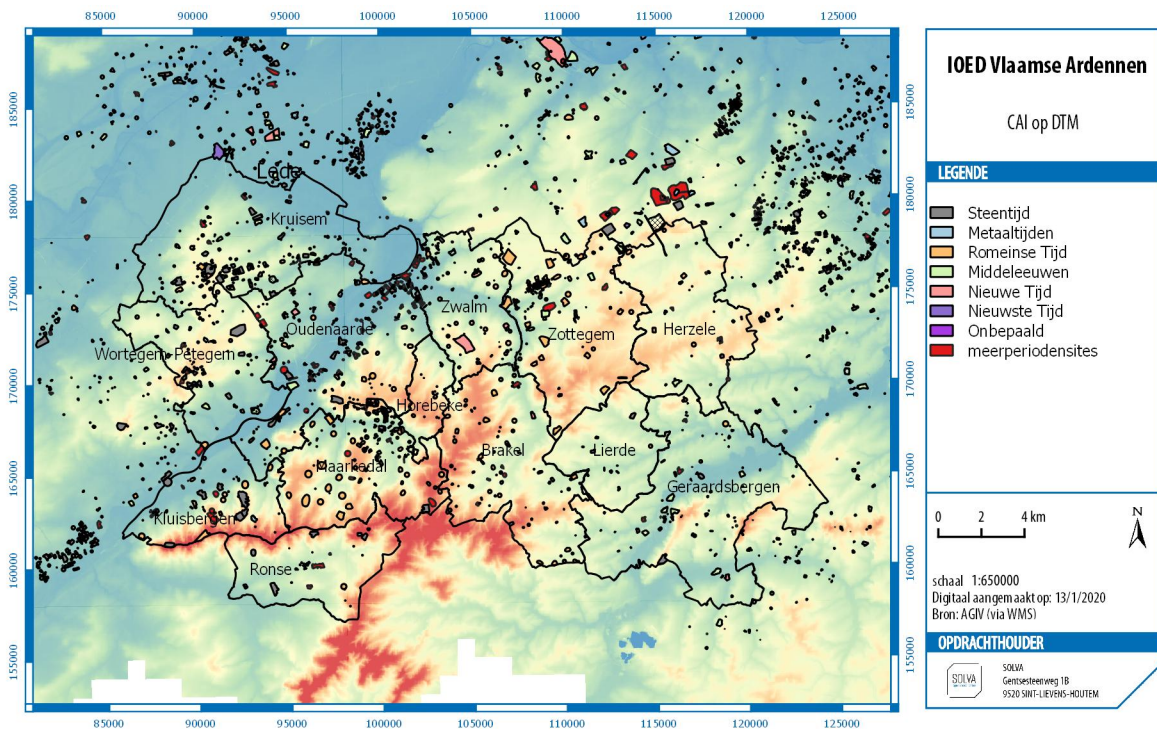
De **Centraal Archeologische Inventaris (CAI)** omvat alle gekende archeologische gegevens of indicaties (figuur 13). Hieronder ressorteert een zeer brede waaier, gaande van individuele prospectievondsten tot volledige opgravingen. Een belangrijk verschil met de bovenvermelde inventarissen is dat deze inventaris weergeeft wat gekend is, maar geen uitspraak doet als dusdanig over wat nog in de ondergrond zit.

Daarnaast bestaan er ook de **archeologische zones**. De archeologische zones omlijnen een gebied op basis van archeologische en historische motivering, waarvan met grote waarschijnlijkheid verondersteld wordt dat deze belangrijke archeologische erfgoedwaarden kunnen bevatten. Archeologische zones hebben een belangrijke consequentie in die zin dat er andere normen gelden in het kader van een aanvraag van omgevingsvergunning.

In totaal zijn voor de regio 4976 objecten opgenomen in de inventaris onroerend erfgoed. Onderstaande tabel geeft een overzicht per gemeente en per inventaris.

	Beschermd			Vastgesteld			Niet Beschermd/Niet Vastgesteld			Eindtotaal
	Bouwkundig	Archeologisch	Landschappelijk	Bouwkundig	Archeologisch	Landschappelijk	Bouwkundig	Archeologisch	Landschappelijk	
Brakel	34		71	363		4	5		82	559
Geraardsbergen	66	1	8	367	1	7	92		10	552
Herzele	61		12	85		1	25		9	193
Horebeke	50		20	57		1	2		12	142
Kluisbergen	41		7	149		3	1		3	204
Kruisem	72		35	287		3	37		15	449
Lierde	27		5	96		4	2		7	141
Maarkedal	13		2	20		2			1	38
Oudenaarde	363		29	431	1	9	39		15	887
Ronse	37		4	623	1	10	28		5	708

Wortegem-Petegem	20		3	107		1	28		2	161
Zottegem	155	2	69	109	1	7	47		31	421
Zwalm	94		47	158	1	6	5		210	521
Eindtotaal	1033	3	312	2852	5	58	311		402	4976

Figuur 13. Het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen geprojecteerd met een uittreksel uit de Centraal Archeologische Inventaris (CAI), alle periodes, aangeduid op het digitaal topografisch model

2. Thema's

In wat volgt worden de onroerendergoedobjecten besproken per thema (landschappelijk erfgoed en bouwkundig erfgoed). Elk thema is verder onderverdeeld in subthema's. Zo wordt bijvoorbeeld bij bouwkundig erfgoed het religieus erfgoed apart behandeld. Erfgoedobjecten kunnen dikwijls bij verschillende subthema's ingedeeld worden. Een burgerhuis met gevelkapel kan zowel bij subthema woningen ingedeeld worden als bij subthema religieus erfgoed.

Om de subthema's te beschrijven worden de objecten nog eens onderverdeeld. Voor religieus erfgoed is dat o.a. kapellen, kerken, abdijen,... Ook hier is overlap mogelijk. Daarom wordt steeds gewerkt met twee types grafieken. De eerste geeft de absolute cijfers weer per gemeente. De tweede geeft de verhoudingen van de verschillende soorten objecten weer. Deze laatste om een indruk te geven van de belangrijkste types objecten en de spreiding ervan binnen het werkingsgebied.

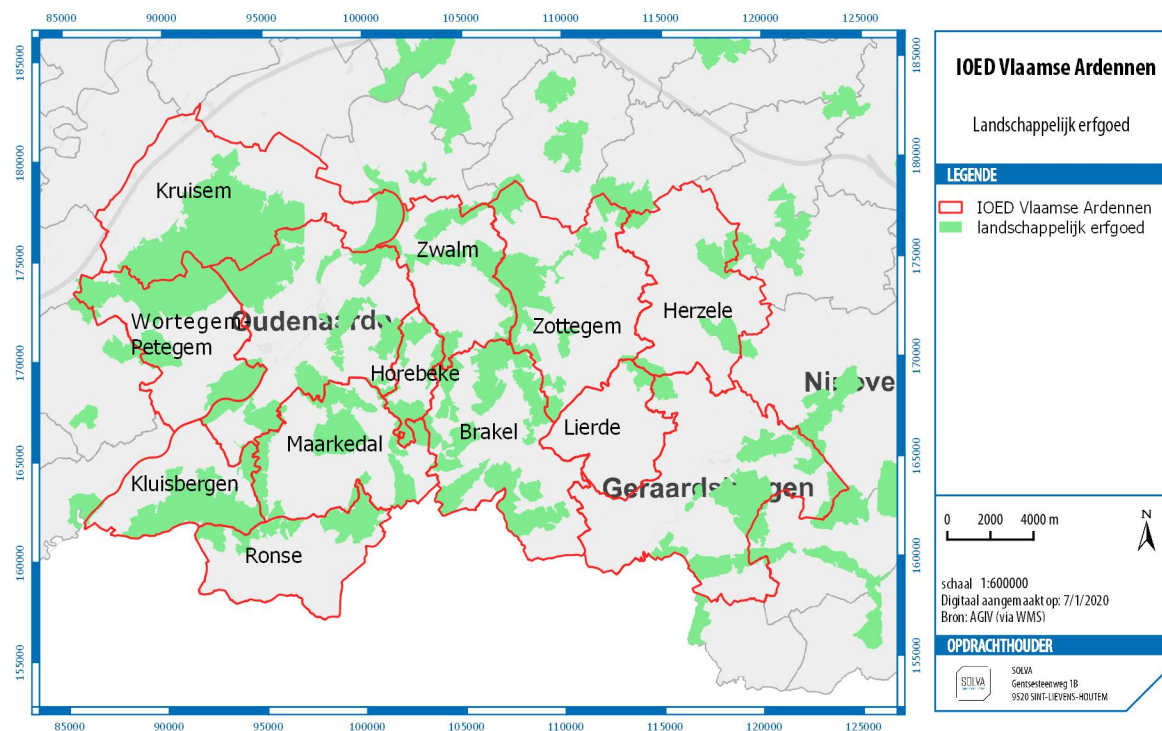
2.1. Landschappelijk erfgoed

Landschapsatlas

Open kouterlandschap in Nukerke (Maarkedal) ©Dirk Wollaert

Onderstaande kaart van het werkingsgebied geeft het landschappelijk erfgoed weer dat opgenomen is in de inventaris van onroerend erfgoed (figuur 14).

Figuur 14. Het landschappelijk erfgoed binnen het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen

Uit de kaart, maar ook uit de tabel blijkt dat de regio een zeer hoge dichtheid aan beschermd landschappen heeft.

Naam	Gemeenten (niet enkel van werkingsgebied)
Kongoberg	Galmaarden, Geraardsbergen, Ninove
Moerbekebos, Raspaillebos, Karkoolbos en omgeving	Galmaarden, Geraardsbergen
Markvallei stroomafwaarts Galmaarden	Galmaarden, Geraardsbergen
Scheldemeanders nabij Avelgem	Avelgem, Kluisbergen
Scheldevallei Heurne	Oudenaarde

Scheldevallei tussen Welden en Gavere	Gavere, Kruisem, Oudenaarde, Zwalm
Kasteeldomein van Leeuwergem en omgeving	Oosterzele, Zottegem
Dorpskern Ename met archeologische site en Bos tEname	Oudenaarde
Omgeving van Tissenhovemolen	Horebeke, Oudenaarde
Burreken en vallei van de Maarkebeek stroomopwaarts Maarke	Brakel, Horebeke, Maarkedal, Oudenaarde
Muziekbos-Koekamerbos	Maarkedal, Ronse
Brakelbos	Brakel
Vallei van de Perlinckbeek	Brakel, Horebeke, Zwalm
Grote Buizemont, Boelarebos en Arduinbos	Geraardsbergen
Dendervallei tussen Idegem en Ninove en het Geitebos	Geraardsbergen, Ninove
Vallei van de Maarkebeek stroomafwaarts Maarke	Maarkedal, Oudenaarde
Trimpontbos en Hayesbos	Brakel
Steenbergbos	Brakel
Vallei van de Molenbeek tussen Herzele en Mere	Erpe-Mere, Haaltert, Herzele
Sint-Antelinks en Duivenbos	Herzele, Ninove
Parkbos-Hasseltbos	Geraardsbergen, Herzele, Lierde, Zottegem
Oudenberg	Geraardsbergen
Steenbergse Bossen	Zottegem
Rovorst en Kanakkendries	Brakel, Maarkedal
Vallei van de Munkbosbeek met het kasteeldomein van Beerlegem	Gavere, Oosterzele, Zottegem, Zwalm
Scheldemeersen tussen Bevere, Petegem en Melden en de kouter van Petegem	Kluisbergen, Oudenaarde, Wortegem-Petegem
Vlaamse Ardennen van Koppenberg tot Kluisberg	Kluisbergen, Maarkedal, Oudenaarde, Ronse
Schelde-Leie interfluvium tussen Waregem, Kruishoutem en Oudenaarde	Anzegem, Kruisem, Oudenaarde, Waregem, Wortegem-Petegem
De Heuvel van Bossenare	Maarkedal
Vallei van de Cotthembeek met omringende kouters	Herzele, Oosterzele, Sint-Lievens-Houtem, Zottegem
Bouvelobos en Hemsrode	Anzegem, Wortegem-Petegem
Gehucht Korsele en omgeving	Horebeke
Kasteeldomein Breivelde	Zottegem
Zwalmvallei tussen Nederbrakel en Nederzwalm	Brakel, Zottegem, Zwalm

De regio is een verzameling van enkele **“traditionele” waardevolle landschappen**: de getuigenheuvels, de alluviale vlakte van de Bovenschelde, de Zwalmvallei, het interfluvium Leie-Schelde, de Dendervallei en het Land van Zottegem.

In het zuiden van de Vlaamse Ardennen domineert een **beboste rug van getuigenheuvels** het landschap. Het *sterk versneden reliëf, aangevuld met holle wegen, bloemenrijke taluds, bronzones* en ook grotere *loofbossen* camoufleert vrij goed de geïsoleerde bebouwing. In het westen is de **alluviale Scheldevlakte** van zuidwest naar noordoost landschapsbepalend. In de voormalige winterbedding van de Schelde treffen we nog restanten aan van *open hooilandcomplexen*. Maar ook het gesloten landschap met *meanders en knotbomen* bepaalt mee het uitzicht van de Scheldevallei.

Op de Scheldevallei sluiten de **Maarkebeek- en de Zwalmbeekvallei** aan: asymmetrische valleien met panoramische vergezichten. De valleiwanden van de *beekvalleien* vormen een gesloten landschap:

bosjes en bomenrijen bepalen hier het uitzicht. Kenmerkend voor de Vlaamse Ardennen zijn de *kouterlandschappen* met windmolens als ijkpunten. De kouters zijn gelegen op de zacht hellende bovenzijde van de heuvels.

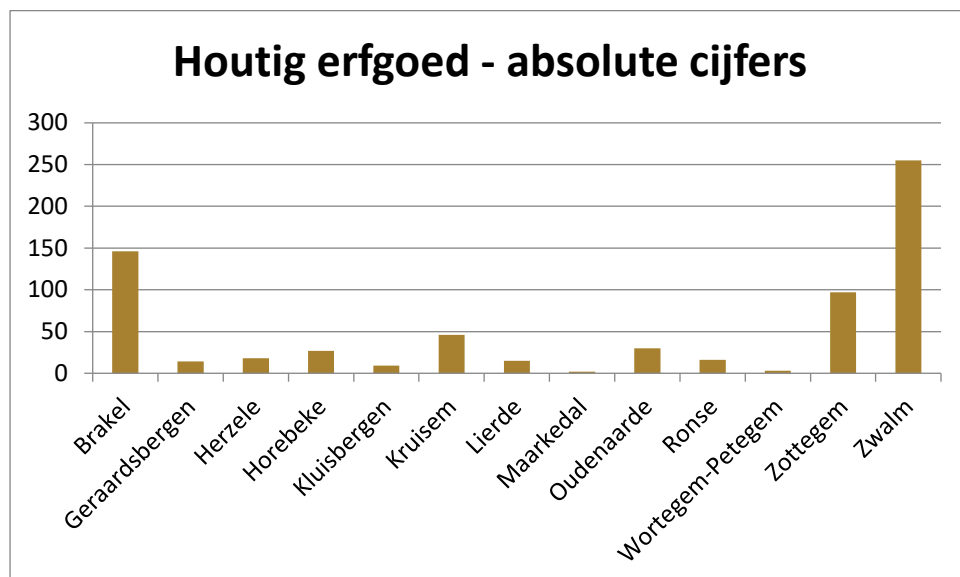
Het **land van Zottegem** op de overgang van de zandleem- en de leemstreek wordt dan weer gekenmerkt door dichte bebouwing in het landelijk gebied en sterke lintbebouwing. Dit zorgt voor een sterk versnipperd voorkomen van de open ruimte.

De beschermde landschappen vallen grotendeels in te delen in de bovenstaande beschrijving van het landschap.

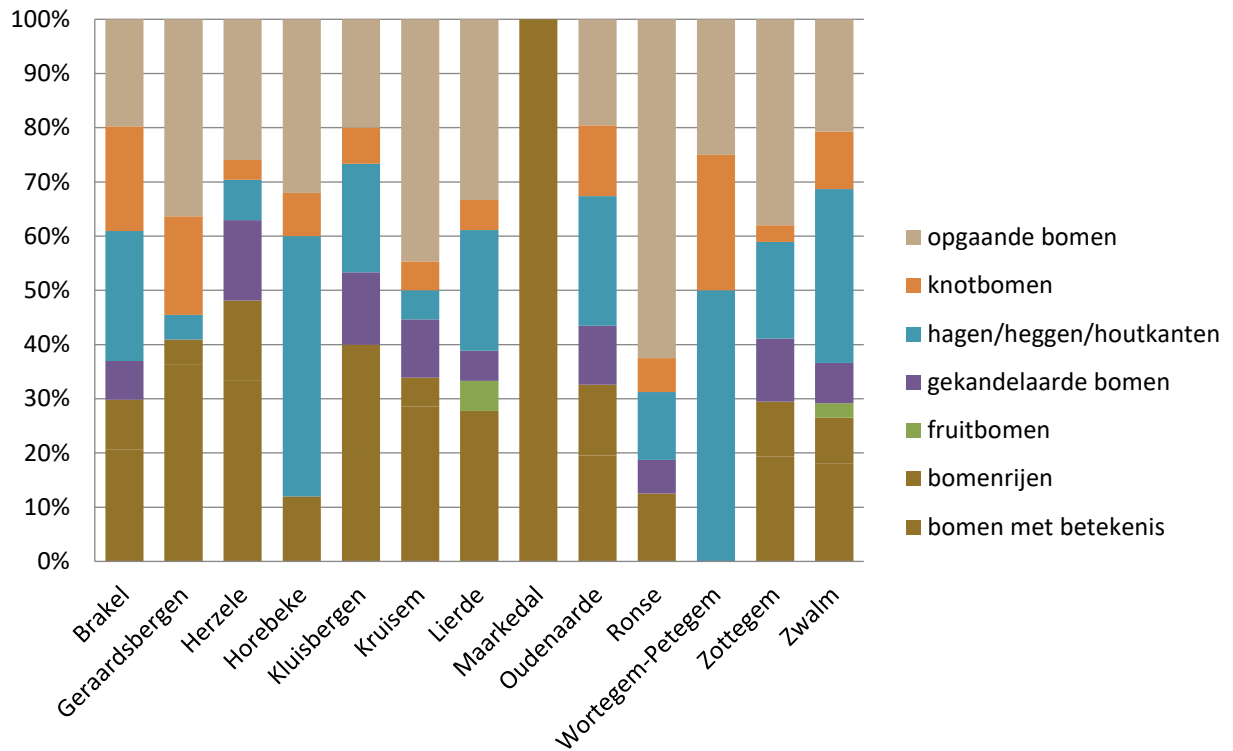
Zo behoort “**Vlaamse Ardennen van Koppenberg tot Kluisberg**” tot de beboste rug van getuigenheuvels, “**Vallei van de Maarkebeek stroomafwaarts Maarke**” en “**Zwalmvallei tussen Nederbrakel en Nederzwalm**” tot de asymmetrische valleien en “**Scheldevallei tussen Welden en Gavere**” tot de alluviale Scheldevlakte.

Houtig erfgoed

In het landschap zijn **vrij veel houtig erfgoedobjecten** opgenomen in de inventaris (678). Brakel telt er bijvoorbeeld bijna 150 en Zwalm meer dan 250. De verschillen in de regio hebben dikwijls meer te maken met de intensiteit van inventariseren dan met het effectieve voorkomen van de objecten.

Houtig erfgoed - verhouding types

Een belangrijk aandeel wordt ingenomen door **bomen met een specifieke betekenis** (204): hoekbomen, kruispuntbomen, welkomstbomen, vredesbomen, kruisbomen.

Ook veel voorkomend zijn knotbomen (113), hagen/heggen/houtkanten (246) en bomenrijen (85). Dit is een illustratie van het kleinschalige en gesloten karakter dat op bepaalde plaatsen voorkomt in deze regio.

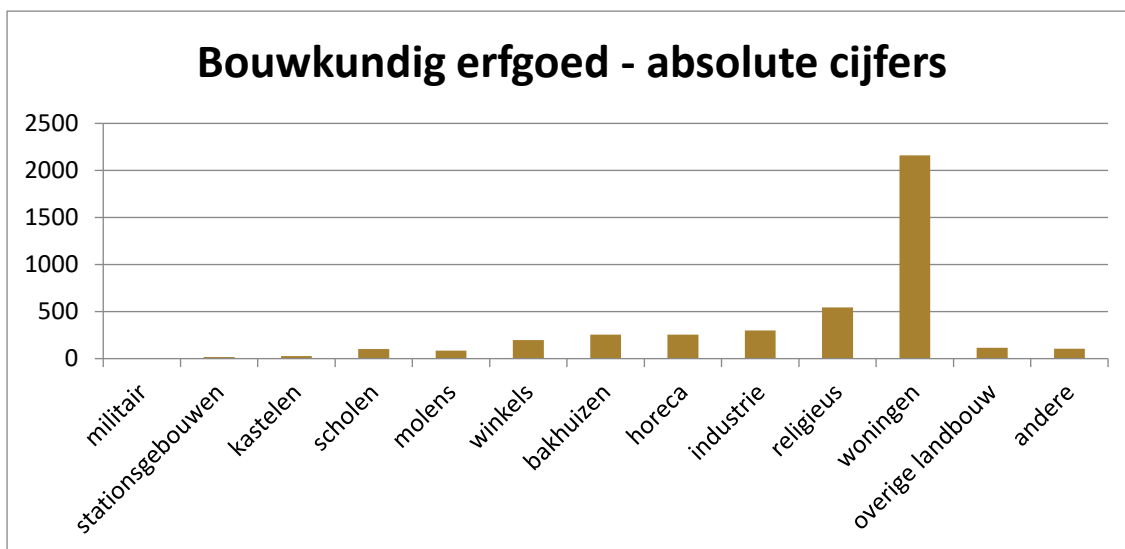
Het viel ook op dat er veel melding is van gekandelaarde bomen (81).

2.2. Bouwkundig erfgoed

Historische dorpskern van Mullem (Oudenaarde) ©Dirk Wollaert

In onderstaande tabel werd het bouwkundig erfgoed ingedeeld in **verschillende thema's** die voor de regio van de Vlaamse Ardennen het meest **relevant** zijn. In deze tabel is aan elk object arbitrair een typering toegekend. Zo zijn er meer objecten getypeerd als woning dan de 1505 die aangegeven wordt in de figuur. Als een woning echter ook getypeerd werd als industrieel erfgoed, dan zal deze, voor deze figuur, eerder bij het industrieel erfgoed ingedeeld worden. Belangrijker dan de absolute cijfers is eerder de verhouding van de typeringen.

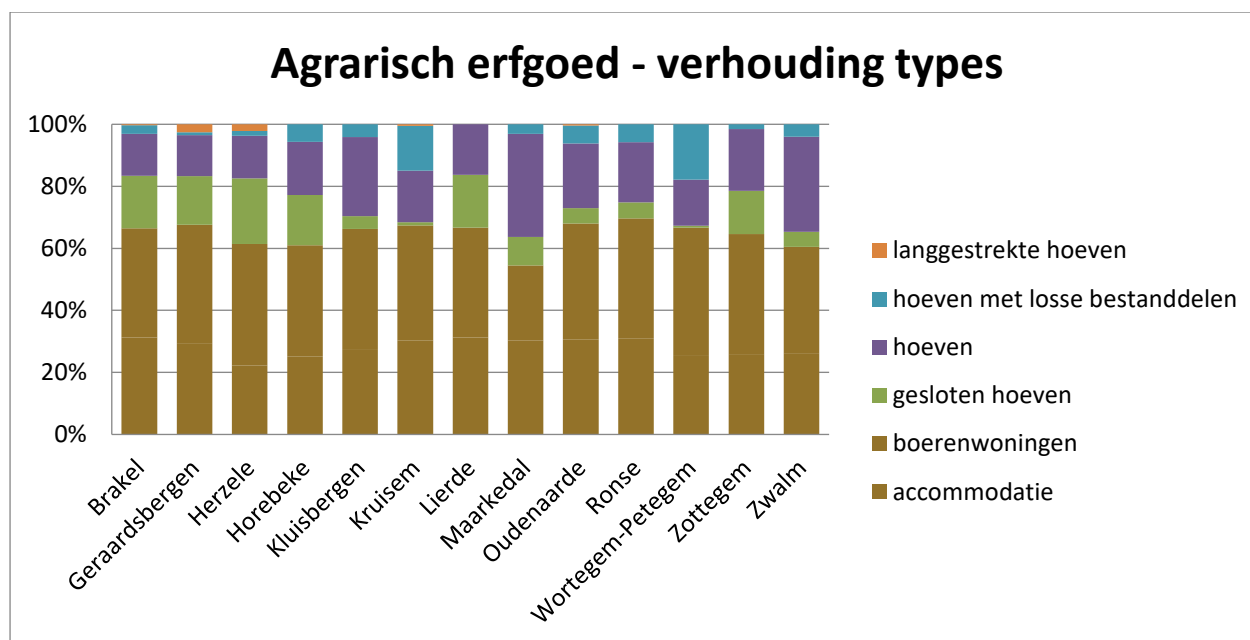
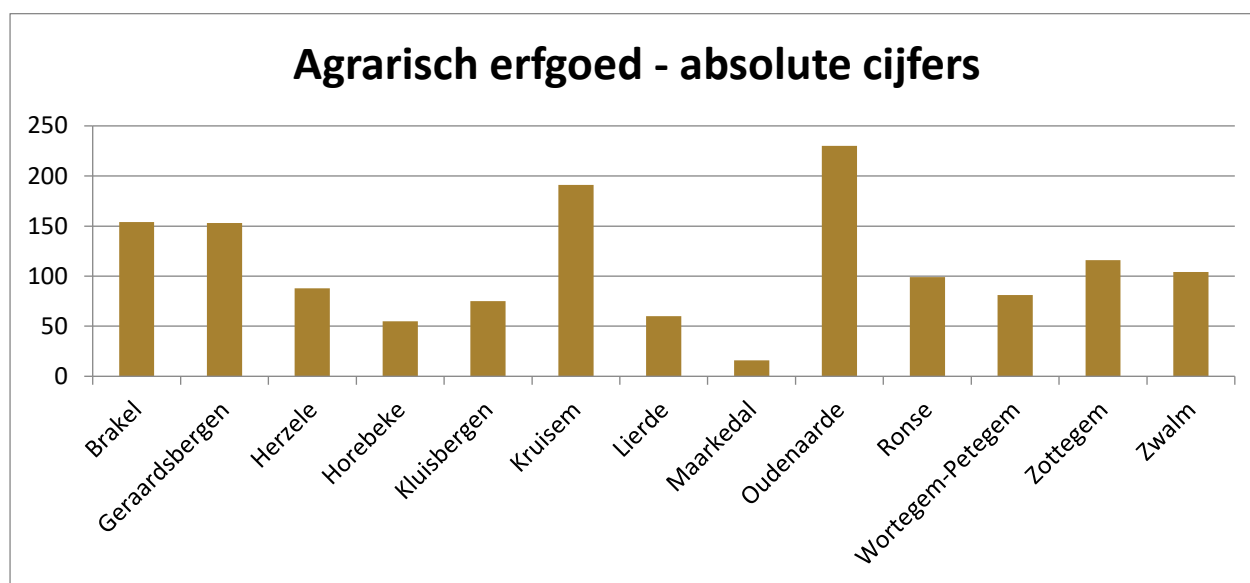

In totaal zijn er 4180 bouwkundig erfgoedobjecten in de regio. Het grootste aandeel van het geïnventariseerd bouwkundig erfgoed zijn **woningen**.¹³³ Daarnaast nemen ook **agrarisch bouwkundig erfgoed en religieus erfgoed** een belangrijke plaats in. Ook industrieel erfgoed is van belang. De aanwezigheid van de talrijke **bakhuizen** is zeker het vermelden waard. De regio heeft ook een relatief groot aantal molens. Verder vinden we ook nog overig agrarisch erfgoed terug, zoals stallen, mestvaalten,...

Agrarisch bouwkundig erfgoed

De rijke gronden hebben er voor gezorgd dat landbouw in het verleden (en nu nog steeds) een belangrijke rol heeft gespeeld.

In totaal, inclusief de woningen zijn er ongeveer 1461 objecten die kunnen gerelateerd worden aan de landbouw.

Het grootste deel van deze objecten zijn **boerenwoningen**. In de regio komt ook een groot aantal hoeves voor. Specifiek zijn de gesloten hoeves (177) en hoeves met losse bestanddelen (309).

¹³³ In deze grafiek zijn ook hoeves en boerenwoningen tot deze categorie gerekend. Bij de verdere bespreking worden hoeves en boerenwoningen besproken bij het agrarisch erfgoed.

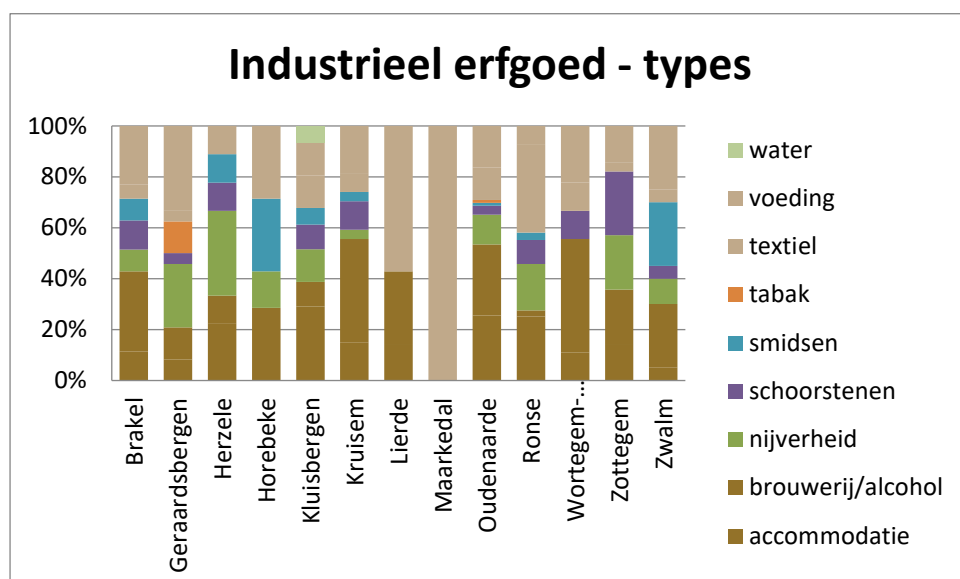
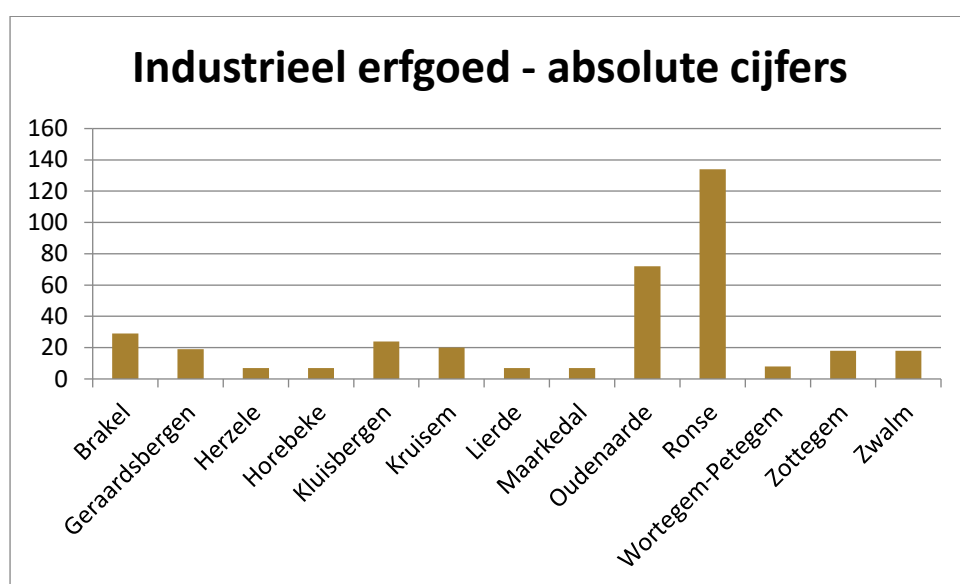
Het grootste deel van deze objecten dateert van de 18de en 19de eeuw. Enkele zijn ouder: 62 objecten van de 17de eeuw, 10 van de 16de eeuw. Één enkele is nog ouder. De **Tiendenhof en brouwerij** in Kruisem is een voormalige vronhoeve van de Sint-Baafsabdij, en behoort tot het vroegste abdijsdomein dat minstens teruggaat tot de 8ste tot 9de eeuw.

Industrie

In de regio zijn 376 objecten geïnventariseerd die gelinkt zijn aan industrieel erfgoed.

Net zoals in andere delen van Vlaanderen speelde ook in de Vlaamse Ardennen de **textielsector** een belangrijke rol, zeker in de steden Oudenaarde en Ronse, maar ook in Zottegem.

Bijvoorbeeld **Oudenaarde** ligt op de kruising van de lijnen Gent – Saint Ghislain en Brussel – Kortrijk. Na 1859 werd rond het station de **stationswijk** aangelegd. De mechanisch textielindustrie werd toen volop ontwikkeld in baanbrekende spinnerijen en weverijen. Typisch en gaaf bewaard is de aanpalende Gevaertwijk: een sociaal woonproject uit de 19de eeuw. Dit toont aan in welke mate de industriële revolutie in de 19de eeuw het uitzicht van de stad bepaald heeft en ook nu nog bepaalt.

Ronse ligt wat meer afgelegen en heeft geen bevaarbare waterwegen. Rond 1870 werd Ronse echter ook aangesloten op het **spoorwegennet** en vanaf dan ging ook daar de mechanische textielindustrie van start. Omstreeks 1900 was de stad uitgegroeid tot één van de voornaamste

textielcentra van het land. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook in Ronse ongeveer de helft van de 134 objecten gelinkt is aan de textielnijverheid. In veel gevallen gaat het hierbij om weverijen.

Typisch voor de streek zijn de vele **dorpsbrouwerijen en –stokerijen** uit de tweede helft van de 19de eeuw. Veel van deze bedrijfjes waren geïntegreerd in het gebouwenbestand van een boerderij.

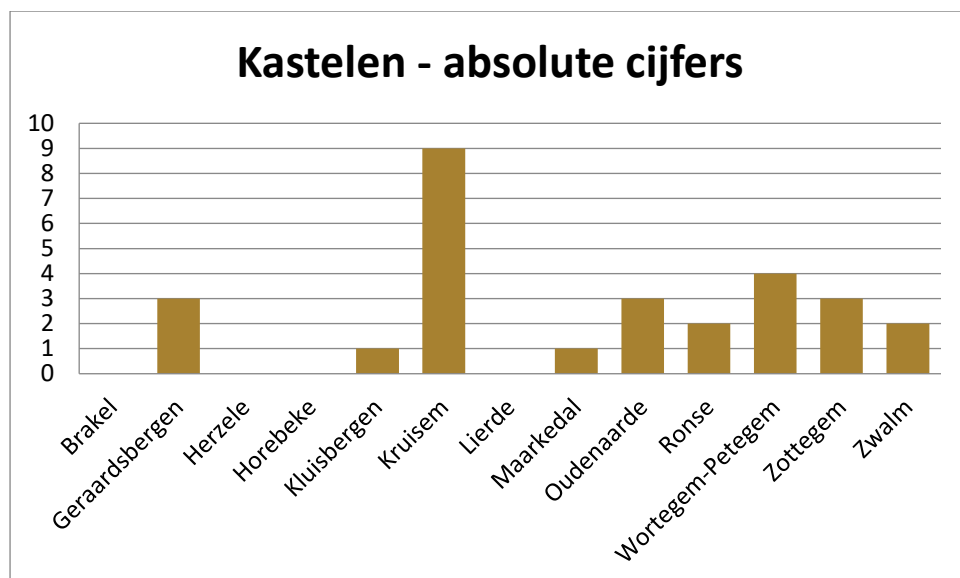
Ook de **voedselnijverheid** nam een belangrijke plaats in in de streek. In veel gevallen ging het om maalderijen, maar ook bakkerijen, slagerijen,...

De vele **bakovens** zijn hierbij een aparte vernoeming waard. Deze werden niet mee opgenomen in de cijfers van industrieel erfgoed. In de regio zijn ongeveer 267 objecten geïnventariseerd die als typologie “bakhuis” of “bakoven” meekregen.

Kastelen

In de regio komen in totaal 28 objecten voor die kunnen gelinkt worden aan kastelen. Dikwijls gaat het hier om kasteelhoeves (15) maar in veel gevallen ook over kastelen, al dan niet met bijhorend domein.

Het grootste deel van deze objecten dateert uit de 18de eeuw (11) en de 17de eeuw (9). Er zijn ook enkele oudere domeinen, zoals het **domein Egmontkasteel in Zottegem**, waarvan de oudste vermelding terug gaat naar de 13de eeuw. Hier is nu onder andere de bibliotheek gehuisvest. Het **kasteeldomein van Roborst** (Zwalm) gaat terug tot een castrale motte uit de 11de of 12de eeuw.

Een andere fraai kasteeldomein is bijvoorbeeld het **Kasteeldomein van Leeuwerger en omgeving** (Zottegem).

Religieus erfgoed

De regio telt **heel wat religieuze objecten** in de inventaris (662). Het grootste deel hiervan zijn **kapellen**. Elke gemeente, behalve Maarkedal telt meer dan 10 geïnventariseerde kapellen. De meeste meer dan 25. Het zijn voornamelijk betreedbare kapellen (315) die op de inventaris voorkomen.

Het is niet onlogisch dat de ook de meeste **kerken** in de dorpen vermeld worden.

type	Brakel	Geraardsbergen	Herzele	Horebeke	Kluisbergen	Kruisem	Lierde	Maarkedal	Oudenaarde	Ronse	Wortegem-Petegem	Zottegem	Zwalm
beelden	1	1	1				1	1	9	3			2
kapellen	83	46	21	11	15	42	28	3	69	29	18	25	43
kerken	8	18	9	5	4	9	4	5	19	6	5	12	12
kerkhoven	4	12	8	3	2	6	3	4	9		5	9	13
klooster/abdijhoeven	3	2	1			1	1					2	
kloosters	8	5	3	1	4	4	5		17	6	6	2	7
wegkruisen	13	2	1			1	2		1	2		1	1
abdijen		2							2		1		
andere	8	9	5	3	7	11	2	1	13	7	1	5	13

De regio telt **vijf abdijen** die opgenomen zijn in de inventaris:

- **Sint-Adriaansabdij** in Geraardsbergen. Van deze voormalige Benedictenabdij zijn nu enkel nog de poort, de abdijvleugel met het prelaatskwartier en de zuidelijke stalvleugel overgebleven. Er zijn ook nog overblijfselen van een ijskelder te vinden.
- **Abdij Beaupré** in Geraardsbergen: deze voormalige cisterciëzenabdij werd in 1228 gesticht.
- **Cisterciënzinnenabdij van Maagdendaele** in Oudenaarde, gesticht in de 13de eeuw
- **Abdij van Beaulieu** in Wortegem-Petegem, gesticht in de 13de eeuw.
- **Portus en Sint-Salvatorsabdij** in Oudenaarde (in de inventaris opgenomen in "**Archeologisch park van Ename**"), waarvan de geschiedenis terug gaat tot de 10de eeuw.

Daarnaast zijn ook nog **kloosters** of objecten gelinkt aan kloosters, terug te vinden (68). De meeste kloosters dateren van in de 19de en 20ste eeuw, ten gevolge van de effecten van de Franse Revolutie. Er zijn echter ook verschillende oudere objecten terug te vinden, bijvoorbeeld het **Onze-Lieve-Vrouwehospitaal** in Oudenaarde. Dit werd rond 1200 gesticht als toevluchtsoord voor pelgrims en reizigers.

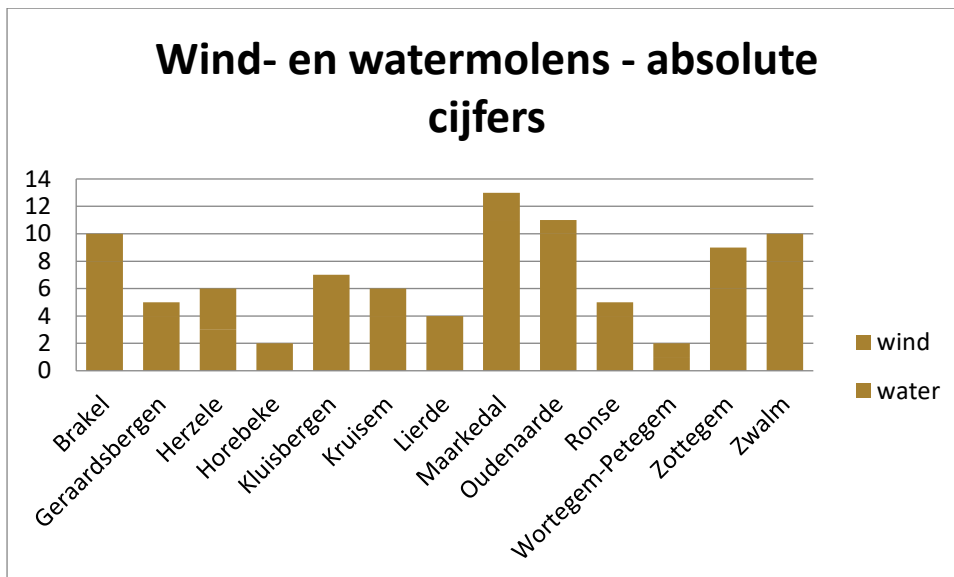
Zeker ook het vernoemen waard is de **Kartuizerpriorij Sint-Maartens-Bos** in Lierde.

Molens

Bossenaarmolen, Maarkedal (@ B.Wallays)

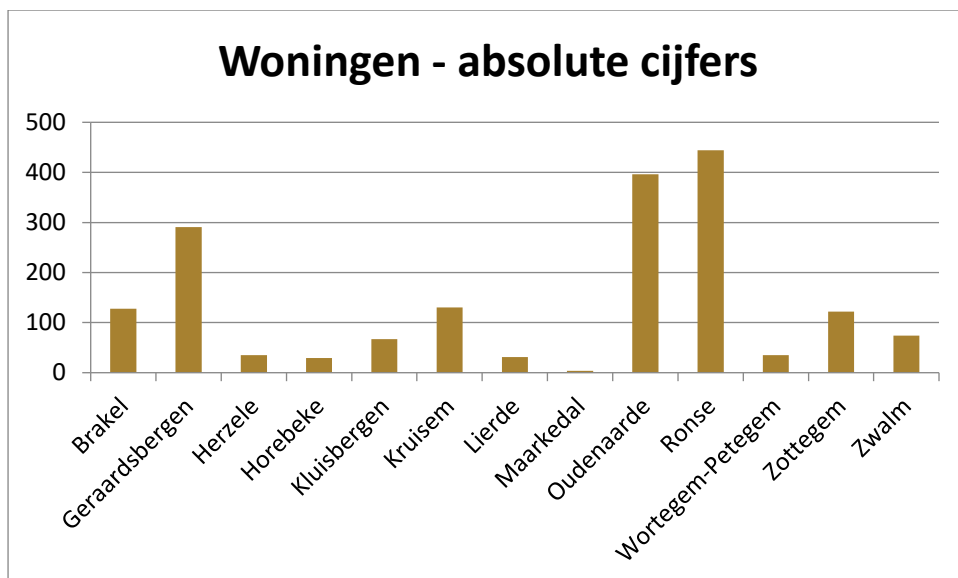
De regio is **bijzonder rijk aan molens**. In totaal zijn er 90 objecten die kunnen gelinkt worden aan windmolens (20) en watermolens (70). Tot ver in de 19de eeuw vormden watermolens een belangrijke bron van drijfkracht. Het landschap, met de vele kleine valleien, leende zich hier perfect voor.

Uit bovenstaande figuur kunnen de gemeentes met een belangrijk aandeel kleine, assymetrische valleien, zoals Maarkedal, Oudenaarde, Zwalm en Brakel, duidelijk onderscheiden worden aan de hand van het aantal voorkomende watermolens.

Woningen

1798 objecten zijn **woningen** of hebben een link met woningen. Zij vormen daardoor een van de belangrijkste categorieën binnen het bouwkundig erfgoed.

Het grootste deel van deze woningen zijn **burgerwoningen en stadswoningen**. Daarnaast komen ook nog veel dorpswoningen en villa's voor in de inventaris. Andere belangrijke categorieën zijn pastorieën en molenaarswoningen.

Het grootste deel van de woningen dateert van de 19de eeuw (810) en 20ste eeuw (670). Twee oudere exemplaren vinden hun oorsprong in de 12de eeuw: de **Boudewijnstoren en Huis van Margaretha van Parma** en **Burgerhuis Cambier**, beiden op de markt van Oudenaarde.

In Ronse lieten textielbaronnen eind 19de eeuw tot halfweg 20ste eeuw grote statige villa's en herenhuizen bouwen. Daarbij werden uiteraard trends en modegrillen gevolgd. Zo bevinden zich in het centrum van Ronse veel **art deco- en art nouveau woningen**.

In Ronse bevindt zich ook het luxueuze zomerverblijf **Villa Carpentier**, door Victor Horta. Een totaalproject van architectuur en binnenhuisinrichting.

2.3. Archeologisch erfgoed

De regio van de Vlaamse Ardennen heeft de voorbije jaren bij diverse onderzoeken blijk gegeven van een **hoge dichtheid aan archeologische sites**. Het gaat hierbij niet enkel om de veelvuldige historische kernen maar tevens om talrijke sites in het buitengebied. **Veldprospectie** gaf eerder al aan dat de vruchtbare leembodems in het gebied een hoog archeologisch potentieel hadden. Met het systematische archeologieonderzoek in kader van bouw- en verkavelingsdossiers is de voorbije jaren de archeologische kennis van het gebied sterk toegenomen. Het dient opgemerkt dat de **meeste van deze sites voorheen volstrekt ongekend** waren, en enkel door archeologisch terreinwerk aan het licht kwamen.

De **Centraal Archeologische Inventaris (CAI)** illustreert tot op bepaalde hoogte de archeologische rijkdom van de streek (figuur 14). De CAI dient evenwel **geuanceerd geïnterpreteerd te worden**. De CAI geeft in de allereerste plaats een overzicht van *gekende* archeologische gegevens of sites. De verspreidingskaarten mogen derhalve niet strikt geïnterpreteerd worden als een archeologische of historische realiteit, maar eerder als een stand van onderzoek. Maar ook hier dient dit met nuance bekeken te worden: de locaties die opgenomen zijn, doen geen uitspraak omtrent de kwaliteit van

de dataset, de uitgestrektheid van sites of de mate waarin deze eventueel onderzocht zijn. Het zijn gekende gegevens, groot en klein. Lezing van de CAI dient dus met enige voorkennis te gebeuren.

De kennis van de archeologie in de Vlaamse Ardennen kreeg een grote duw in de rug door het onderzoek vanuit het toenmalig **PAMZOV Velzeke** (huidig Archeocentrum Velzeke) en daaraan gekoppelde (vrijwilligers) initiatieven. Sinds de jaren '60 van de vorige eeuw zijn aanzienlijke delen van de Vlaamse Ardennen systematisch geprospecteerd. Dit bracht tal van nieuwe vindplaatsen aan het licht. Bovendien zijn op verschillende sites ook opgravingen verricht. Het onderzoek focuste zich vooral op de **vici van Velzeke en Kruishoutem** maar breidde zich ook uit naar omliggende sites.

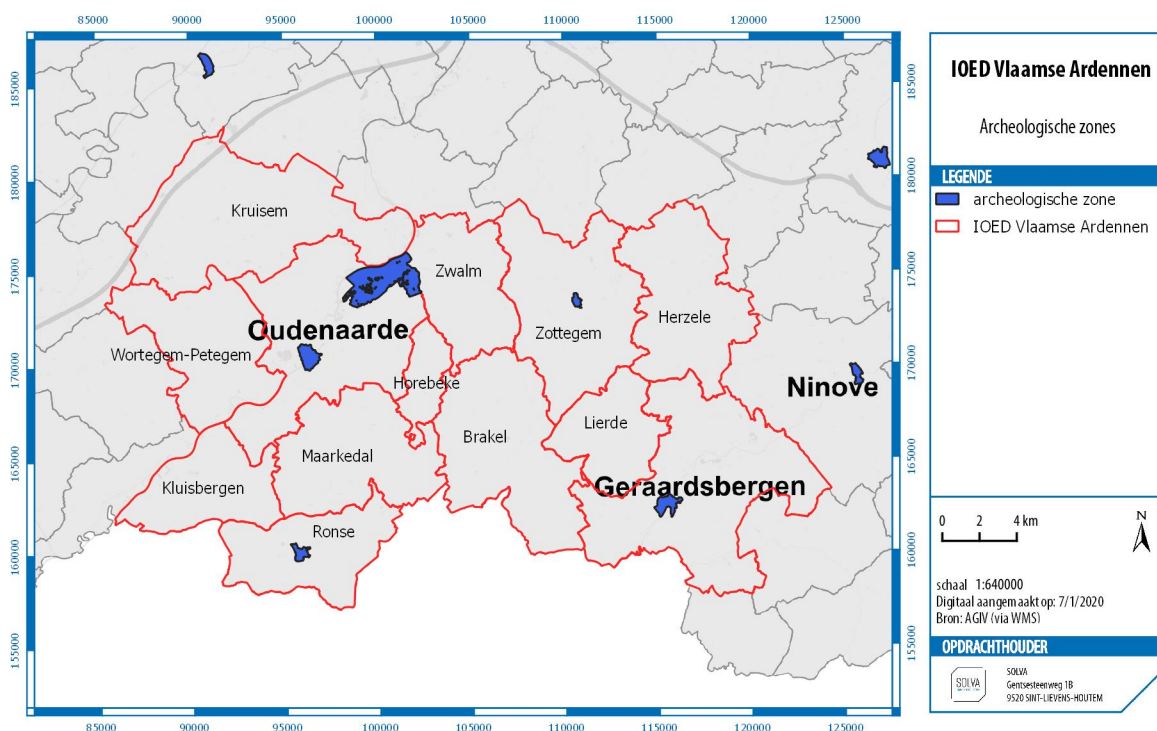
De **archeologische opvolging** van enkele **grootschalige lijntrajecten** (meer bepaald de gasleiding Maldegem-Quévy begin jaren '90 en de gasleiding Brakel-Haaltert rond 2010 anderszijds) toonden het grote archeologisch potentieel van de regio verder aan.

Deze talrijke oudere prospectie- en opgravingsgegevens die in het gebied reeds gekend waren, zijn de laatste tien jaar op vele plaatsen verder aangevuld met **nieuwe opgravingsgegevens**.

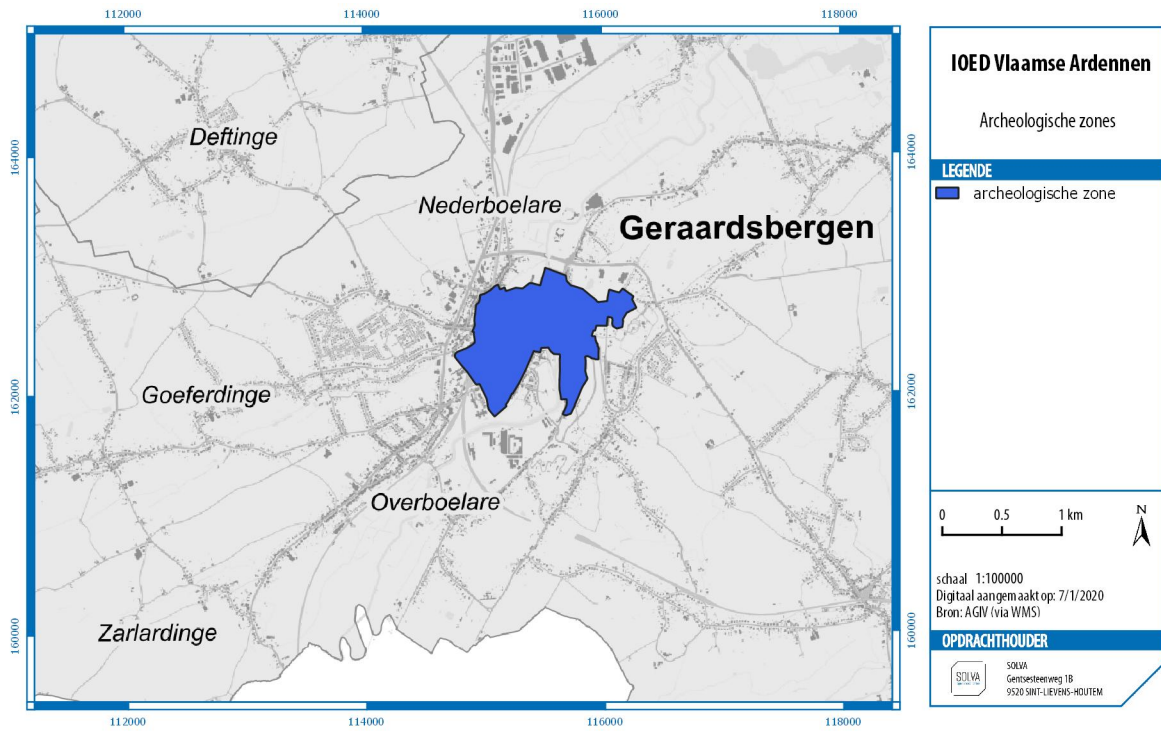
Het zou voor de opzet van dit dossier veel te ver leiden om een doorgedreven overzicht te brengen van archeologische sites en de stand van het onderzoek in de regio. Een archeologisch overzicht komt bovendien ook aan bod in hoofdstuk 2.C., historische context.

Als algemene stelregel kan alleszins gesteld worden dat de Zuid-Vlaamse leemstreek **bijzonder rijk is aan archeologische en historische sites**. Met het systematische archeologieonderzoek in kader van bouw- en verkavelingsdossiers is de voorbije jaren de archeologische kennis van het gebied sterk toegenomen. Het dient opgemerkt dat de meeste van deze sites voorheen volstrekt ongekend waren, en enkel door archeologisch terreinwerk aan het licht kwamen.

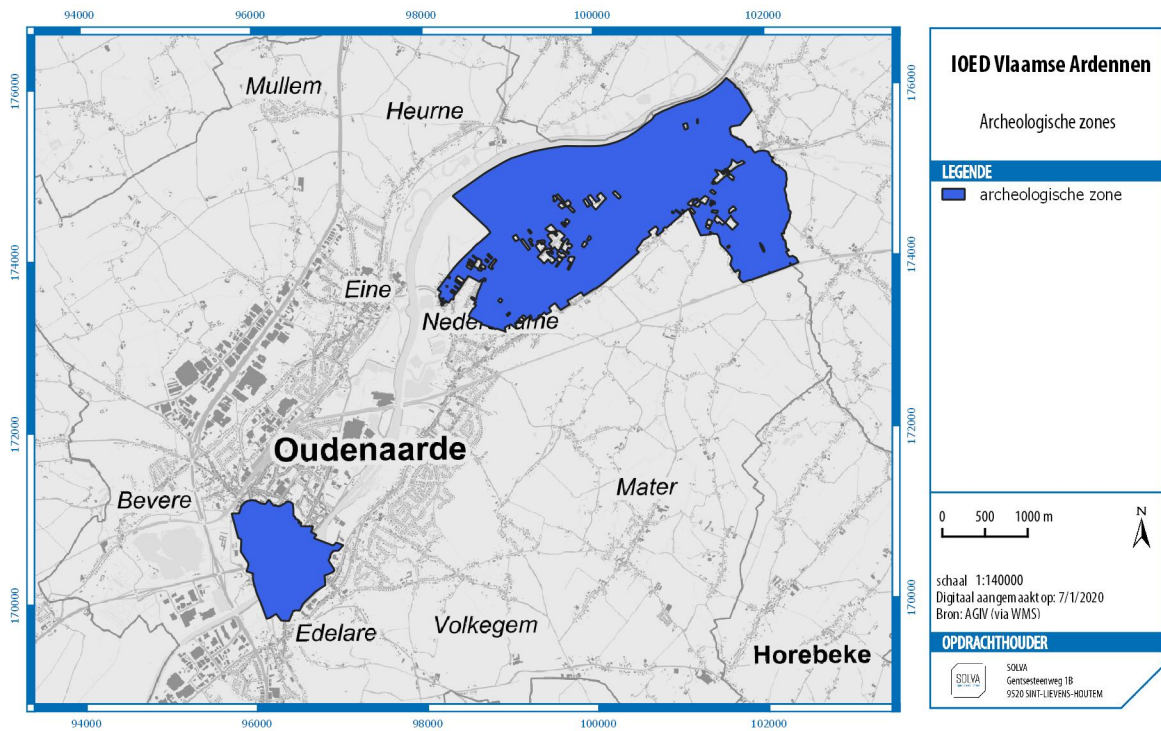
In het gebied zijn er **vijf archeologische zones** vastgesteld (figuur 15): de historische centra van (1) *Geraardsbergen* (figuur 16), (2) *Oudenaarde* (figuur 17), (3) *Ronse* (figuur 18), (4) *Zottegem* (figuur 19) en het (5) *prehistorisch sitecomplex in alluviale context in de Scheldevallei* (figuur 17).

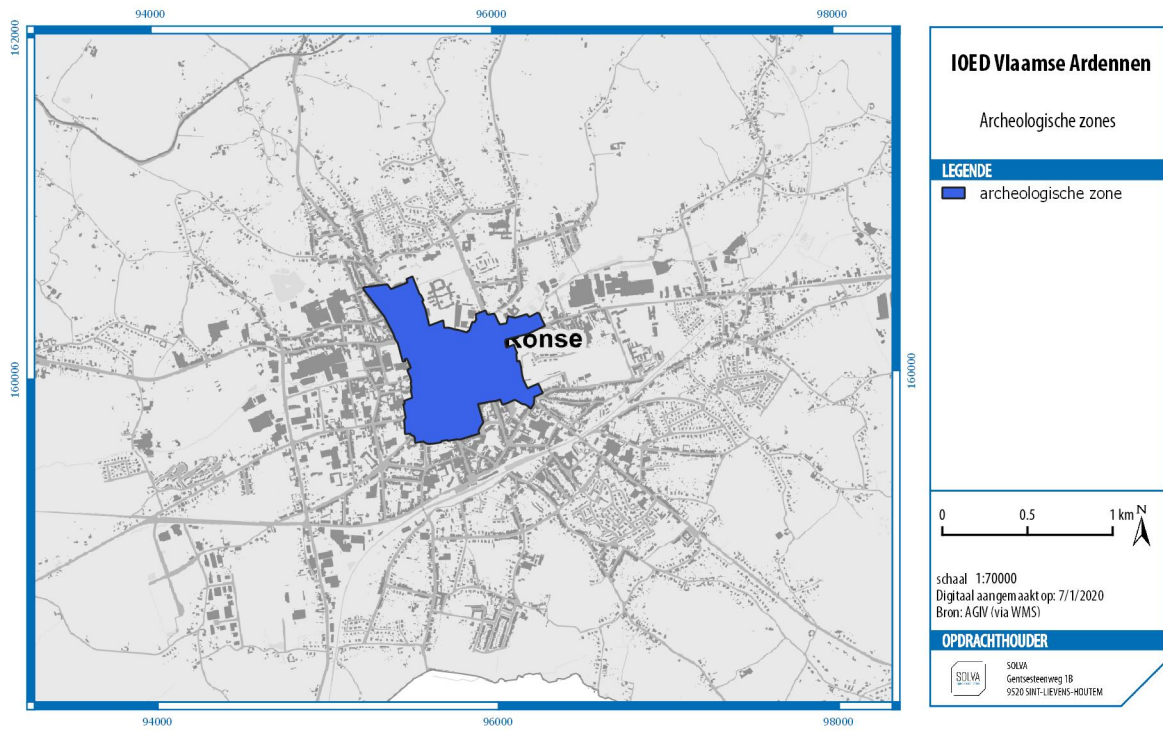
Figuur 15. De verschillende archeologische zones in het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen

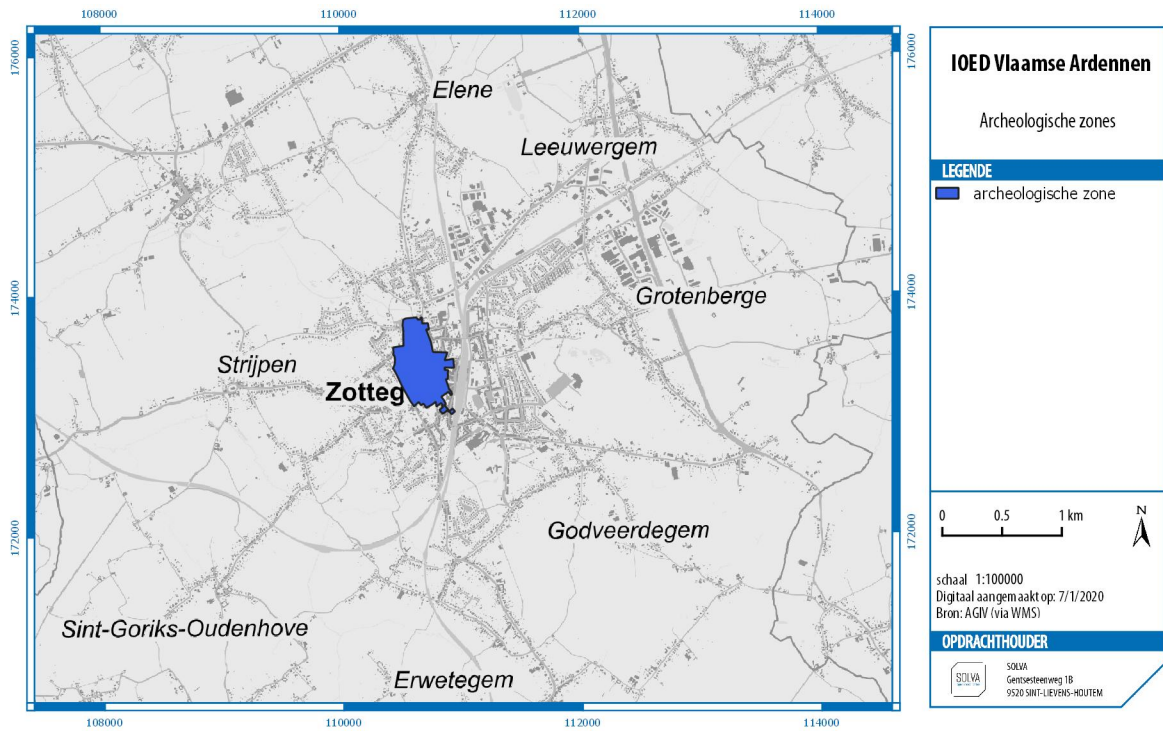
Figuur 16. Archeologische zone historisch centrum Geraardsbergen

Figuur 17. Archeologische zone historisch centrum Oudenaarde en het prehistorisch sitecomplex in de Scheldevallei

Figuur 18. Archeologische zone historisch centrum Ronse

Figuur 19. Archeologische zone historisch centrum Zottegem

3. Funerair erfgoed

Een apart luik binnen “onroerend erfgoed” is het funerair erfgoed op begraafplaatsen. Op verschillende begraafplaatsen situeren zich waardevolle graven en graftekens.

Volgens het *decreet op de begraafplaatsen en lijkbezorging* is iedere gemeente verplicht om een lijst te hebben met *graven van lokaal historisch belang* die als kleine onroerende erfgoedelementen kunnen worden beschouwd. Dit kan zowel zijn omwille van de persoon (bijv. een voormalige burgemeester, een bekende schrijver, ...) als voor het grafteken op zich. De graven op deze lijst moeten 50 jaar bewaard blijven en onderhouden worden door de gemeente. Deze termijn kan worden verlengd. De lijst moet bekrachtigd worden door het college van burgemeester en schepenen. De opmaak van zo'n lijst is geen sinecure, de nood aan inventarisatie is hoog.

Een aparte categorie zijn de graven van oorlogsslachtoffers (gesneuvelden, oud-strijders, burgerslachtoffers). Op een aantal begraafplaatsen liggen deze op een ere-perk, soms liggen ze gewoon in de rij. Sommige graftekens hebben een aanduiding van oud-strijder, anderen niet en dit kan gevolgen hebben voor de concessievergoeding. Nu de wereldoorlogen al geruime tijd achter ons liggen, is een bijkomend probleem dat er steeds meer graven zijn zonder nabestaanden die instaan voor het onderhoud van het graf. Vaak hebben deze graven wel een “eeuwigdurende” concessie (50 jaar die telkens verlengbaar is).

Het is duidelijk dat dit een problematiek is die zich in de komende jaren stelselmatig zal manifesteren.

E. Actoren

In het werkingsgebied van IOED Vlaamse Ardennen zijn heel wat personen, organisaties, verenigingen en instanties actief rond onroerend erfgoed. Hier geven we een overzicht van de actoren die bij hun werking met onroerend erfgoed in aanraking komen.

1. Vlaamse actoren

Het **agentschap Onroerend Erfgoed** bereidt het onroerenderfgoedbeleid in Vlaanderen voor en voert het ook uit. Het agentschap inventariseert en beschermt gebouwen, landschappen, archeologische sites en varend erfgoed. Ze ondersteunen burgers, lokale overheden, ontwerpers, ontwikkelaars en andere instanties met adviezen en premies en ze ondersteunen steden en gemeenten om het onroerenderfgoedbeleid uit te dragen en te vertalen naar burgers. Daarnaast subsidieert het agentschap enkele erfgoedpartners (bijvoorbeeld Herita, Monumentenwacht, CRKC, ...).

Andere Vlaamse instellingen met raakpunten met het beleidsdomein Onroerend Erfgoed zijn het **agentschap Natuur en Bos**, het **departement Cultuur, Jeugd en Media** (link met cultureel erfgoed), het **departement Omgeving** (link met ruimtelijke ordening), **Toerisme Vlaanderen**, de **Vlaamse landmaatschappij (VLM)**.

ETWIE is het expertisecentrum voor het technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed. Het houdt zich in hoofdzaak bezig met de roerende en immateriële aspecten van dit erfgoed: gereedschap, instrumenten, toestellen en machines, maar ook gebruiken, kennis en technieken. ETWIE faciliteert netwerking, stimuleert samenwerking en borgt de kennis en vaardigheden die nodig zijn om de technieken te beoefenen.

Histories is het aanspreekpunt voor iedereen met een passie en interesse voor genealogie, lokaal erfgoed/heemkunde en cultuur van alledag. Histories vormt het vervolg op de werking van de vroegere organisaties Heemkunde Vlaanderen, Familiekunde Vlaanderen en LECA en is erkend om de noden van erfgoedvrijwilligers in Vlaanderen op te vangen.

De **Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie vzw (VVIA)** is een landelijke organisatie in Europa die zich inzet voor studie, behoud en ontsluiting van industrieel en technisch erfgoed. Sedert haar oprichting, ruim drie decennia geleden, bleef de VVIA de voortrekker voor de ontwikkeling van de industriële archeologie in Vlaanderen en Brussel. In de loop van haar ontstaan wist de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie de industriële archeologie in Vlaanderen bekend te maken, en introduceerde zij tal van nieuwe themata en benaderingen. Zo was zij de eerste vereniging die in Vlaanderen industriëel-archeologische stadswandelingen organiseerde, bracht zij als eerste thema's zoals de herbesteding van industriële gebouwen en industrieel toerisme ter sprake. Bij het ontstaan van de meeste thans bestaande plaatselijke en/of thematische initiatieven was de VVIA op één of andere wijze betrokken.

Epitaaf vzw is een vereniging voor funerair erfgoed. Ze stelt zich tot doel de (cultuur)historische, artistieke, esthetische, stedenbouwkundige en socio-culturele waarden van het funerair erfgoed bij een breder publiek bekend te maken. De vereniging verleent advies bij het inventariseren en evalueren van begraafplaatsen en kerkhoven, en organiseert rondleidingen op begraafplaatsen, lezingen, tentoonstellingen en studiedagen over funerair erfgoed.

Herita vzw is een netwerkvereniging die iedereen met een hart voor waardevolle gebouwen, landschappen en archeologische sites samenbrengt en ondersteunt. Herita ijvert voor de ontwikkeling van historische locaties en het openstellen van monumenten zodat meer mensen dit erfgoed kunnen beleven. Zij ondersteunt erfgoedzorgers en faciliteert netwerking.

FARO vzw is een intermediaire organisatie, dat wil zeggen het bevindt zich als een makelaar tussen enerzijds de Vlaamse overheid, die het erfgoedbeleid bepaalt en vormgeeft, en anderzijds het cultureel-erfgoedveld: musea, archieven, erfgoedbibliotheken, heemkundige kringen, volksculturele organisaties, expertisecentra, enz. De organisatie biedt inhoudelijk strategische en praktische steun aan de cultureel-erfgoedsector.

Het **Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (CRKC) vzw** is het expertisecentrum voor religieus erfgoed in Vlaanderen en Brussel. Het zet zich in voor het behoud, het beheer en de valorisatie van het religieus erfgoed in Vlaanderen. Het departement Religieus Cultureel Erfgoed maakt inventarissen van roerend kunst- en cultuurpatrimonium, begeleidt herbestemmingen van erfgoedcollecties, biedt advies en geeft vorming. Het departement Onroerend Religieus Erfgoed is het aanspreekpunt voor valorisatie, medegebruik, neven- en herbestemming van cultusgebouwen voor de openbare eredienst.

Het **Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) vzw** is het expertisecentrum voor het agrarisch erfgoed in Vlaanderen en Brussel. Het CAG heeft als doel de geschiedenis en het erfgoed van landbouw, voeding en landelijk leven in Vlaanderen en Brussel sinds 1750 te bestuderen, bewaren, borgen en ontsluiten. Het centrum onderzoekt het agrarisch erfgoed en geeft ondersteuning, advies en vorming.

Het **projectbureau Herbestemming Kerken** is een initiatief van Kenniscentrum Vlaamse Steden; een interlokale vereniging opgericht door de dertien Vlaamse Centrumsteden en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Dit bureau begeleidt gemeenten en kerkbesturen in Vlaanderen bij het zoeken naar toekomstmogelijkheden als neven- of herbestemming voor hun parochiekerken. Ze ontsluiten via hun website relevante informatie en praktijkvoorbeelden.

Open Kerken is een netwerk van meer dan 425 open en gastvrije gebedshuizen in België, Frankrijk en het Groothertogdom Luxemburg. Open Kerken moedigt de beheerders van deze gebouwen aan om de deuren van hun kerk te openen, ze te gebruiken en gastvrij te maken met respect voor de cultusplaats en zo de bezoekers bewust te maken van dit erfgoed.

2. Provinciale actoren

De dienst Erfgoed van Provincie Oost-Vlaanderen helpt mensen die zorgen voor onroerend erfgoed via het aanleveren van expertise (de provinciale erfgoedconsulenten hebben expertise rond depotwerking, archeologie, molens, religieus erfgoed, funerair erfgoed, varend erfgoed, calamiteiten, onderhoud, publiekswerking, ...), via provinciale subsidies (voor erfgoedprojecten, voor werkzaamheden aan klein historisch erfgoed, voor erfgoedwerking, voor inrichting van een erfgoeddepot en de molendraaipremie), via logistieke ondersteuning en door publiekswerking (Erfgoedprokkels, de erfgoedprijzen, ...)

De provincie is ook een partner voor educatieve erfgoedprojecten zoals Erfgoedredders, een onroerenderfgoedproject met lagere scholen.

De erfgoedsites van Provincie Oost-Vlaanderen zijn over twee locaties verspreid. In **Ename** (Oudenaarde) wordt de ontwikkeling van het middeleeuwse Europa tot nu op het vlak van archeologie, architectuur, dorpsontwikkeling en milieu geïllustreerd op vier historisch en archeologisch belangrijke plaatsen: de archeologische site langs de oever van de Schelde met overblijfselen van de vroegmiddeleeuwse burcht, de handelsnederzetting en de benedictijnenabdij; de Sint-Laurentiuskerk dat het enige nog bestaande gebouw uit de Ottoonse periode is; het museum gevestigd in het historische Huis Beernaert; en het natuurreservaat Bos t' Ename. Het vertrekpunt voor een bezoek aan dit alles is het Provinciaal Erfgoedcentrum, waar zich naast een belevingsmuseum en uitkijkpunt ook een erkend onroerenderfgoeddepot bevindt.

In **Velzeke** bevindt zich het Provinciaal Archeocentrum waar een grote collectie archeologische voorwerpen, voornamelijk afkomstig uit archeologisch onderzoek in Oost-Vlaanderen, onderdak vindt. Ook in het PAM Velzeke is een erkend onroerenderfgoeddepot ingericht.

Het **provinciaal molencentrum Mola** omvat enerzijds een bezoekerscentrum en interactief museum, waar uitleg verschaft wordt over molentechniek van historische molens en van moderne windturbines en waterkrachtcentrales. Daarnaast is het een bibliotheek en documentatiecentrum over molengeschiedenis en -techniek en een expertisecentrum waar men terecht kan voor advies inzake behoud en beheer van wind- en watermolens. Tenslotte bezit en beheert Mola ook één watermolen in Zwalm en vier windmolens, waarvan een houten staakmolen in Zingem.

Voor onderhoud en beheer van waardevol onroerend erfgoed kunnen particulieren, kerk- en openbare besturen een beroep doen op **Monumentenwacht Oost-Vlaanderen**. Deze dienst van het provinciebestuur staat in voor inspecties van, monitoring van of het maken van onderhoudsplannen voor o.m. herenhuizen, kastelen, kerken, molens, grafmonumenten, vaartuigen,

De vijf Vlaamse bisdommen ontwikkelen elk een eigen visie op de toekomst van de parochiekerken. Ook **Bisdom Gent** ontwikkelde een visie voor de parochiekerken in onze regio.

3. Regionale actoren en bovenlokale projecten

VARIANT/ Erfgoed Vlaamse Ardennen (EVA)

De interlokale vereniging Erfgoed Vlaamse Ardennen werd opgericht in 2015 als een intergemeentelijk samenwerkingsverband rond erfgoed in de Vlaamse Ardennen. In het najaar van 2019 werd de koepelvereniging **VARIANT** opgericht, waaronder de werking van EVA als deelwerking huist vanaf 1 januari 2020. De koepelvereniging **VARIANT** is opgericht voor **intergemeentelijke samenwerking rond cultuur en erfgoed in de Vlaamse Ardennen**. Bij de oprichting op 14 november 2019 telt de projectvereniging 13 leden: de gemeenten Brakel, Geraardsbergen, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Oudenaarde, Ronse, Wortegem-Petegem, Zottegem en Zwalm.

De projectvereniging **VARIANT** dient in april 2020 een aanvraag in om een cultureel erfgoedconvenant aan te gaan met de Vlaamse Overheid, voor de **oprichting van een erfgoedcel**. Deze regionale dienstverlenende werking zou van start gaan in 2021.

De deelwerking EVA coördineert momenteel enkele projecten, waarin **cultureel erfgoed en onroerend erfgoed integraal benaderd** worden zoals het project 'Erfgoed Kleurt de Vlaamse Ardennen', rond erfgoed en toerisme. Andere projecten zijn de digitale regionale beeldbank, de begeleiding van de inventarisatie van kerkinboedels door vrijwilligersgroepen in Oudenaarde, Wortegem-Petegem en Kruisem en de deelname aan het project Erfgoedredders van de Provincie Oost-Vlaanderen.

SOLVA

SOLVA is het dienstverlenend intergemeentelijk samenwerkingsverband voor streekontwikkeling voor Zuid-Oost-Vlaanderen. SOLVA ondersteunt 21 lokale besturen op velerlei domeinen, gaande van **projectrealisatie** (bedrijventerreinen, gemeentelijke infrastructuur, reconversie, ...), over **dienstverlening** allerhande (archeologie, ruimtelijke planning, preventie, ...) naar **regiowerking** (mobiliteit, intergemeentelijk woonbeleid, werk en economie, klimaatbeleid, ...).

Sinds 2008 beschikt SOLVA tevens over een eigen dienst die het **archeologisch onderzoek** behartigt voor de aangesloten leden. De dienst bereidt samen met de opdrachtgevende besturen proactief het traject voor en zoekt daarbij steeds naar een optimale afstemming tussen het archeologisch onderzoek, de geplande werken en communicatie met het publiek. De besturen kunnen bij SOLVA terecht voor archeologienota's, opgravingen en publiekswerking. Tevens beschikt de dienst over een

erkend onroerenderfgoeddepot, zodat na de opgravingen een duurzaam beheer van de vondsten en de opgravingsresultaten ook gegarandeerd is.

Een aantal diensten binnen SOLVA hebben **raakvlakken met het domein Onroerend Erfgoed**, zoals ruimtelijke planning, reconversie van (industriële) panden, ... SOLVA participeert net als andere intercommunales in het Projectbureau Herbestemming Kerken en is zo betrokken bij lokale dossiers. In 2019 heeft SOLVA samen met de andere Oost-Vlaamse streekintercommunales Interwaas en Veneco de regionale kwaliteitskamer vakWeRK opgericht. De kwaliteitskamer wil via een multidisciplinaire aanpak waken over architecturale en ruimtelijke kwaliteit en daarbij de identiteit van een kern vrijwaren. Daarbij is ook aandacht voor het thema Onroerend Erfgoed.

Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen (RLVA)

Het regionaal landschap engageert zich om de natuurlijke troeven van de Vlaamse Ardennen te beschermen. Dat doen we door overheid, bewoners en bezoekers van de streek te betrekken in projecten op het terrein die in een duurzame streekontwikkeling passen.

Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen streeft er naar de verschillende actoren in de streek op een positieve manier met elkaar in contact te brengen om te komen tot een dynamische streekontwikkeling. Op die manier wil RLVA een organisatie zijn die bruggen bouwt tussen openbare besturen, verenigingen, recreanten en de bevolking. RLVA is immers een samenwerkingsverband tussen enerzijds de provincie Oost-Vlaanderen, 17 steden/gemeenten en anderzijds de belangengroepen uit de streek voor natuur en milieu, toerisme en recreatie, land- en tuinbouw, wildbeheer. In het bijzonder wordt, via de landschapsanimator, ook specifiek gewerkt rond landschappelijk erfgoed.

Het werkingsgebied van RLVA strekt zich uit over de steden Geraardsbergen, Oudenaarde, Ronse en Zottegem en de gemeenten Brakel, Erpe-Mere, Gavere, Haaltert, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Sint-Lievens-Houtem, Wortegem-Petegem en Zwalm.

Toerisme Oost-Vlaanderen vzw (TOV) staat in voor de ontwikkeling, ondersteuning en promotie van recreatie en toerisme in de vijf toeristische regio's (waarbij hier de regio's Scheldeland en Vlaamse Ardennen van belang zijn) en stad Gent.

Toerisme Vlaamse Ardennen (TVA) is een samenwerkingsverband van zestien gemeenten (Brakel, Gavere, Geraardsbergen, Herzele, Horebeke, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Oosterzele, Oudenaarde, Ronse, Sint-Lievens-Houtem, Wortegem-Petegem, Zottegem en Zwalm) en Toerisme Oost-Vlaanderen vzw. De organisatie staat in voor de promotie en het in de markt zetten van de Vlaamse Ardennen als volwaardige toeristische regio. Ze ontsluit onder meer informatie omtrent (de beleving van) monumenten, natuur en landschap via haar webstek.

De stad Geraardsbergen is partner in het **strategisch project Denderland**, dat via een proces van overleg en samenwerking tussen lokale en bovenlokale partners een gebiedsgerichte ontwikkeling wil faciliteren in het stroomgebied van de Dender tussen Ath en Aalst. Hiertoe wordt een regionaal overlegplatform opgericht met de ambitie om bottom-up ideeën te genereren en de discussie te voeden over de ruimtelijke uitdagingen die zich in de open en de verstedelijkte ruimte binnen het gebied aftekenen. Met de grensoverschrijdende planningsprocessen (denk aan de ontwikkeling van een toeristisch-recreatief ontwikkelingsprogramma en van een ruimtelijke visie voor een energielandschap) worden de actoren uit het hele gebied of een deelgebied bij elkaar gebracht.

Het **Leaderproject 'Landschapsbeleving in de Vlaamse Ardennen'** is een samenwerking tussen Natuurpunt Vlaamse Ardennen plus, Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen en Toerisme Vlaamse Ardennen en heeft als doel het Vlaamse Ardennenlandschap voor inwoners én bezoekers meer leesbaar en belevingsvoller te maken. Dit gebeurt door bezoekers langsheen de vele natuurlijke en

landschappelijke bezienswaardigheden te (be)geleiden en hen te wijzen op de talrijke bijzonderheden.

Andere regionale en bovenlokale erfgoedspelers omringen het werkingsgebied van de IOED Vlaamse Ardennen. Ten noorden van de Vlaamse Ardennen vind je Projectvereniging Viersprong, met Erfgoed Viersprong, die rond het cultureel en onroerend erfgoed van 6 gemeenten werkt (Erfgoedcel en IOED) en de nieuwe projectvereniging Cultuurregio Leie Schelde, een intergemeentelijk samenwerkingsverband op het vlak van cultuur. Ten oosten van de Vlaamse Ardennen vind je de projectvereniging Erfgoed Denderland, met de erfgoedcel Denderland, die in de komende beleidsperiode ook een aanvraag doet voor de erkenning van een IOED. Ten westen van onze regio is de IOED Leiedal actief bij de Intercommunale Leiedal. In hetzelfde projectgebied is ook de erfgoedcel Zuidwest actief.

4. Actoren op gemeentelijk niveau

Brakel

- Afdeling stedenbouw, openbare werken, infrastructuur en milieu
 - o Dienst Stedenbouw
 - o Milieudienst
 - o Dienst Openbare werken
 - o Dienst Cultuur
- Adviesraden
 - o Intergemeentelijke GECORO (Brakel – Horebeke)
 - o Culturele raad

Geraardsbergen

- Dienst Cultuur
 - o Erfgoedambtenaar
- Adviesraden
 - o Cultuurraad
 - o Erfgoedcommissie
 - o GECORO
 - o Milieuraad

Herzele

- Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke ordening
- Dienst Cultuur
 - o Activiteiten
- Adviesraden
 - o Adviesraad voor milieu en natuur
 - o GECORO

Horebeke

- Dienst Omgeving
 - o Plannen betreffende ruimtelijke ordening
 - o Vergunningen
 - o Landbouw
 - o Mobiliteit en verkeer
- Adviesraad Intergemeentelijke GECORO (Brakel – Horebeke)

Kluisbergen

- Omgeving en Wonen
 - Dienst Milieu
 - Dienst Ruimtelijke Ordening en Stedenbouw
- Leven en Vrije Tijd
 - Dienst Toerisme en Cultuur
- Adviesraden
 - Comité voor Toerisme
 - Cultuurraad
 - GOCORO

Kruisem

- Afdeling Omgeving
- Afdeling vrije tijd – Dienst Cultuur/Erfgoed/Kunst
- Adviesraden
 - Cultuurraad – Deelraad Erfgoed
 - Gemeentelijke commissie voor ruimtelijke ordening
 - Gemeentelijke adviesraad voor milieu en natuur

Lierde

- Dienst Grondgebiedzaken
- Dienst Milieu en Landbouw
- Dienst Cultuur
- Adviesraden
 - Minaraad
 - Cultuurraad

Maarkedal

- Dienst Patrimonium
- Dienst Vrije tijd
- Adviesraden
 - Cultuurnetwerk
 - Gecoro

Oudenaarde

- Bureau Infrastructuur Ontwerp
 - eigen patrimonium
- Bureau Infrastructuur Ruimtelijke Ordening
 - Inrichting openbare ruimte
- Bureau Infrastructuur Milieu
- OCMW
 - Dienst Patrimonium OCMW
- Adviesraden
 - GECORO
 - Milieuraad
 - Cultuurraad

Ronse

- Dienst Wonen & Werken

- Infrastructuur (o.a. Mobiliteit en Duurzaamheid)
- Omgeving (o.a. Milieu)
- Stedelijke Werkplaats (o.a. Groenbeheer en Gebouwen)
- Dienst Vrije Tijd
 - Archief en erfgoed
- Adviesraden
 - Cultuurraad
 - GECORO
 - Milieuraad

Wortegem-Petegem

- Dienst Stedenbouw
- Cultuurdienst
- Dienst Toerisme
- Adviesraden
 - Cultuurraad
 - GECORO
 - Milieuraad

Zottegem

- Dienst Ruimte
 - stedenbouwkundige ambtenaar
- Dienst Omgeving
 - Milieuambtenaar
- Dienst Cultuur, Sport en Vrije tijd
- Adviesraden
 - GECORO
 - Cultuurraad
 - Milieuraad

Zwalm

- Cultuurdienst
- Dienst Toerisme
 - Streekpunt Zwalm
- Dienst Omgeving - Milieu
- Adviesraden
 - Milieuraad
 - Cultuurraad

5. Lokale erfgoedactoren en verenigingen

In Brakel is onder impuls van de Culturele Raad en zijn Werkgroep Open Monumenten een **Fonds voor de Bescherming van het Brakels Cultureel Erfgoed** opgericht. Dit fonds heeft als doel de bewaring en bescherming van het Brakels bouwkundig erfgoed te bevorderen en betoelaagt kleinschalige restauraties en getrouwe reconstructies.

Vrienden van de Zwalmse Dorpen is een open collectief dat ijvert voor een kwalitatieve omgang met erfgoed en ontwikkeling in Zwalm. Het collectief informeert en reageert op geplande veranderingen in hun leefomgeving en inspireert en dialogueert over hoe erfgoed en nieuwe ontwikkelingen samen kunnen gaan. Daarnaast organiseert ze uiteenlopende activiteiten om op een ludieke, leerrijke en sociale manier de troeven van Zwalm als twaalfdorpenparadijs in de kijker te zetten (zoals bvb. erfgoedwandelingen, kersthappening, retrokoers, ...).

Binnen het werkingsgebied van de Vlaamse Ardennen zijn dertien **geschied- en heemkundige kringen** actief, die over heel wat expertise over het lokale erfgoed beschikken. De meeste kringen hebben een zeer uitgebreide werking, waaronder historisch onderzoek, publiceren en het organiseren van lezingen en tentoonstellingen. Het gaat om de geschied- en heemkundige kring Triverius (Brakel, Lierde, Horebeke), de Geraardsbergse Vereniging voor Lokale Geschiedenis Gerardimontium, heemkundige kring De Hellebaard (Herzele), heemkundige kring Erfdeel Kluisbergen, geschied- en heemkundige kring Hultheim (Kruishoutem), heemkundige kring Huizingouw (Zingem), heemkundige kring Businarias (Maarkedal), de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, heemkring Westerring (Oudenaarde), de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde, heemkundige kring Bouveloo (Wortegem-Petegem), het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde en de geschied- en heemkundekring De Zwalm.

Natuurpunt Vlaamse Ardennen Plus is een regionaal secretariaat van Natuurpunt, een onafhankelijke vrijwilligersvereniging die zorgt voor de bescherming van kwetsbare en bedreigde natuur in Vlaanderen. De vereniging doet aan natuurstudie, instandhouding van natuurgebieden en informeren en sensibiliseren van de bevolking.

Op initiatief van Natuurpunt Vlaamse Ardennen Plus is de vzw **Steunpunt Zwalmvallei** opgericht. Deze vereniging is actief in Brakel, Zottegem en Zwalm en stelt zich tot doel natuurbeheer, natuurontwikkeling en monumentenzorg materieel en financieel te ondersteunen via de plaatselijke natuurverenigingen. De organisatie staat ook in voor het beheer en de uitbouw van de Boembekemolen.

Er zijn verschillende **gidsenverenigingen** actief in de Vlaamse Ardennen, met expertise over de ontsluiting van erfgoed en landschap, zoals de Gidsen Vlaamse Ardennen Extra en gidsenverenigingen verbonden met de musea of de toeristische diensten.

Milieufront Omer Wattez is een regionale milieuvereniging die opkomt voor de bescherming en het behoud van milieu, natuur en cultuurhistorisch erfgoed in de Vlaamse Ardennen en streeft naar een duurzame ontwikkeling van de samenleving.

Vormingplus Vlaamse Ardennen-Dender is een sociaal-culturele organisatie waar twintig gemeenten uit de Vlaamse Ardennen (uitgezonderd Gavere dezelfde deelnemers als deze aan RLVA plus Aalst, Denderleeuw, Haaltert, Lede en Ninove) samenwerken. Vormingplus stelt zich tot doel vorming voor volwassenen te stimuleren door vormingen te organiseren en andere organisaties die vorming geven te ondersteunen. Enkele van de thema's binnen het zeer diverse vormingsaanbod zijn kunst en cultuur of ecologie en duurzaamheid. In samenwerking met RLVA is het project '**Vuur doet Leven**' uitgewerkt, wat tot een heropstart van zeven houtgestookte ovens en de initiatie van een kennisnetwerk rond bakovens heeft geleid. Het project legt tevens de link met de nog levendige feesten en tradities in de streek (zoals geutelingen en mattentaarten) en met het karakteristieke landschap en voorziet in begeleiding van de deelnemers om het cultureel erfgoed van de bakoven te verzamelen en te registreren in de Erfgoeddatabank van de Vlaamse Ardennen.

Metaaldetectoristen zijn veeleer landelijk georganiseerd in overkoepelende verenigingen, maar zijn wel veelal als losse individuen actief. SOLVA bundelt een aantal contacten via de archeologische werking (netwerk van vrijwilligers) in de Vlaamse Ardennen.

6. Musea met een sterke link met onroerend erfgoed

In de Vlaamse Ardennen zijn veel musea terug te vinden, van privéinitiatieven tot initiatieven van gemeenten, steden en provincie.

Naast de erfgoedsites van Ename en Velzeke, die beheerd worden door de provincie Oost-Vlaanderen, zijn er nog een aantal musea met een sterke link naar onroerend erfgoed, door het gebouw of de site waarin ze zich bevinden, of door het verhaal dat ze vertellen.

Het **MOU** (Museum van Oudenaarde en de Vlaamse Ardennen) bevindt zich in de 14de-eeuwse lakenhalle van Oudenaarde en herbergt bijzondere historische stukken van de middeleeuwen tot vandaag. Daarnaast brengt het MOU de duizendjarige geschiedenis van de stad tot leven via interactieve media. In de presentatie van het stadsverhaal wordt ruimschoots aandacht besteed aan de gehele regio van de Vlaamse Ardennen. Het MOU heeft de ambitie om het vertrekpunt te worden voor een verdere historische en toeristische verkenning van de stad en de Vlaamse Ardennen.

Op de oudste site van Geraardsbergen bevinden zich de Musea Hunnegem: het **Museum Hunnegem-Geraardsbergen** (huge) is gesitueerd in de Romaanse kapel en illustreert de lokale geschiedenis. **de Priorij** wordt ingericht als openluchtmuseum met een wandelpad langs de oude stadsmuren.

In het museum **'t Aloam**, gehuisvest in een nog werkende molen in Viane (Geraardsbergen) bevindt zich een collectie gereedschappen van oude ambachten.

In de kloosterkerk van de zusters van Maria in Brakel bevindt zich het **Gemeentelijk Medisch-Historisch Museum**. Hier wordt de geschiedenis van de geneeskunde vanaf Triverius (16de eeuw) geschetst.

De huidige bewoners van het **Huis Beaucarne** te Ename (Oudenaarde), sinds midden 18de eeuw in bezit van en bewoond door dezelfde familie, gidsen bezoekers doorheen de beschermde woning met originele interieurs waarbij ze de linken leggen tussen de bewoners en de geschiedenis van Ename en Vlaanderen/België/Europa.

In de zeer goed bewaarde **crypte** onder de Sint-Hermeskerk van Ronse is een overzicht van haar bouwgeschiedenis en van de verschillende fasen in de behandeling van de pelgrim op zoek naar genezing te bezichtigen.

Het **Textielmuseum Must**, gevestigd in de oude textielfabriek *Cambier-Robette* in Ronse, toont het productieproces van grondstof tot afgewerkt product. Aan de hand van een veertigtal werkende getouwen in de weverij wordt de technische evolutie in de textielsector tussen 1900 en 2000 geïllustreerd.

Het **Museum voor Folklore** in Zottegem, ondergebracht in de oude pastorie van Grotenberge, is een reis in grootmoeders tijd doorheen acht kamers, waaronder een laatnegentiende-eeuwse eetkamer van de betere burger, een gereconstrueerd café en een kamer gewijd aan de lokale handschoennijverheid. Voor heel wat scholen uit de Vlaamse Ardennen is dit museum onderdeel van een daguitstap.

De **Egmontkamer** in het oude stadhuis van Zottegem toont allerlei historische objecten rond Lamoraal van Egmont. Zijn stoffelijke resten rusten in de **Egmontcrypte** onder de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk.

7. Andere actoren

Reizend bakhuis is een bedrijf dat zich toespitst op het bouwen en restaureren van houtovens, het restaureren van bakhuizen en bakdemonstraties, met een grote expertise rond traditioneel bouwen.

Stones and stories is een éénmansbedrijf van Nancy Lemay, dat erfgoedprojecten uitwerkt rond landschap, archeologie, erfgoed en geschiedenis.

F. Gemeentelijk (onroerend) erfgoedbeleid

We lijsten hieronder relevante onderdelen uit de meerjarenplanning 2020-2025 van de verschillende gemeenten op. De uitgelichte doelstellingen of acties gaan zeker niet alleen over onroerend erfgoed, maar tonen de verwevenheid van het lokale onroerend erfgoedbeleid met andere beleidsdomeinen, zoals cultureel erfgoed, toerisme, natuurbeheer, ruimtelijke ordening,... Ook de opstart van een nieuwe IOED in de regio staat bij verschillende gemeenten als actie vermeld.

1. Brakel

Bron: Meerjarenplan 2020 – 2025

Strategische doelstelling 11: Duurzame steden en gemeenschappen.

(...) Daarnaast maken ook veilige en groene publieke ruimtes, rampenbestrijding, duurzame ruimtelijke ordening en erfgoedbeheer deel uit van SDG 11.

Programma 2020 – 2025. Acht werken voor Brakel

Werk 3 – Cultuur en sport voor jong en oud.

- Voor het funerair erfgoed in eigendom van de gemeente na het verstrijken van de concessie zoeken we nieuwe concessiehouders.

2. Geraardsbergen

Bron: Meerjarenplan 2020 – 2025. Geraardsbergen leeft.

Erfgoed

Erfgoed is onze culturele rijkdom waarin we moeten blijven investeren.

- We organiseren borgingsacties rond Krakelingen en Processie van Plaisance.
- Onze erfgoedkwaliteiten worden in de kijker gezet tijdens erfgoeddagen en Open Monumentendag.
- We waarborgen het ambacht 'matten maken'.
- We brengen de musea onder in één overkoepelend stadsmuseum in de Vredestraat.
- We zetten verder in op de restauratie van ons kunstpatrimonium.
- We stellen onze 'bunkers' uit WOII open.

Cultuur

Nieuwe samenwerkingsverbanden op vlak van erfgoed, cultuur en toerisme versterken het lokale aanbod.

Fietsstad

Het trage wegenplan wordt gefaseerd uitgevoerd waarbij gestart zal worden met enkele hoofdverbindingen.

3. Herzele

Meerjarenplan nog niet ter beschikking.

4. Horebeke

Bron: Gemeente en OCMW Horebeke – Meerjarenplan 2020 – 2025

Actieplan AP 2025/04. Waken over de betaalbaarheid en kwaliteit van het woningen

01/Strijd tegen leegstand en verwaarlozing opvoeren

02/ Informeren over en stimuleren van het duurzaam renoveren van ouden woningen

Actieplan AP 2025/05. Mobiliteitsplan met aandacht voor de zachte weggebruiker.

01/ Studie trage wegen.

03/ Verkeersveilige en fraaie dorpen.

Actieplan AP 2025/10. Heerlijk Horebeke als merk.

Actieplan AP 2025/11. Uitbouw aangepaste infrastructuur voor vrije tijd.

03/ Omvorming kerk St-Kornelis tot cultuurcentrum.

5. Kluisbergen

Bron: Kluisbergen. Meerjarenplan 2020 – 2025.

Beleidsdoelstelling: MV: Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

Actie: ACT-MV-5: Uitvoeren trage wegenplan.

Beleidsdoelstelling: WG: Welzijn en Gezondheid.

Actie ACT-WG-2: Registratie Leegstand

Actie: ACT-WG-3: Registratie en tegengaan verkrotting/verwaarlozing

6. Kruisem

Bron: Kruisem. Meerjarenplan. Jaren 2020 – 2025. Documentatie.

Beleidsdoelstelling: BD-2: Kruisem op de rails.

Actieplan: AP-10: Kruisem on site.

De gemeente Kruisem (gemeente en OCMW) beschikt over een aanzienlijk patrimonium. Dit zijn gebouwen, gronden, wegen, enz. De nieuwe gemeente wil van een doordacht beleid inzake patrimonium een speerpunt maken. Dit gaat zowel over het optimaal benutten van terreinen en gebouwen, het doordacht renoveren van bestaande gebouwen als het herbestemmen van verouderde of overbodige gebouwen en gronden.

Vanuit financieel en juridisch oogpunt wordt aangegeven dat het wenselijk is om een inventaris op te maken van de onroerende goederen en de daaraan verbonden zakelijke rechten van de fusiegemeente. Dit is een belangrijk startpunt voor het patrimoniumbeheer van de nieuwe gemeente.

Actie: ACT-143: Samenwerking met de Vlaamse overheid voor renovatie geklasseerde gebouwen.

Actie: ACT-155: Samenwerking met VARIANT

VARIANT is een projectvereniging die werd opgericht om samenwerking te bevorderen op het vlak van erfgoed en cultuur tussen de gemeenten in de Vlaamse Ardennen (Brakel, Geraardsbergen, Herzele, Kluisbergen, Kruisem, Lierde, Maarkedal, Oudenaarde, Ronse, Wortegem-Petegem, Zottegem en Zwalm). Kruisem participeert momenteel in de deelwerking Erfgoed Vlaamse Ardennen t.w.v. 0,3 euro per inwoner. De oprichting van een Erfgoedcel en de ontsluiting van lokaal erfgoed, staan alvast op de planning. Door hierin te participeren kan de gemeente Kruisem onrechtstreeks ook haar lokale erfgoedverenigingen mee ondersteuning in het bewaren (cf. Erfgoedbank) en ontsluiten (cf. Erfgoedhaltes) van erfgoed.

Bij de uitwerking van eventuele culturele projecten, zullen de deelnemende gemeenten telkens de keuze hebben om er al dan niet aan deel te nemen (en financieel bij te dragen).

Actie: ACT-96: Samenwerking met de kerkfabrieken en het centraal kerkbestuur.

De gemeente werkt verder aan de implementatie en opvolging van het kerkenbeleidsplan in overleg met het centraal kerkbestuur, de kerkfabrieken en alle andere betrokken partijen.

Beleidsdoelstelling: BD-4: Landelijk, veilig en duurzaam Kruisem.

Kwalitatieve omschrijving: Kruisem is een aantrekkelijke gemeente om te leven, te werken en te wonen. Daarom wild e gemeente inzetten op het garanderen van landelijkheid, veiligheid en duurzaamheid naar de toekomst en dit op verschillende beleidsdomeinen: ruimte, mobiliteit, wegeninfrastructuur, waterbeleid, openbare ruimte & groen, toeristische attractiviteit, ...

Actie: ACT-249: Trage wegen.

Actie: ACT: ACT-263: Uitbreiding van het Wannelappersbos.

Actieplan: AP-24: Kruisem als toeristische trekpleister.

Actie: ACTIE-257: Toerisme in Kruisem promoten.

Toeristische troeven en andere points of interest in (digitale) kaart brengen van (bv. Erfgoedhaltes, horeca, deelnemers Ferm XM...)

Lokale toeristische troeven uitspelen: kastelen, Sheldemeersen, bossen (Lozer en Kordaal), musea (SONS en ECC), horecazaken, fiets- en wandelroutes.

7. Lierde

Bron: Met ambitie voor Lierde. Meerjarenplan 2020 – 2025.

Beleidsdoelstelling: BD-11: Een Lierde met aandacht voor cultuur en erfgoed.

De gemeente wenst een cultureel Lierde op onze maat. Tentoonstellingen, concerten, cultuurreizen en een bibliotheek voor iedereen. Daarnaast willen we zorg dragen voor ons erfgoed en veldkapelletjes.

Beleidsdoelstelling: BD-12: Een toeristisch Lierde

Kwalitatieve omschrijving: Lierde staat reeds op de toeristische kaart maar er zal bijkomend ingezet worden om de toeristische uitstraling van Lierde nog te vergroten.

Actieplan: AP-21: Onderzoek naar de uitbouw van een cultureel-toeristisch belevingscentrum op de Kartuizersite.

Actieplan: AP-22: Verdere uitrol van de wandelroutes langs trage wegen.

8. Maarkedal

Bron: Meerjarenplan 2020 – 2025. Documentatie.

Beleidsdoelstelling: BD14: Erfgoed

Kwalitatieve omschrijving: Het goedgekeurde kerkenbeleidsplan wordt verder uitgevoerd waardoor naar een herbestemming van een aantal kerkgebouwen gezocht wordt. Een aantal gebouwen uit het gemeentelijk patrimonium is aan een opsmuk of aanrenovatie toe.

Actieplan: AP-87: Opwaarderen en renoveren van de kapel Sint-Vincentius.

Actieplan: AP-88: Renoveren van de Bossenaarsmolen.

Actieplan: AP-89: Renoveren van het beschermde oud gemeentehuis van Etikhove.

Actieplan: AP-90: Beschermen van alle kerkgebouwen als dorpszicht.

Actieplan: AP-91: Ontwijken en herbestemmen van de kerken van Schorisse en Louise-Marie.

Beleidsdoelstelling: BD-17: Goed beheer van de gemeentelijke gebouwen en materieel/

Actieplan: AP-100: Verkoop van de pastorie van Schorisse.

Actieplan: AP-101: verkoop van de kerk van Louise-Marie.

Actieplan: AP-103: Verkoop van het oud gemeentehuis van Schorisse.

9. Oudenaarde

Bron: Meerjarenplan 2020-2025.

Beleidsdoelstelling: BD-4: Natuur en groen behoren tot het DNA van onze stad.

Kwalitatieve omschrijving: Zuinig ruimtegebruik en zorg voor onze omgeving zijn permanente aandachtspunten.

Actieplan: AP-6: Opmaak beleidsplan ruimte en open ruimte maximaal vrijwaren.

Beleidsdoelstelling: BD-6: We willen ene vlot en veilig verkeer in de stad faciliteren en inzetten op duurzame mobiliteit.

Actieplan: AP-10: Maatregelen inzake verkeersveiligheid in het bijzonder voor de zwakke weggebruiker.

Actie: De trage wegen herwaarderen.

In samenwerking met RLVA wordt een tragewegenplan opgemaakt voor het grondgebied Oudenaarde. Jaarlijks wordt 70.000 euro voorzien voor renovatie van voetwegen, met dit bedrag kunnen gemiddeld 3 voetwegen per jaar gerenoveerd worden.

Beleidsdoelstelling: BD-8: We bouwen de stad verder uit tot een stad met een toegankelijk vrijetijdsaanbod.

Actieplan: AP-15: De stad profileren als kunst- en cultuur- en erfgoedstad in de regio.

- Actie: Site De Woeker uitbouwen tot een exhhte multifunctionele cultuursite.
- Actie: Omvormen van de St-Jozefskerk tot een multifunctioneel gemeenschapscentrum voor activiteiten van vereniging en wijk.
- Actie: Renovatie van het Oud-Hospitaal voor polyvalent cultureel gebruik en ontwikkelen visie voor de hele site.
- Actie: het MOU laten doorgroeien tot een erkend regionaal museum.
- Actie: Regionale werking versterken om meer in te zetten op ergoed.

10. Ronse

Bron: Meerjarenplan 2020 – 2025

3. *Doelstellingen met focus op ruimtelijke ordening (of ontwikkeling), technische ontwikkeling/openbare werken, openbaar patrimonium.*

3.1 De ruimte in de stad moet verder slim, kwaliteitsvol en efficiënt ingericht worden met het oog op aangename leefbare buurten.

3.3 het lokaal bestuur beheert haar patrimonium goed.

3.3.2 Optimalisatie en/of verkoop van het gebouwenpatrimonium van de stad?

3.3.7 Uitvoering van het kerkenbeleidsplan.

3.3.8. Opvolging van de renovatie van de Devoskoer door de Bouwmaatschappij Ronse, als herinnering aan her industrieel historisch verleden van de stad.

4. Doelstellingen m.b.t. de aanpak van leegstand.

4.1.1 De stad pakt de leegstand en de verloedering van woningen aan.

4.1.2 De stad zoekt actief mee aan de herbestemming van leegstaande industriële panden.

6. Doelstellingen met focus op mobiliteit.

6.1.5.1 Het trage wegenplan wordt voor het volledige grondgebied afgewerkt.

19. Doelstellingen gericht op het erfgoed van Ronse

19.1 De realisatie van een hedendaags stadsarchief in de Politiekegevangenestraat.

19.2 Stapsgewijs uitvoeren van het masterplan voor 'De Vrijheid'.

- Restauratie van de Sint-Hermesbasiliek.

19.3 Ons roerend en onroerend erfgoed wordt maximaal gewaardeerd en betrokken bij het vrijetijdsaanbod van de stad.

- De nodige maatregelen worden genomen om onze beschermde monumenten maximaal te beschermen.

20. Doelstelling gericht op toerisme.

20.1.1 Uitbouw van het MUST met pand Bovijn en een aangepaste belevingsgerichte scenografie.

20.4 Het roerend en onroerend erfgoed wordt gewaardeerd en wordt betrokken in het toeristisch aanbod van de stad.

20.5 Versterking van de toeristische uitstraling van onze stad.

11. Wortegem-Petegem

Bron: Beleids- en beheerscyclus. Meerjarenplan 2020 – 2025.

Beleidsdoelstelling: BD1-01: De gemeente en OCMW bieden een kwaliteitsvolle dienstverlening.

A3/ We werken aan de kwaliteit van het woonpatrimonium en de woonomgeving.

Door het verlenen van o.a. gratis renovatieadvies en sensibilisering willen we de energetische prestaties van ons woningpatrimonium energiezuiniger maken richting 2050.

Beleidsdoelstelling: BD1-D07: We investeren in een gefaseerde uitvoering van het kerkenbeleidsplan.

A1/ We herbestemmen de OLV Geboortekerk Wortegem tot een polyvalente gemeenschapszaal (fase 1.)

A2/ We zorgen voor de nevenbestemming van de Sint-Martinuskerk Elsegem tot museumkerk en repetitieruimte.

Beleidsdoelstelling: BD2-10: We behouden het landelijk karakter van onze gemeente en trachten de open ruimte te vrijwaren.

A1/ We passen bestaande inrichtingsplannen aan.

A2/ We maken een toekomstvisie op voor dorpskernen en open ruimte.

Beleidsdoelstelling: BD4-D01: We bouwen de toeristische infrastructuur verder uit met focus op het gemeentelijk Domein De Ghellinck.

Beleidsdoelstelling: BD4-08: We hebben aandacht voor ons onroerend, roerend en immaterieel erfgoed.

A1/ We verfraaien de Wortegemse “Ommegangskappelletjes”.

12. Zottegem

Bron: “We zijn allemaal van Zottegem” Meerjarenplanning 2020 – 2025.

“Een krachtadig en ambitieus beleid voor Zottegem”.

Strategische doelstelling: Een efficiënt en modern bestuur en gezonde financiën

Beleidsdoelstelling 1: Bestuur en organisatie.

Actieplan 0103 – Patrimoniumbeheer. Modern patrimoniumbeheer.

01/ Herbestemming of multifunctioneel gebruik van de kerkgebouwen waarvan de religieuze functie afgebouwd wordt conform het kerkenbeleidsplan.

02/ Opmaken en opvolgen gebouwenbeheersplannen (ovv Agentschap Onroerend Erfgoed).

04/ Renovatie van het kasteel van Egmont ter ondersteuning van de positieve uitstraling en de beleving van de omgeving.

Strategische doelstelling: Ruimte optimaal benutten en inrichten met aandacht voor duurzaamheid, wonen, werken en leven.

Beleidsdoelstelling 3: Wonen. Wonen moet betaalbaar en kwaliteitsvol blijven. Als stadsbestuur vervullen we een regierol in de huisvestingssector.

Actieplan 0302 – Woonbeleidsplan realiseren. Strijd tegen leegstand en verkrotting tegengaan.

Beleidsdoelstelling 4. Ruimtelijke ordening. We waken over het landelijk karakter van onze deelgemeenten. Onze open ruimte is immers schaars. In onze ruimtelijke ordening leggen we de nadruk op kernversterking van het bebouwd gebied en het structureel beschermen van de open ruimte.

Beleidsdoelstelling 7. Milieu. De zorg voor ons leefmilieu en de omgeving waarin we opgroeien en leven is een permanent aandachtspunt.

Actieplan 0703 – Milieuvriendelijk landbouwlandschap. Versterken van het authentieke en milieuvriendelijke landbouwlandschap.

01/ Erosiebestrijding

02/ Sensibilisering bij de schoolgaande jeugd over het belang van onze lokale landbouw, landschap en korte keten.

Beleidsdoelstelling 9. Vrijtijdsbeleving. Burgers betrekken, stimuleren, motiveren en begeleiden naar een kwaliteitsvolle en geïntegreerde vrijetijdsbeleving.

Actieplan 0901 – Transversale samenwerking en subsidies. Voeren van een Vrijtijdsbeleid met aandacht voor transversale samenwerking en het maximaal gebruik van subsidies.

02/ – Ontsluiten en digitaliseren van culturele erfgoed in de erfgoedbank van EVA (Erfgoed Vlaamse Ardennen).

03/ – Het huidige samenwerkingsverband van EVA (Erfgoed Vlaamse Ardennen) structureel bestendigen en versterken naar een geïntegreerd erfgoedconvenant Vlaamse Ardennen met alle betrokken steden.

06/ – Via interlokaal samenwerkingsverband ‘Erfgoed kleurt de Vlaamse Ardennen’ Zottegem op de toeristische kaart zetten.

Beleidsdoelstelling 10. Toerisme en citymarketing. Het sluitstuk van een bruisende, aantrekkelijke, mooie stad, waar de inwoners fier op kunnen zijn.

Actieplan 1001. Geïntegreerde samenwerking optimaliseren.

01/ Toerisme, citymarketing en vrije tijd optimaal op elkaar afstemmen.

Actieplan 1002. Poort van de Vlaamse Ardennen.

13. Zwalm

Documentatie bij het meerjarenplan 2020 - 2025

Beleidsdoelstelling: BD-6: Levendig Zwalm.

Samenwerking rond erfgoed binnen VARIANT: Wat betreft het roerende en het immateriële erfgoed willen we de huidige regionale samenwerking binnen Erfgoed Vlaamse Ardennen (EVA) versterken via de aanvraag voor een erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid. Om een werking op vlak van onroerend erfgoed uit te bouwen, zal VARIANT i.s.m. Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen en SOLVA een aanvraag indienen voor intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst (IOED).

De Zwalmstreek moet een sterk merk worden. Onze gemeente beschikt over heel wat troeven: prachtige natuur, trage wegen, bouwkundig erfgoed, ... We willen volop inzetten op landschapsbeleving, rust en zachte recreatie.

Tenslotte gaan we met Erfgoed Vlaamse Ardennen samenwerken om het erfgoed uit onze streek op een innovatieve en toegankelijke manier te ontsluiten en valoriseren.

Beleidsdoelstelling: BD-7: Ruimtelijk verantwoord Zwalm.

Kwalitatieve omschrijving: De echte toekomstwaarde voor onze streek/gemeente zijn de beeldkwaliteit van het landschap en de dorpskernen. Ons beleid moet daartoe sturend, initiërend en ondersteunend zijn en moet kennis en advies aanleveren om omschakelingen mogelijk te maken zonder verlies aan beeldkwaliteit. We spelen een cruciale rol in het beleid rond het maximaal behoud van open ruimte en zetten in op kernversterking en kernverdichting. Zo wordt de economische basis voor lokale handelaars versterkt en zijn er minder mobiliteitsnoden.

De rol van Gecoro wordt opgewaardeerd.

Actieplan: 713: Ruimtelijke ordening: opmaakt beeldkwaliteitsplan en open ruimte perspectief.

Voor onze dorpskernen wordt een beeldkwaliteitsplan opgemaakt dat dient als praktijkboek voor de gewenste landelijke architectuur en de leidraad vormt voor individuele bouwaanvragen. Daarnaast wordt een open-ruimteperspectief uitgewerkt dat de (ons nog resterende) open ruimte analyseert en richtlijnen geeft om deze optimaal in te vullen/te beschermen.

Actieplan 741: Erfgoed en kerkgebouwen: Investerings in onderhoud en herbestemming van dit erfgoed.

Kerkgebouwen zijn wellicht de laatste plaatsen van het gemeenschapsleven in dit dorp. Elk kerkgebouw is het verlengde van de publieke ruimte en vult gemeenschapsnaden in. Dit mag en kan niet verloren gaan. De nadruk mag geenszins liggen op verkoop of blinde herbestemming.

Actieplan 742: Erfgoed en kerkgebouwen: investeringstoelagen kerkfabriek.

De eengemaakte kerkfabriek zal verder kunnen rekenen op de nodige investeringsmiddelen voor de instandhouding van het nog door haar beheerde kerkenpatrimonium.

Actie 743: Erfgoed en begraafplaatsen: restauratiedossier kerkhofmuur SDB.

Actieplan: 751: Begraafplaatsen: inrichten begraafplaats St-Anna als belevingsruimte.

G. Beleid van andere actoren en overheden

1. (Inter)nationale verdragen en acties

PDPO III 2014-2020 (Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling)

UNESCO Werelderfgoedconventie (1972): deze conventie betracht cultureel en natuurlijk erfgoed dat van unieke en universele waarde is voor de mensheid, te bewaren en te ontsluiten voor toekomstige generaties.

Conventie van Granada (1985): handelt over het beheer van het architectonische erfgoed.

Conventie van Valletta (1992): Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed.

Verdrag van Firenze (2000): Europese Landschapsconventie van de Raad van Europa en het eerste internationale verdrag waar het thema landschap integraal behandeld wordt.

Conventie van FARO (2005): Europees Verdrag rond de integrale benadering van onroerend, roerend en immaterieel erfgoed en het belang van erfgoedgemeenschappen.

2. Beleidsnota Vlaamse regering

Recent werd de beleidsnota voor Onroerend Erfgoed 2019-2024 gepresenteerd. We beperken ons hier tot de voornaamste doelstellingen die van belang kunnen zijn voor een intergemeentelijke onroerend erfgoedwerking, of waar het lokale of intergemeentelijke niveau mee kan te maken krijgen of een rol zou kunnen spelen.

Het onroerenderfgoedbeleid wordt een interactief en gedeeld initiatief, met de **Vlaamse overheid als kaderstellend en begeleidend** orgaan. De ontwikkeling van een **lokaal en gedragen onroerenderfgoedbeleid** wordt verder gestimuleerd: steden en gemeenten kunnen 'erkende onroerenderfgoedgemeente' worden of lid worden van een 'erkende intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst' (IOED). De IOED's zijn hierbij een complementaire partner. Hierbij zal het **proces van regiovorming** een belangrijke rol spelen: zodra de regio's vorm krijgen zal de regionale afbakening en de vorm van intergemeentelijke samenwerking hierop afgestemd worden.

Er wordt een **transversaal onroerenderfgoedbeleid** gevoerd. De principes van de Europese Landschapsconventie vertalen zich in het onroerenderfgoedbeleid, maar voorlopig enkel voor 1 specifieke vorm: het cultuurhistorisch landschap. Het doel is om in 2020 de principes van de landschapsconventie in alle sectoren van de erfgoedsector te vertalen, met name ook in onze bebouwde omgeving. Inspiratie hiervoor is de Davosdeclaratie en de UNESCO-aanbeveling voor historische stadslandschappen. Het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (BRV) biedt binnen de 10 uiteenlopende kernkwaliteiten een kader om rekening te houden met het landschap en het erfgoed bij ruimtelijke ontwikkelingen. Via geïntegreerde gebiedsontwikkeling kan concreet met die kernkwaliteiten aan de slag gegaan worden. Er wordt een geïntegreerde methodologie ontwikkeld voor landschapskarakterisatie die veel verder gaat dan een louter cultuurhistorische inventarisatie van de meest waardevolle landschapsrelicten.

Beschermen is een hoeksteen van het onroerenderfgoedbeleid en blijft het exclusieve instrument van de Vlaamse overheid. Het reeds beschermde bestand wordt stelselmatig geëvalueerd en geactualiseerd, nieuwe beschermingen zullen moeten gekaderd zijn in een breder thematisch geheel en moeten passen binnen het referentiekader van het gehele Vlaamse grondgebied. Voor toekomstige beschermingen wordt een format ontwikkeld dat voldoende juridische en inhoudelijke houvast biedt. **De lokale besturen zullen hierbij betrokken worden.** Om de doelmatigheid van de **inventarissen** te optimaliseren wordt het instrument van de vaststelling en de verschillende

rechtsgevolgen herzien. De lokale besturen moeten de inventarissen verder verfijnen om zo een lokaal erfgoedbeleid op maat te realiseren. Als dusdanig vormt het een alternatief voor beschermen. Ook **onroerenderfgoedrichtplannen** zijn een alternatief voor beschermen. De goedgekeurde onroerenderfgoedrichtplannen worden omgezet in actieprogramma's en er wordt bekeken welke initiatieven nodig zijn om de uitvoering ervan te faciliteren. Waar nodig zal het instrument geoptimaliseerd worden. **Iedereen kan het initiatief nemen om onroerenderfgoedrichtplannen op te starten**: de Vlaamse overheid zal er zelf nieuwe initiëren en zal de partners en lokale besturen stimuleren hetzelfde te doen.

De Vlaamse overheid zelf zal, in het bijzonder voor de archeologische erfgoedzorg, volop inzetten op digitalisering, proactieve handhaving en bemiddeling. Op vlak van regelgeving wordt gestreefd naar vereenvoudiging en rechtszekerheid. Er wordt tevens gestart met het in kaart brengen van de fysieke toestand van het beschermd erfgoed en monitoring hiervan wordt ingebed in beheersprocedures, waarbij de zakelijkrechthouders zullen betrokken worden. Er wordt gewerkt aan een slagkrachtige handhaving, de regelgeving, de strategische prioriteiten, de programmering en de rapportering inzake handhaving worden afgestemd op het erfgoedbeleid en de beleidsmatige prioriteiten.

Er wordt gestreefd naar het in stand houden en overdragen van erfgoed door er een kwaliteitsvol hedendaags gebruik aan te geven. Hiervoor bouwt het agentschap een netwerk uit van complementaire onderzoeksinstanties en expertisecentra. **Duurzaamheid wordt een rode draad doorheen alle geledingen van de onroerend erfgoedzorg** en dit wordt op zich verankerd in het brede duurzaamheidsverhaal. Onroerend erfgoed wordt nog meer ingezet als troef en **er wordt met diverse partners gezocht naar goede (her-)bestemmingen voor ons onroerend erfgoed**. Hierbij worden verschillende strategieën geactiveerd: tijdelijk gebruik, medegebruik, nevenbestemming, behoud van oorspronkelijk gebruik en herbestemming. Bijzondere uitdaging vormen **kerken** en kastelen. Samen met het agentschap Binnenlands Bestuur en de lokale besturen worden oplossingen gezocht. Er zal worden uitgekocht met ons erfgoed als sterk Vlaams 'merk', met een voorbeeldfunctie voor de Vlaamse Overheid. De resultaten van het beleid zullen op een kwaliteitsvolle en publieksvriendelijke wijze ontsloten worden.

3. Bestuursakkoord Provincie Oost-Vlaanderen 2019-2024

Het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen presenteerde in maart 2019 zijn bestuursakkoord. In dit document zijn acht speerpunten naar voor geschoven: onderwijs, economie, integraal waterbeleid, mobiliteit, klimaat, ruimte en recreatiedomein. In het kader van dit dossier richten we ons op het speerpunt 'Ruimte voor Oost-Vlaanderen'. Het volgende staat gestipuleerd: "Vanuit een bovenlokale visie neemt de provincie een actieve rol op in het ruimtelijk omgevingsbeleid ter ondersteuning van de lokale besturen. Het provinciaal ruimtelijk beleidsplan vormt het kader voor een duurzaam en kwaliteitsvol ruimtelijk beleid dat doorwerkt in alle beleidsbeslissingen, plannen en vergunningsdossiers. Hierbij vestigen we de aandacht op het maximaal vrijwaren van onze open ruimte, natuurgebieden en waardevolle landschappen. Tegelijk zetten we slim in op verdichting en hoger ruimtelijk rendement op plaatsen waar dit mogelijk is. Hiervoor blijven we ruimtelijke uitvoeringsplannen, beleidskaders en afwegingskaders opstellen."

Sinds de inwerkingtreding van het Onroerenderfgoeddecreet is de functie van de provincie inzake Onroerend Erfgoed verschoven. Wat de advisering van (private) eigenaars van erfgoed betreft, nemen immers Vlaanderen, de gemeenten en de intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten de rol over van de provincie. Heden vervult de provincie een meer ondersteunende rol, en dit meer specifiek voor de lokale besturen. Hierbij focust de provincie hoofdzakelijk op een dienstverlening aan lokale besturen. De provincie, in zijn ondersteunende rol, blijft een aanspreekpunt en helpt de lokale overheden bij de uitbouw van een lokaal erfgoedbeleid en bij de opstart van een IOED.

Met betrekking tot het onroerend erfgoed wil de provincie “blijven inzetten op het behoud, de restauratie en de ontsluiting van alle vormen van onroerend erfgoed: beschermde monumenten, relictlandschappen en dorpsgezichten, archeologische sites, kleine landschapselementen,...” De blijvende aandacht voor erfgoed, erfgoedzorg en erfgoedontsluiting is het uitgangspunt bij alle beleidsbeslissingen provinciaal niveau.

In deze context zet de provincie in op “preventieve erfgoedzorg”, “integrale landschapszorg”, “sensibilisering en publiekswerking” en “erfgoedsites”. Het thema “integrale landschapszorg” impliceert de interpretatie van een landschap als onroerend erfgoed. In deze ligt de focus op het vrijwaren van waardevolle landschappen, zoals eerder gesteld. Dit behelst het “behoud en de versterking van de (historische kwaliteit) van een landschap” en “het stimuleren van duurzaam landschapsbeheer in beschermde landschappen, ankerplaatsen en relictzones”. Het thema “sensibilisering en publiekswerking” benadrukt het belang van de ontsluiting van het erfgoed, met als doel het versterken van het draagvlak voor de erfgoedzorg en het betrekken van de inwoners bij hun eigen geschiedenis.

4. “Een toekomst voor de Vlaamse Parochiekerk” en “De Nieuwe Parochie”: beleidskaders voor de herbestemming of nevenbestemming van de parochiekerken

Door de toegenomen secularisatie van de samenleving wordt de Kerk geconfronteerd met een leegloop van de parochiekerken. Het aantal actieve gelovigen zakte drastisch, waardoor veel kerkgebouwen in onbruik raken. De nood aan herbestemming of nevenbestemming dringt zich op vele plaatsen dus op. Een aantal richtinggevende documenten behandelen deze materie:

De **Conceptnota ‘Een toekomst voor de Vlaamse Parochiekerk’ van 24 juni 2011 en de Omzendbrief van 30 september 2011 van voormalig Vlaams minister voor Binnenlands Bestuur en Onroerend Erfgoed Geert Bourgeois** zetten de uitdaging voor de toekomst van de kerken bij alle steden en gemeenten op de kaart.

In de conceptnota wees Geert Bourgeois op het verstoorde evenwicht tussen het aanbod en het gebruik van parochiekerken en richtte de minister een uitnodiging aan de kerkgemeenschap om, in dialoog met de lokale besturen, na te gaan op welke wijze en in welke mate in de toekomst gebruik zal gemaakt worden van het kerkenbestand in Vlaanderen.

De nota vraagt aan de kerkbesturen om een strategische visie te ontwikkelen over het lokaal kerkenbestand van de gemeente. Deze visie bevat onder meer de waarde en de toestand van het kerkgebouw, de omgeving waarin het zich bevindt, het actueel gebruik en de functie ervan en – in geval van neven-, mede- of herbestemming – de belangstelling van andere actoren.

De nota heeft ook een intern **debat in de kerkgemeenschap** gevoed. De Vlaamse bisschoppen richten tot de kerkgemeenschap een reeks documenten met stappenplannen, aandachtspunten en beschouwingen omtrent deze problematiek.

Elk bisdom legt daarin eigen accenten. De ontwikkelingen en snelheid waarmee de discussie rond herbestemming/nevenbestemming en de heroriëntatie en herorganisatie van de geloofsgemeenschappen vorm wordt gegeven, kan verschillen van bisdom tot bisdom.

Het **bisdom Gent** voelt door het hoge aantal kerken in het werkingsgebied, de dringende nood voor een kwalitatieve en eerbiedige herbestemming van de kerkgebouwen. Het bisdom Gent probeert de uitdagingen op dat vlak om te buigen in opportuniteiten. In de nota “**De nieuwe parochie**” beschrijft Mgr. Luc Van Looy het mechanisme van het bisdom Gent om tot een nieuwe indeling van parochies te komen. Door meer nadruk te leggen op het decanaat worden de ‘nieuwe parochies’ uitgebreid waardoor er minder kerkgebouwen voor erediensten zullen worden gebruikt. Als belangrijke partner

in deze materie zal het Bisdom Gent in overleg met het CRKC en de individuele kerkfabrieken deelnemen aan actieve herbestemmingen van gebouwen voor erediensten.

Het bisdom ondersteunt de lokale geloofsgemeenschappen hierbij met een reeks documenten aangaande deze materie:

- *“De ‘nieuwe’ parochie: impulsvergadering voor parochieploegen, kerkfabrieken en dekenale conferenties”*, Mgr. Luc Van Looy.
- *“Over de conceptnota van minister Bourgeois”*, Vic. Joris De Jonghe;
- *“Naar een gezamenlijke aanpak rond de toekomst van parochies en parochiekerken in het bisdom Gent”*, Paul Van Puyenbroeck, 2011.

Niet alleen is de zoektocht naar een geschikte herbestemming door emotionele verankering van de gemeenschap gecompliceerd, er zijn ook juridische consequenties aan verbonden. Een analyse die de herbestemming van kerken en de reorganisatie van de parochies, die in het bisdom Gent hier nauw mee samenhangt, zowel juridisch als historisch benaderd, is te lezen in een recent opiniestuk van de hand van historicus Dirk Van de Perre: *“Het nieuwe parochielandschap in het bisdom Gent. Een geruisloze revolutie, maar niet zonder ingrijpende erfgoedconsequenties”* (publicatie voorzien in *Doorbraak*).

H. Maatschappelijke trends

1. Bronnen

‘VVSG-Verkiezingsmemorandum 2019-2024’; door VVSG

‘Reflecties’; door Departement Jeugd, Cultuur en Media

‘Turen in de toekomst’; Inspiratiebrochure voor een trendanalyse door FARO

‘Onderzoeksrapport: Het onroerend erfgoed in Vlaanderen, een toekomstverkenning tot 2030’; door Agentschap Onroerend erfgoed

2. Trends met een effect op onroerend erfgoed

We focussen in deze tekst op maatschappelijke trends die relevant zijn voor het onroerend erfgoed. Met de geschreven leidraden van overheid, lokale besturen en belangenbehartigers als bronnen, kunnen we een visie uitwerken die aansluit bij de hier voorgestelde IOED-werking.

Onderstaande trends omvatten visies en veranderingen in een lopend beleid, maar omvatten ook bezorgdheden die zich in de maatschappij onttollen.

Demografische veranderingen

De demografische trends (aangroei van de bevolking, de vergrijzing, nieuwe samenlevingsvormen, migratie) hebben rechtstreeks impact op het onroerend goed en dus ook op onroerend erfgoed. We dienen in te spelen op nieuwe maatschappelijke verwachtingen en noden. We houden mogelijke bedreigingen voor het onroerend erfgoed in het oog, maar zien eveneens de nieuwe kansen die het met zich meebrengt. Zo is de erfgoedinteresse en -participatie het hoogst binnen de groep medioren (50- tot 65-jarigen) en vroeg-senioren (65- tot 75-jarigen), een sterk groeiende bevolkingsgroep.

We moeten aandacht hebben voor de meest kwetsbare mensen in de maatschappij door hen te betrekken in het gebruik en de beleving van onroerend erfgoed. Onroerend erfgoed is overal aanwezig, en daardoor ook dichtbij elke bevolkingsgroep. Dit zorgt voor een laagdrempelige kans om iedereen te betrekken.

Budgettaire druk

Een vaststelling is de druk op de overheidsbudgetten voor onroerend erfgoed. Dit speelt vooral op het lokale niveau. Door een terugtrekkende overheid en dalende subsidies worden alternatieve manieren van financiering terug hoger op de agenda geplaatst (eigenaars van onroerend erfgoed, privépersonen, verenigingen). Onroerenderfgoedprojecten kunnen meerdere maatschappelijke doelen combineren waardoor ze aantrekkelijker zijn om in te investeren.

Investerings in onroerend erfgoed zijn tevens investeringen in de openbare ruimte, in cultuur en in de creatie van werkgelegenheid. Aldus blijven ze minstens ook een verantwoordelijkheid voor overheden. Voor de overheid blijven belangrijke taken weggelegd op het vlak van langetermijnvisie, ondersteuning, financiering en sensibilisering. Daarbij is samenwerking met alle stakeholders cruciaal. Lokale besturen krijgen meer opdrachten en bevoegdheden, maar hebben niet altijd de capaciteit om al deze opdrachten effectief te kunnen vervullen. Bovenlokaal samenwerken kan hiervoor een oplossing bieden.

Herbestemming

Herbestemming komt bij bevragingen in het veld en het lezen van beleidsteksten steevast naar boven als een prioriteit. Herbestemming verzekert de toekomst van ons onroerend erfgoed, het geeft maatschappelijke relevantie en bestendigt daardoor het bestaan ervan. Het geeft ook blijk van duurzame visie om gebouwen in hun functie te herbestemmen en te laten bestaan.

Herbestemming of aangepast hergebruik dient steeds met de erfgoedwaarden rekening te houden. Mits een respectvolle en actuele invulling, kunnen het hergebruik van gebouwen en het behoud van erfgoedwaarden goed samengaan. Erfgoed is immers zelf steeds de resultante van een mix van o.m. culturele, politieke en economische invloeden en veranderingen uit het verleden. Zelden hebben monumenten/gebouwen bijvoorbeeld doorheen de tijd slechts één functie gehad, of die functie op maar één manier vervuld. Door het steeds opnieuw een actuele invulling te geven, blijft het levendig en waardevol voor de samenleving.

Veranderende leefomgeving

Onze leefomgeving verandert. Het veranderende klimaat en milieu vormen tegenwoordig een dagelijkse bezorgdheid voor onze leefomgeving. Ook een impact op onroerend erfgoed laat zich voelen, naar onderhoud en bescherming van gebouwen toe, naar renovatie en restauratie van onroerend erfgoed, naar verstedelijking, overstroming en erosie, naar maatschappelijke verwachtingen, zo is een tendens naar een multifunctionele open ruimte zichtbaar.

Technologische trends

Technologie innoveert aan een ongeziene snelheid. We organiseren ons in een digitale maatschappij, die vele voordelen heeft qua communicatie, bewaring, dataverwerking en analyse in de vorm van AI en Big-Data. Het is een trend die veel impact heeft op de maatschappij in al zijn facetten, ook op het onroerenderfgoedbeleid: monitoring (sensortechnologie), behoud en beheer (3D-printing), ontsluiting (digitalisering), en beleving en draagvlakvorming (mobiel internet en sociale media). Eveneens ontstaan bezorgdheden, voornamelijk op vlak van de privacy, complexiteit en bureaucratie.

Erfgoedparticipatie en Erfgoedgemeenschappen

Erfgoedgemeenschappen zijn een cruciale factor om een duurzame bescherming van erfgoed te ontwikkelen. Burgers krijgen terug meer rechtstreeks zeggenschap in tal van maatschappelijke domeinen. Dit is een positieve evolutie, maar vraagt extra inspanningen om de participatie goed te organiseren en de participatie ook effectief mee te nemen in het werkveld.

3. Beleidsplan

A. SWOT-analyse

1. Aandachtspunten geformuleerd op basis van het Vlaams regeerakkoord

Een aantal beleidsdoelstellingen en accenten die in het Vlaamse Regeerakkoord worden aangehaald, kunnen vertaald worden naar de regio. Een aantal van deze aspecten, of de gevolgtrekking ervan, spelen zich immers af op het lokale of intergemeentelijke niveau.

- Archeologie: in relatie tot het item ‘beheersbaar houden van kosten’ kan het nuttig zijn om in te zetten op de inventarisatie van archeologievrije zones in functie van het bijwerken van de GGA-kaartlaag, om zo onnodige dossiers te vermijden (haalbaarheid).
- Archeologie: kennis centraliseren, resultaten ontsluiten, meer zichtbaar maken.
- Bouwkundig erfgoed: aandacht hebben voor actieve, functionele herbestemming; via herbestemming, erfgoed onder de mensen brengen. In de regio van de Vlaamse Ardennen is bijvoorbeeld de herbestemmingsproblematiek rond kerken een prioritair gegeven, gelet op de zeer talrijke historische bewoningskernen enerzijds, maar ook de beperkingen inzake draagkracht anderzijds (kleine gemeenten, beperkte middelen, hier en daar zelfs bevolkingsafname). Hieraan vasthangend zijn er bijgevolg belangrijke uitdagingen wat betreft het funerair erfgoed.
- Landschap: beschermen; transversaal en integraal benaderen. Het spreekt voor zich dat het landschap in de Vlaamse Ardennen een sterk merk is dat moet gekoesterd worden. Om dit te bereiken, dient dit in de breedte en geïntegreerd aangepakt te worden.
- Beschermingen: lokale/regionale kennis uitbouwen in functie van de evaluatie van het beschermingsmechanisme, en de evaluatie van het erfgoedbestand. Sommige beschermingswaardige items zijn niet beschermd, soms is bescherming contraproductief als er geen toezicht of handhaving is.
- Onroerenderfgoedrichtplannen: het ontwikkelen van een regionale visie om een gesprekspartner te zijn. De beleidsnota stelt dat iedereen initiatiefnemer kan zijn om onroerenderfgoedrichtplannen op te stellen, dus ook het lokale niveau.
- Financiering: expertise ontwikkelen inzake premiedossiers, subsidiedossiers, cofinanciering. Zoeken naar alternatieve financieringsmechanismen.

2. Aandachtspunten uit de trendanalyse

- Demografische veranderingen
- Budgettaire druk
- Herbestemming
- Veranderende leefomgeving
- Technologische trends
- Erfgoedparticipatie en Erfgoedgemeenschappen

3. SWOT-analyse: kenmerken van het onroerend erfgoed en de onroerenderfgoedactoren

Deze lijst van SWOT-kenmerken is opgesteld op basis van de omgevingsanalyse (zie hoofdstuk 2) en de inspraakmomenten met de besturen en het erfgoedveld. Tijdens een **consultatiesessie** op 20 september 2019, in het Stadhuis van Oudenaarde, werden de gemeenten bevestigd over het aanwezige erfgoed, hun verwachtingen, de sterktes en zwaktes van het erfgoed, de noden etc. Het erfgoedveld werd tevens geconsulteerd via een **online bevraging** die liep van vrijdag 14 tot 31 oktober 2019.

3.1. Sterktes

Regio en Samenwerking

- De naam 'Vlaamse Ardennen' is een goed merk, dat de regio verbindt.
- Er bestaat reeds een samenwerking tussen regionale organisaties rond onroerend erfgoed.
- VARIANT is een groeiende regionale samenwerking op vlak van cultuur en erfgoed.
- Er zijn grote open ruimtes van hoogstaande kwaliteit met een lage bevolkingsdichtheid.

Onroerend erfgoed

- Goede tot zeer goede bewaring van het cultuurhistorisch landschap: open kouters, beekvalleien, holle wegen, historische dorpskernen, beukenbossen op de toppen van de getuigenheuvels.
- Zeer hoge dichtheid aan historische dorpskernen, er zijn maar liefst 100 parusiegemeenten in het werkingsgebied.
- Geen versnippering van het landschap door snelwegen.
- Historische winningsputten (zand, zavel, zandsteen,...) die het landschap bepalen.
- Historische gebouwen in lokale gesteentesoorten.
- Waardevolle trage wegen.
- Sterke erfgoedthema's: textielnijverheid, kastelen, pastorieën, bomenrijen, dreven, boerderijen, kastelen, steden: stadhuizen, abtshuizen, kerken, ook 'jong' bouwkundig erfgoed (bijvoorbeeld Art Nouveau).
- Steden met architecturale pareltjes.
- Agrarisch erfgoed (soorten hoeves: vierkantshoeves, langgevelhoeves, schuren, bakovens, watermolens, ...)
- Levendige tradities (bv. Fiertel, geutelingen).
- Industrieel erfgoed (brouwerijen, stokerijen, (textiel)fabrieken).

Beleid en lokale besturen

- Vier steden en negen gemeenten beschikken samen over heel wat expertise rond onroerend erfgoed.
- De lokale besturen zijn vragende partij voor uitwisseling en regionale samenwerking rond onroerend erfgoed.
- Lokale besturen beschikken over praktijkervaring wat de kosten en aanpak van onroerend erfgoed betreft.

Draagvlak en erfgoedveld

- Er zijn veel en sterke heemkringen, die ook rond onroerend erfgoed werken.
- Er is draagvlak voor onroerend erfgoed (bijvoorbeeld erfgoedcommissies).
- Veel inwoners hechten belang aan de directe leefomgeving, omdat ze bewust kozen voor een leven op het platteland.

Doelgroepen

- Onroerend erfgoed zorgt voor werkgelegenheid in eigen regio.

3.2. Zwaktes

Regio en samenwerking

- Er is te weinig koppeling tussen landschap, bouwkunde en archeologie.
- Expertise en kennis is te veel verspreid bij verschillende actoren.
- Er is weinig samenwerking tussen de onroerenderfgoedspelers.

Onroerend erfgoed

- Het onroerend erfgoed is nog onvoldoende in kaart gebracht, (her)inventarisatie is nodig.
- Weinig bouwkundig erfgoed is beschermd.
- Bescherming van het landschap is moeilijk. Bijvoorbeeld 'Ankerplaatsen': dit stelt niet veel voor op particulier niveau.
- Gebouwen zijn vaak weinig ontsloten.
- Er zijn veel verouderde erfgoedpanden. Sommige eigenaars hebben geen interesse en/of geen financiële middelen om zaken te herstellen en onderhouden.
- Archeologische vondsten blijven vaak niet in de regio.

Beleid en lokale besturen

- Er is in sommige gemeenten gebrek aan kennis over onroerend erfgoed.
- Regelgeving is onvoldoende gekend.
- Gebrek aan overkoepelend onroerenderfgoedbeleid en –visie.
- Gebrek aan handvaten. Niet genoeg middelen om bepaalde zaken te weigeren.
- Dossiers blijven lang bij hogere instanties.

Middelen

- Gebrek aan middelen om te restaureren of om te herbestemmen.
- Het grote aantal interessante sites vraagt veel middelen om ze in stand te houden.

Draagvlak en erfgoedveld

- Niet iedereen kent het verhaal achter het onroerend erfgoed. Zeker de jongeren niet.
- Het maatschappelijk nut van onroerend erfgoed is weinig gekend.
- Er is nood aan meer kennis en draagvlak voor onroerend erfgoed.
- Archeologie komt weinig in de aandacht.

3.3. Kansen

Samenwerking

- Er is vraag naar een instantie die een overzicht bewaart over de gegevens en die kan doorverwijzen naar competentie en expertise.
- Er is vraag naar een betere geïntegreerde samenwerking tussen de onroerenderfgoedpijlers, ook met toerisme.
- Er is vraag naar netwerkvorming met verschillende onroerenderfgoedactoren via een intergemeentelijk overlegplatform.
- Mogelijkheid tot samenwerking tussen diverse domeinen: wonen, natuur, landbouw, ...
- Het landschap dat ons bindt, geeft ook een kans om samen te werken over de gemeentegrenzen heen.
- Toerisme is een belangrijke kapstok om samen te werken (minder vanuit economisch standpunt, maar eerder vanuit streekidentiteit). Kans tot samenwerken rond verbindende elementen: Mijnerwerkerspad, tramlijn, ...

- Vlaamse Ardennen uitspelen als toeristische regio.

Onroerend erfgoed

- Onroerend erfgoed kan meer geaccentueerd worden in het landschap.
- Kwaliteiten van de eigen regio kunnen nog meer erkend worden en het beleid er op afgestemd.
- Nood aan strategieën om het landschap te beschermen.
- Bij renovatie/herbestemming kunnen andere functies geïntegreerd worden, zoals een 'zorgfunctie'. Bijvoorbeeld: Maarkedal 'Marca'.
- Recente wetenschappelijke ontwikkelingen maken een veel betere studie door specialisten mogelijk.
- Opname in inventarissen kan kansen betekenen voor een betere bescherming.
- Herbestemming van kerken kan bijvoorbeeld via een co-creatieve aanpak.
- Nood aan creatieve mogelijkheden om met erfgoed om te gaan en *out of the box* te denken.

Beleid en lokale besturen

- Sensibiliseren op verschillende niveau's: bedrijven, particulieren, overheidsdiensten, scholen.
- Inspelen op de bereidheid van gemeenten om samen te werken rond onroerend erfgoed.
- Streven naar betere samenwerking rond onroerend erfgoed binnen de gemeenten.
- Inspelen op de nood aan vorming van gemeentepersoneel.
- Beleidsmatige visie gezamenlijk uitbouwen.
- Expertisedeling door regionale samenwerking en netwerking.
- Toezicht op stedenbouwkundige ingrepen beter afdwingbaar maken.
- Nieuw Vlaams Onroerenderfgoeddecreet van enkele jaren geleden biedt mogelijkheden voor bescherming en beheer.
- Handvaten en richtlijnen aanbieden voor eigenaars en gemeenten, aangepast aan de regio.

Middelen

- Aangezien het gebrek aan (financiële) middelen als een zwakte en een bedreiging wordt beschouwd, zitten er kansen in het zoeken naar extra middelen.
- In kaart brengen van subsidies om bouwkundig erfgoed te renoveren.
- Alternatieve financieringskanalen opzoeken: investeerders, mecenasen, crowdfunding.

Draagvlak en erfgoedveld

- De toeristische aantrekkingskracht van de regio is een stimulerende factor om het onroerend erfgoed te conserveren en onder de aandacht te brengen.
- Nood aan meer positieve berichtgeving rond onroerend erfgoed.
- Op zoek gaan naar het verhaal bij het onroerend erfgoed en dit ontsluiten. Het verhaal zorgt voor een meerwaarde.
- Nood aan een specifieke aanpak om jongeren te bereiken. Jeugdverenigingen betrekken.
- Scholen begeleiden bij erfgoededucatie.
- Activiteiten zoals themawandelingen, fietstochten, voordrachten stimuleren.
- Evenwicht zoeken tussen het behoud van het erfgoed en een leefbare gemeenschap (economisch gezond, goede levenskwaliteit).
- Erfgoed brengt mensen bij elkaar.
- Grotere interesse in erfgoedbeleving.

Belangengroepen

- Sociale aspecten: onroerend erfgoed kan extra jobs creëren.
- Landbouw: familiale landbouwbedrijven kunnen verbreden en bijdragen tot het landschap en het erfgoed.
- Dialoog bevorderen tussen verschillende actoren met tegenstrijdige belangen. Milieu, erfgoed, economie, lokaal, actiegroepen, enz.

3.4. Bedreigingen

Onroerend erfgoed

- Er is een zeer groot aantal kerken dat een herbestemming of nevenbestemming moet krijgen.
- Er is een grote druk op de ruimte door verstedelijking, uitbreiding van de woon- en industriezones.
- Waardevol onroerend erfgoed verdwijnt of vermindert in waarde door nieuwbouw en foute renovatie; of wordt afgebroken.
- De authenticiteit van dorpskernen wordt bedreigd door ondoordachte nieuwbouwprojecten.
- Landschap en kleine landschapselementen zijn bedreigd door moeilijke bescherming en moeilijk toepasbare regelgeving.
- Privatisering van de eigendom kan leiden tot verval. Bijvoorbeeld: kasteel van Moregem.
- Leegstand kan leiden tot verval en waardevermindering van het onroerend erfgoed.
- Moderne standaarden van wonen kunnen leiden tot ingrijpende verbouwingen, die de erfgoedwaarde aantasten.

Beleid en lokale besturen

- Er is nood aan meer gemeenschappelijke visie op ruimtelijke ordening.
- Lokale besturen hebben geen of weinig handvaten ter beschikking.
- Lokale besturen hebben soms weinig kennis over onroerend erfgoed.
- Verouderde gewestplannen als basis voor toekomstgericht ontwikkelingen.
- Ingewikkelde regelgeving.

Middelen

- Overheidsmiddelen staan onder druk.
- De gemeenten zijn klein. Ambitieuze herbestemmingsprojecten zijn soms niet haalbaar.
- Onderhoud en renovatie van onroerend erfgoed brengt een grote kost met zich mee, die soms moeilijk betaalbaar is.

Draagvlak en erfgoedveld

- Er bestaan tegenstrijdige visies en appreciaties.
- Er is soms gebrek aan interesse in onroerend erfgoed (door gebrek aan kennis).

Belangengroepen

- Er spelen veel tegenstrijdige belangen mee bij onroerend erfgoed.
- Er zijn vaak gevoelige dossiers door tegenstrijdige belangen.
- De schaalvergroting van de landbouw heeft impact op het landschap.
- Vertuining / verpaarding van het landschap beïnvloedt het uitzicht van het landschap.
- Met grote landbouwmachines wordt soms te diep in de grond gewerkt, waardoor archeologische voorwerpen verdwijnen/beschadigd geraken.
- Verschuivende economische activiteit kan een bedreiging zijn voor het onroerend erfgoed.

4. SWOT-analyse: aandachtspunten

Uit de lijst van SWOT-kenmerken komen een aantal aandachtspunten naar voor:

Nood aan samenwerking, expertiseopbouw en -deling

Het onroerend erfgoed in de Vlaamse Ardennen biedt heel wat uitdagingen. Door samen te werken en te netwerken met alle betrokken actoren kan expertise verder opgebouwd en gedeeld worden. Zo kunnen we komen tot een integrale en geïntegreerde erfgoedbenadering en kan er met gebundelde krachten met deze uitdagingen omgegaan worden.

Nood aan ondersteuning

Een duurzame partner voor onroerend erfgoed kan deskundig advies geven aan alle betrokken actoren en kan netwerkvorming en expertisedeling faciliteren.

Nood aan draagvlak en verbinding

Er zijn sterke erfgoedverenigingen en er is draagvlak voor onroerend erfgoed, maar toch is er nood aan meer positiviteit rond het thema en meer inzet op beleving en participatie. Er is ook aandacht nodig voor een dialoog tussen diverse belangengroepen. Archeologie kan nog beter bekend gemaakt worden en het draagvlak kan vergroot worden.

Tenslotte komt ook de mogelijkheid tot interactie met toerisme vaak aan bod. Door diverse aspecten van onroerend erfgoed te koppelen in clusters kan men een integrale blik en geïntegreerde projecten nastreven.

Nood aan visie en ondersteuning bij beleidsvorming

In de Vlaamse Ardennen kan men spreken van een sterke streekidentiteit en de wil om het erfgoed te koesteren. Toch is er nood aan visie en ondersteuning bij de beleidsvorming.

Landschap als troef

Het landschap en de landelijkheid komt uit de omgevingsanalyse en de bevragingen naar voor als een grote troef. Het landschap is bovendien een factor die alle actoren verbindt en de wil tot samenwerken versterkt. Het landschap biedt de mogelijkheid tot intergemeentelijk samenwerken. Maar landschap is ook kwetsbaar en stelt ons voor heel wat uitdagingen omtrent bescherming, beheer en visievorming.

5. Van beleidsopties naar beleidsdoelen

Deze SWOT-analyse vormt de basis voor de missie en visie van de IOED Vlaamse Ardennen.

Vanuit een analyse van de SWOT-kenmerken, trends en aandachtspunten uit het regeerakkoord zijn een reeks beleidsopties geformuleerd. Deze beleidsopties werden vervolgens voorgelegd aan de lokale besturen.

In het document 'Bijlage_01_Resultaten consultatieronde' staan de scores bij de beleidsopties weergegeven. Op basis van dit document kreeg het beleidsplan met de strategische en operationele doelstellingen vorm.

B. Missie & visie

1. Missie

De IOED Vlaamse Ardennen wil de rijkdom aan onroerend erfgoed in de Vlaamse Ardennen beschermen, bewaren, versterken en valoriseren door onroerenderfgoedactoren te **verbinden en te ondersteunen** en te werken aan een gedragen regionale **visie op onroerend erfgoed**.

De IOED Vlaamse Ardennen maakt werk van erfgoedbeleving en bewustwording rond onroerend erfgoed, waarbij onroerend erfgoed niet alleen een getuigenis van het verleden is, maar ook een **bron van verbondenheid**, tussen mensen onderling, tussen de mens en haar leefomgeving, tussen huidige en toekomstige gemeenschappen en een **bruggenbouwer** tussen verschillende beleidsdomeinen.

De IOED Vlaamse Ardennen bekrachtigt het typische en gewaardeerde **landschap** als belangrijke spil voor geïntegreerde en transversale samenwerking.

2. Visie

De IOED Vlaamse Ardennen verbindt

- door het onroerend erfgoed op een integrale en geïntegreerde manier te benaderen;
- door samen te werken en te netwerken met alle betrokken actoren;
- door verder expertise op te bouwen.

De IOED Vlaamse Ardennen ondersteunt

- op een efficiënte manier en is zo een betrouwbare partner;
- door deskundig advies te bieden aan betrokken actoren;
- door regelmatig concrete resultaten voor te leggen.

De IOED Vlaamse Ardennen bereikt mensen

- met vernieuwende projecten;
- door in te zetten op beleving en participatie;
- door te werken aan draagvlak en bewustwording over de waarde van onroerend erfgoed.

De IOED Vlaamse Ardennen is een duurzame partner

- en draagt duurzaamheid mee in alle aspecten van de werking;
- door visievorming op lange termijn;
- door expertise op te bouwen als basis voor kwaliteit, coherentie en transparantie.

C. Doelstellingen

De beoogde werking wil een ondersteunende werking uitbouwen voor de deelnemende besturen. Op basis van een omgevingsanalyse enerzijds, en de consultatieronde anderzijds, zijn een reeks actielijnen geformuleerd. Deze zullen ofwel generiek, ofwel 'op maat' aangeboden worden. Dit staat steeds tussen haakjes vermeld bij de doelstelling.

De werking wil op een generiek niveau actielijnen uitbouwen, waar de deelnemende besturen vrijblijvend kunnen beroep op doen. Dit generieke niveau zal aangeboden worden middels de ontvangen subsidies en via eigen inbreng vanuit bestaande werking van het samenwerkingsmodel en vergt derhalve géén bijdrage van de deelnemende besturen.

In de wetenschap dat elk bestuur andere wensen of noden heeft, zal ook een pakket 'op maat' worden aangeboden, waar besturen desgewenst kunnen beroep op doen. Aangezien de subsidies vanzelfsprekend ook hun beperking hebben, zullen specifieke opdrachten tegen kostprijs worden aangeboden. Voor specifieke vragen zal een raming op maat opgesteld worden. Een deelnemend bestuur blijft evenwel vrij hier al dan niet beroep op te doen.

SD 1. De kennis over onroerend erfgoed in de Vlaamse Ardennen is toegenomen en gekaderd in een groter geheel.

OD 1.1. De IOED ondersteunt inventarisatie van het onroerend erfgoed.

- De IOED werkt methodieken uit voor de inventarisatie van onroerend erfgoed. (generiek)
- De IOED werkt methodieken uit voor de evaluatie en actualisatie van de inventarissen. (generiek)
- De IOED stelt deze methodiek ter beschikking aan het lerend netwerk. (generiek)
- De IOED inventariseert het onroerend erfgoed en neemt initiatieven om bestaande inventarissen onroerend erfgoed te actualiseren. Bijvoorbeeld inventaris bouwkundig erfgoed of inventaris kleine landschapselementen, funerair erfgoed van lokaal historisch belang, de actualisatie van de GGA-kaart. (op maat)
- De IOED inventariseert lokaal erfgoed buiten de bestaande gewestelijke inventarissen zoals klein erfgoed, houtig erfgoed, funerair erfgoed. (op maat)

OD 1.2. De IOED plaatst de kennis over onroerend erfgoed in een groter geheel.

- De IOED houdt een overzicht bij van archeologisch onderzoek in de regio. (generiek)
- De IOED neemt actief deel aan studiedagen en heeft aandacht voor de wetenschappelijke onderbouw van de disciplines. (generiek)
- De IOED plaatst de kennis over archeologie, bouwkunde en landschap in een holistisch geheel. (generiek)

SD 2. Er is een dynamische en gedragen streekvisie omtrent onroerend erfgoed en er zijn handvaten beschikbaar om deze visie in praktijk te brengen.

OD 2.1. De IOED werkt aan een dynamische en gedragen streekvisie omtrent onroerend erfgoed.

- De IOED ontwikkelt met de klankbordgroep en de besturen een dynamische visie op onroerend erfgoed in de regio, gebaseerd op omgevingsanalyse en inzichten uit het kennisnetwerk. Bijvoorbeeld: De sterktes en bedreigingen van de regio worden gecapteerd en verder uitgewerkt in concrete acties. (generiek)
- De omgevingsanalyse wordt periodiek bijgewerkt. Bijvoorbeeld: halverwege en/of tegen het einde van de beleidsperiode. (generiek)
- De visie op onroerend erfgoed in de regio heeft aandacht voor een holistische benadering op de disciplines archeologie, bouwkundig erfgoed en landschap. (generiek)

- De IOED onderzoekt mee hoe onroerend erfgoed via duurzame en toekomstgerichte herbestemming kansen kan krijgen. (generiek)
- De IOED onderzoekt mee hoe het rijke kerkelijke patrimonium in de regio gepaste herbestemmingsmogelijkheden kan krijgen. (generiek)
- De IOED heeft een bijzondere aandacht voor het thema landschap in de visievorming.

OD 2.2. De IOED stelt methodologie en instrumentaria ter beschikking voor het beleidsmatig omgaan met onroerend erfgoed.

- De IOED werkt een methodologisch kader uit voor waardebeoordeling van items met onroerend erfgoedwaarde. (generiek)
- De IOED besteedt hierbij aandacht voor de specifieke bekommernissen van elk type van erfgoed.
- De IOED evalueert periodiek het methodologisch kader en toetst dit aan de regiovisie.
- De IOED test het methodologisch kader voor waardebeoordeling aan de hand van pilootprojecten. (generiek en op maat)
- De IOED ontwikkelt een instrumentarium om op te treden tegen erosie en/of ontwaarding van het onroerend erfgoed. (generiek)
- De IOED onderzoekt de mogelijkheden om via ruimtelijke planning duurzaam om te gaan met erfgoedwaarden.
- De IOED onderzoekt de mogelijkheden om via stedenbouwkundige verordeningen duurzaam om te gaan met erfgoedwaarden.
- De IOED onderzoekt welke mogelijkheden er zijn voor gemeenten om op te treden indien noodzakelijk.

OD 2.3. De IOED evalueert de effectiviteit van beschermde items.

- Via steekproeven evalueert de IOED het beschermingsinstrumentarium op terrein. (generiek)
- De IOED evalueert beschermde items. (op maat)

OD 2.4. De IOED biedt op vraag ondersteuning bij het uitwerken van een gemeentelijk beleid, die de visie in praktijk brengt. (op maat)

SD 3. Onroerend erfgoedactoren hebben toegang tot kennisdeling, netwerken en informatie omtrent onroerend erfgoed.

OD 3.1. De IOED is een aanspreekpunt.

- De IOED heeft een **loketfunctie** voor zowel de burgers als ambtenaren die met vragen zitten omtrent landschap, archeologie of bouwkundig erfgoed. (generiek)
- De IOED maakt erfgoedactoren wegwijs in de materie Onroerend Erfgoed. (generiek)
- De IOED betreft de erfgoedactoren in het netwerk. (generiek)
- De IOED ontwikkelt een landingspagina rond onroerend erfgoed. (generiek)

OD 3.2. De IOED brengt financieringsmogelijkheden voor onroerend erfgoed in kaart en deelt dit met haar netwerk.

- De IOED brengt (alternatieve) financieringsmogelijkheden en subsidiekanalen voor lokale of regionale onroerend erfgoedprojecten in kaart. Bijvoorbeeld: premies, subsidies, publiek-private samenwerking, Vlaamse Erfgoedkluis, ... (generiek)

OD 3.3. De IOED bouwt een netwerk uit voor kennisdeling.

- DE IOED groepeerde expertise van erfgoedactoren, gemeentelijke ambtenaren en regionale organisaties in een regionaal netwerk. (generiek)

- De IOED brengt het netwerk op regelmatige basis actief samen via regionetwerken, klankbordgroep en visietafels. (generiek)
- De IOED onderhoudt contacten met regionale partners (Monumentenwacht, aangrenzende regionale spelers, ...) en andere beleidsdomeinen. (generiek)

OD 3.4. De IOED onderhoudt actief contacten met het erfgoedmiddenveld.

- De IOED organiseert minstens één keer per jaar een netwerkmoment voor het erfgoedmiddenveld. (generiek)
- De IOED betreft het lokale erfgoedveld bij specifieke projecten, bijvoorbeeld in een participatief traject. (generiek)
- De IOED betreft erfgoedorganisaties in de klankbordgroep. (generiek)
- De IOED zet bestaande vrijwilligersgroepen binnen de deelnemende partners in op onroerend erfgoedprojecten en heeft aandacht voor uitbreiding van het vrijwilligersnetwerk. (generiek)

SD 4. De uitgebouwde visie is toegepast in concrete projecten.

OD 4.1. De IOED geeft adviezen in concrete dossiers.

- De IOED geeft de lokale besturen ondersteuning en feedback bij adviezen in kader van stedenbouwkundige dossiers. (op maat)
- De IOED geeft adviezen in het kader van omgevingsvergunningen. (op maat)

OD 4.2. De IOED is een partner in integrale en geïntegreerde projecten.

- De IOED maakt beheersplannen op of ondersteunt de opmaak van beheersplannen, bijvoorbeeld bij beschermde stads- en dorpszichten. (op maat)
- De IOED werkt voor de herbestemming van gebouwen met erfgoedwaarde (bijvoorbeeld kerken) actief samen in een participatief kader met alle betrokken actoren. (op maat)
- De IOED denkt na om onroerend erfgoed via duurzame en toekomstgerichte herbestemming kansen te geven in concrete projecten. (op maat)
- Via de kwaliteitskamer VakWeRK wendt de IOED de lokale expertise inzake onroerend erfgoed aan om zo de omgevingskwaliteit te verhogen. (op maat)

SD 5. Het draagvlak voor onroerend erfgoed is vergroot.

OD 5.1. De IOED werkt aan sensibilisering en educatie.

- De IOED werkt actief aan publieksacties om zo het draagvlak ten aanzien van onroerend erfgoed te vergroten. Bijvoorbeeld: het uitwerken van een regionale communicatie, ondersteuning bij publieksevenementen zoals Open Monumentendag, bezoekmomenten aan opgravingen, organiseren van lezingen, ... (generiek en op maat)
- De IOED heeft aandacht voor specifieke doelgroepen om betrokkenheid bij het onroerend erfgoed te vergroten. (generiek)
- De IOED zet in op educatie en organiseert samen met de cultureel erfgoedcel in elke gemeente een scholenproject waar onroerend erfgoed integraal met cultureel erfgoed wordt behandeld. (generiek)
- De IOED zet zich in om specifiek de minder zichtbare thema's archeologie en landschap dichterbij de burger te brengen. (generiek en op maat)

SD 6. Onroerend erfgoed wordt integraal benaderd en geïntegreerd in andere beleidsdomeinen.

OD 6.1. De IOED werkt actief aan een “onroerenderfgoedreflex”. Het doel hiervan is het onroerend erfgoed meer te betrekken in grote projecten.

- De IOED brengt op het regionetwerk dossiers met specifieke problematieken op de agenda. (generiek)
- De IOED werkt actief aan een onroerend erfgoedreflex binnen het eigen netwerk. (generiek)
- De IOED streeft actief naar bewustmaking rond onroerend erfgoedwaarde bij aanvang van projecten. (generiek)

OD 6.2. De IOED evalueert in haar acties telkens de mogelijkheden om onroerend erfgoed integraal te benaderen.

OD 6.3. De IOED integreert onroerend erfgoed in andere beleidsdomeinen.

- De IOED integreert onroerend erfgoed in toeristische projecten en projecten rond regiomarketing en streekidentiteit. (generiek en op maat)
- De IOED legt de link tussen onroerend erfgoed en cultureel erfgoed dankzij de samenwerking met de cultureel erfgoedcel. (generiek)
- De IOED neemt onroerend erfgoed mee het toeristisch-recreatief project rond erfgoedhaltes. (generiek en op maat)
- De IOED zoekt mogelijkheden om gemeentegrensoverschrijdende projecten op te starten, hetzij geografisch, hetzij thematisch, teneinde bepaalde onroerend erfgoedthema's die bepalend zijn voor een streekidentiteit kansen te geven. (generiek en op maat)

OD 6.4. De IOED schenkt aandacht aan erfgoedclusters.

- De IOED ontwikkelt een gedegen gebiedsvisie en over specifieke plaatsen met geïntegreerde erfgoedwaarde. (generiek en op maat)

SD 7. IOED Vlaamse Ardennen is een duurzame partner

OD 7.1. De IOED bouwt aan een goede samenwerking met haar partners.

- De IOED organiseert op regelmatige basis onroerend erfgoedtafels. (generiek)
- De IOED evalueert haar samenwerkingsverbanden jaarlijks. (generiek)

OD 7.2. De IOED ontwikkelt een heldere communicatiestrategie.

- Onroerend erfgoed wordt meegenomen in de communicatie vanuit de IOED en haar regionale partnerorganisaties EVA, SOLVA en RLVA. (generiek)
- Communicatie gebeurt op maat van de partners en doelgroepen. (generiek)

OD 7.3. De IOED heeft oog voor duurzaamheid in alle aspecten van haar werking.

- Er wordt gestreefd naar een gezonde werkomgeving. (generiek)
- Duurzaam vervoer wordt gestimuleerd. (generiek)
- Lokale producten en leveranciers krijgen de voorkeur. (generiek)
- In afwegingen voor aankopen of aanbestedingen wordt duurzaamheid in acht genomen. (generiek)

OD 7.4. De werking van de IOED wordt periodiek geëvalueerd en bijgesteld.

D. Uitbouw consultatienetwerk

De IOED-werking zal actief kunnen steunen op talrijke contacten en operationele netwerken binnen de regio. Doordat de IOED-werking via een samenwerkingsmodel verankerd zit aan reeds bestaande structuren, dient er geenszins 'van nul af aan' gestart te worden, maar kan structureel beroep gedaan worden op de expertise binnen het samenwerkingsmodel.

Bovendien zal dit netwerk, als de erkenning bekomen is, versterkt en uitgebreid worden. Specifiek voor het bouwkundig erfgoed zal een historisch-bouwkundige aangeworven worden die het luik bouwkundig erfgoed zal versterken en uitbouwen.

Omschrijving netwerk:

- De **contacten binnen elke organisatie** afzonderlijk, met andere diensten of collega's: de IOED-werking kan beroep doen op heel wat *in house* expertise, bijvoorbeeld regio-expertise rond het bredere erfgoedveld (Projectvereniging VARIANT, deelwerking Erfgoed Vlaamse Ardennen), landschap en natuur (RLVA), of stedenbouwkundige, planologische en architecturale materie (SOLVA).
- Vanzelfsprekend de onderlinge **contacten tussen de partners in het samenwerkingsmodel**: VARIANT, SOLVA, RLVA.
- De **contacten met de deelnemende besturen** en de diverse diensten: zowel VARIANT, SOLVA als RLVA kunnen bogen op een intensieve samenwerking met de lokale besturen in de regio. Daardoor is er reeds een uitgebreid professioneel netwerk beschikbaar.
- De **contacten met vrijwilligers**, zowel individueel als op niveau van een vereniging: de partners in het samenwerkingsmodel beschikken door hun jarenlange werking tevens over een uitgebreid netwerk aan vrijwilligers. Elke organisatie zet sterk in op publiekswerking, participatie en vrijwilligerswerking (voorbeelden zijn o.a. de inventarisatie van roerend kerkelijk patrimonium (VARIANT), de gidsbeurten voor (thema)wandelingen in de regio (RLVA), samenwerking rond metaaldetectie (SOLVA).
- De **contacten met het bredere werkveld**: dit zowel binnen als buiten het werkingsgebied, met gelijkaardige organisaties (netwerkoverleg van regionale landschappen, erfgoedcellen, Vlaams depotnetwerk, ...), met andere bestuursniveaus (overleg Klein Netwerk Oost-Vlaanderen, Vlaams depotnetwerk, ...), met private partners voor advies en diensten (bijvoorbeeld conservators), organisaties op gewestelijk niveau (CRKC-PARCUM, ...).

Consultatie en participatie van het netwerk:

- De centrale **werkgroep** (zie verder, F - plan van aanpak en organisatiestructuur), die de dagelijkse werking van de IOED en de opvolging van de doelstellingen behartigt, zal naast de dagdagelijkse contacten op maandelijks basis structureel overleggen.
- De **klankbordgroep** (zie verder, idem) zal op regelmatige basis samenkomen (richtinggevend drie maal per jaar). Deze klankbordgroep zal bestaan uit een grote *pool* aan personen, die op basis van hun specifieke expertise worden uitgenodigd. Aangezien de materie Onroerend Erfgoed een breed domein is waar vele actoren en vele diensten mee in aanraking komen, kan al naargelang het thema de ene maal bijvoorbeeld eerder met cultuurfunctionarissen, de andere maal bijvoorbeeld eerder met omgevingsambtenaren overlegd worden.

Het overleg van de klankbordgroep zal uitgebouwd worden in het **Regionetwerk Zuid-Oost-Vlaanderen (RN)**, een thematisch overlegplatform, waar ambtenaren en mandatarissen van de regio drie maal per jaar elkaar treffen. Naast de reeds bestaande RN Klimaat en Energie, RN Mobiliteit, RN RO (= i.s.m. de lokale atrie departement RO), RN Werk en Economie en RN Wonen, zal een RN Onroerend Erfgoed opgericht worden. Als er thema's zijn vanuit Onroerend Erfgoed die raakvlakken hebben met de andere RN, of veeleer daar van nut zijn, zal onroerend erfgoed materie uiteraard ook daar aan bod kunnen komen. Zo werd reeds in het voorbereidend traject van dit dossier een toelichting gegeven op het RN RO.

De diverse regionetwerken vormen de voedingsbodem voor thema's die binnen de regiowerking op het **overleg van algemeen directeurs** en het **burgemeestersoverleg** voor de ruime regio aan bod komen, alsook voor de **visietafels voor stakeholders** in de regio, het ontmoetingsmoment voor niet-gemeentelijke actoren in de regio.

Zodoende zit **het overleg rond onroerend erfgoed zeer goed verankerd** op diverse niveaus en wordt er optimaal **gestreefd naar een geïntegreerde werking met andere beleidsdomeinen**.

- De IOED zal zich uiteraard ook inschrijven in het **IOED-netwerkoverleg**.
- Behoudens bovenstaand structureel overleg, dat veeleer in de ambtelijke sfeer zit, maar waar uiteraard volgens agenda ook externe experten/verenigingen zullen uitgenodigd worden, zal er ook een jaarlijks structureel **ontmoetingsmoment** georganiseerd worden voor het **vrijwilligersveld, aanvullend op de klankbordgroep**. Naast dit jaarlijks overlegmoment of ontmoetingsmoment kunnen ook **thematische overlegmomenten** georganiseerd worden.
- Naast bovenstaande contacten, die veeleer structureel opgevat zijn, zijn er uiteraard de **dagdagelijkse contacten** met de eigen diensten, gemeentelijke diensten, vrijwilligers, geschiedkundige en heemkundige kringen, externe organisaties, in kader van concrete dossiers. In deze context vermeldde we ook de participatie aan *VakWeRK* en het *Projectbureau Herbestemming Kerken* in geval er concrete dossiers in de regio zijn waarbij de partners betrokken zijn.

E. Ondersteuning vrijwilligers en creatie voor een draagvlak voor onroerend erfgoed

1. Ondersteuning van vrijwilligers

In de Vlaamse Ardennen zijn vrijwilligers actief rond onroerend erfgoed in tal van erfgoedorganisaties. De vrijwilligers van de geschied- en heemkundige kringen nemen vaak onroenderfgoedtaken op zich, zoals bijvoorbeeld de renovatie van kapelletjes of de inventarisatie van graven op kerkhoven.

Deze vrijwilligerswerking vindt momenteel ondersteuning bij VARIANT (deelwerking Erfgoed Vlaamse Ardennen) maar ook bij andere organisaties, zoals SOLVA (als het gaat over opgravingen) of bij Regionaal Landschap (bij landschap gerelateerde zaken).

Naast de ondersteuning van vrijwilligersnetwerken in de bestaande erfgoedorganisaties, spelen deze regionale organisaties ook een rol in het opstarten en begeleiden van nieuwe vrijwilligersgroepen.

VARIANT begeleidt drie werkgroepen die in de kerken van Oudenaarde, Wortegem-Petegem en Kruisem de inventarisatie van het roerend religieus erfgoed op zich nemen. Dit zijn vrijwilligersgroepen die specifiek rond inventarisatie werken en die op termijn mogelijk ook op onroerend erfgoed ingezet kunnen worden. Daarnaast ondersteunt VARIANT ook vrijwilligersteams die werken rond digitalisatie van cultureel erfgoedmateriaal en invoer in de regionale erfgoeddatabase 'Erfgoedbank Vlaamse Ardennen'. Tenslotte zijn er bij VARIANT ook vrijwilligers actief in de algemene werking. Zij nemen taken op zich die gaan van hulp bij activiteiten tot beleidsplanning.

SOLVA begeleidt een eigen vrijwilligersgroep in het archeologisch depot en ondersteunt een netwerk van metaaldetectoren.

Ook het Regionaal Landschap heeft eigen vrijwilligers die op diverse terreinen van de werking ingeschakeld worden bijvoorbeeld als gids, of als lid van het knotteam.

Met de opstart van de IOED Vlaamse Ardennen willen we deze bestaande ondersteuning van vrijwilligers versterken en uitbreiden.

De vrijwilligersgroepen van VARIANT zullen dankzij de IOED-werking ook op onroerend-erfgoedonderwerpen kunnen ingeschakeld worden.

De vrijwilligersgroepen van SOLVA en Regionaal landschap zullen dankzij de IOED-werking verder uitgebouwd kunnen worden.

Via de klankbordgroep en netwerkmomenten van de IOED worden de vrijwilligers betrokken bij het regionale onroenderfgoedbeleid. Daarnaast worden zij ondersteund om te participeren in alle acties die de IOED onderneemt en vormen zij een sterke achterban die met enthousiasme, inzet, terreinkennis een gewaardeerde inbreng kunnen hebben bij de uitvoering van de doelstellingen.

2. Creatie van draagvlak voor onroerend erfgoed

Uit de omgevingsanalyse, de online enquête en de consultatiesessies met de gemeenten blijkt dat er nood is aan een vergroot draagvlak voor onroerend erfgoed.

Strategische doelstelling 5. speelt hierop in door in te zetten op sensibilisering en educatie. De IOED wil werken aan publieksacties. Daarbij is ook aandacht voor specifieke doelgroepen, die anders minder met onroerend erfgoed in aanraking komen. Er wordt ingezet op educatie door in elke gemeente een scholenproject te organiseren waar onroerend erfgoed samen met cultureel erfgoed wordt behandeld.

Daarnaast wil de IOED ook het draagvlak vergroten bij de lokale besturen en bij regionale organisaties, door enerzijds werk te maken van een streekvisie omtrent onroerend erfgoed (zie SD 2.) en door anderzijds werk te maken van een 'onroenderfgoedreflex', zodat onroerend erfgoed meer wordt geïntegreerd in andere beleidsdomeinen, zoals bijvoorbeeld toerisme (zie SD 6.).

Tenslotte werken we samen met de lokale erfgoedverenigingen aan het draagvlak voor onroerend erfgoed en dit door deze verenigingen te ondersteunen via het regionetwerk, kennisdeling, en door voor hen een aanspreekpunt te zijn voor onroenderfgoedvragen.

F. Plan van aanpak en organisatiestructuur

1. Samenwerkingsmodel

Binnen de regio Vlaamse Ardennen zijn verschillende erfgoedspelers actief, elk met hun eigen expertise. Door uit te gaan van een **samenwerkingsmodel** tussen bestaande organisaties en de IOED onder te brengen onder een bestaande structuur - Projectvereniging VARIANT - dient **geen nieuwe rechtspersoonlijkheid** opgericht te worden. Zo kan expertise maximaal ingezet en versnippering vermeden worden. In het werkingsgebied was er immers een **expliciete wens** bij de deelnemende besturen om versnippering tegen te gaan en samenwerking in de regio te bevorderen.

Daarom werd gekozen voor een samenwerkingsmodel tussen Projectvereniging VARIANT, SOLVA en Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen (RLVA).

Er wordt geopteerd om de IOED bij VARIANT onder te brengen zodat de intergemeentelijke werking rond onroerend erfgoed dossiermatig onder dezelfde organisatie valt als de intergemeentelijke werking rond het cultureel en immaterieel erfgoed.

Bovendien is zo duidelijk dat de intergemeentelijke werking rond onroerend erfgoed enerzijds en de intergemeentelijke werking rond cultureel en immaterieel erfgoed anderzijds eenzelfde werkingsgebied hebben: een regio die op diverse vlakken van erfgoed een samenhang heeft zodat afstemming optimaal kan geschieden.

2. Taakverdeling

VARIANT (deelwerking Erfgoed Vlaamse Ardennen) is het algemeen aanspreekpunt en zal voornamelijk werken rond de thema's draagvlak en educatie. RLVA zal voornamelijk rond het thema cultuurhistorisch landschappelijk erfgoed werken. SOLVA zal voornamelijk rond de thema's archeologisch en historisch-bouwkundig erfgoed werken.

Deze verdeling van thema's gebeurt op basis van aanwezige expertise, vanzelfsprekend zonder muren tussen de organisaties op te trekken.

3. Structuur en organisatie

Binnen de IOED, die onder de Projectvereniging VARIANT ressorteert, fungeren de volgende onderdelen:

- **Werkgroep:**

De "werkgroep" wordt belast met de opvolging en de uitvoering van het beleidsplan. In deze werkgroep zetelt telkens een ambtelijke vertegenwoordiger van de drie partners (VARIANT, SOLVA en RLVA). De werkgroep komt op maandelijks basis samen en draagt de dagelijkse werking van de IOED. Elke deelnemer houdt vanuit zijn expertise nauw contact met de bevoegde ambtenaren van de deelnemende gemeenten, experts en andere betrokkenen, via bilateraal overleg. De werkgroep houdt voor de regio de vinger aan de pols wat betreft de verschillende ontwikkelingen en noden in de deelnemende gemeenten.

De werkgroep bewaakt het evenwicht in de werking, zowel het evenwicht tussen het bouwkundig, het landschappelijk en het archeologisch erfgoed, als het evenwicht tussen de verschillende deelnemende gemeenten.

De werkgroep bepaalt of er nood is aan een klankbordgroep en adviseert de stuurgroep.

- **Stuurgroep:**

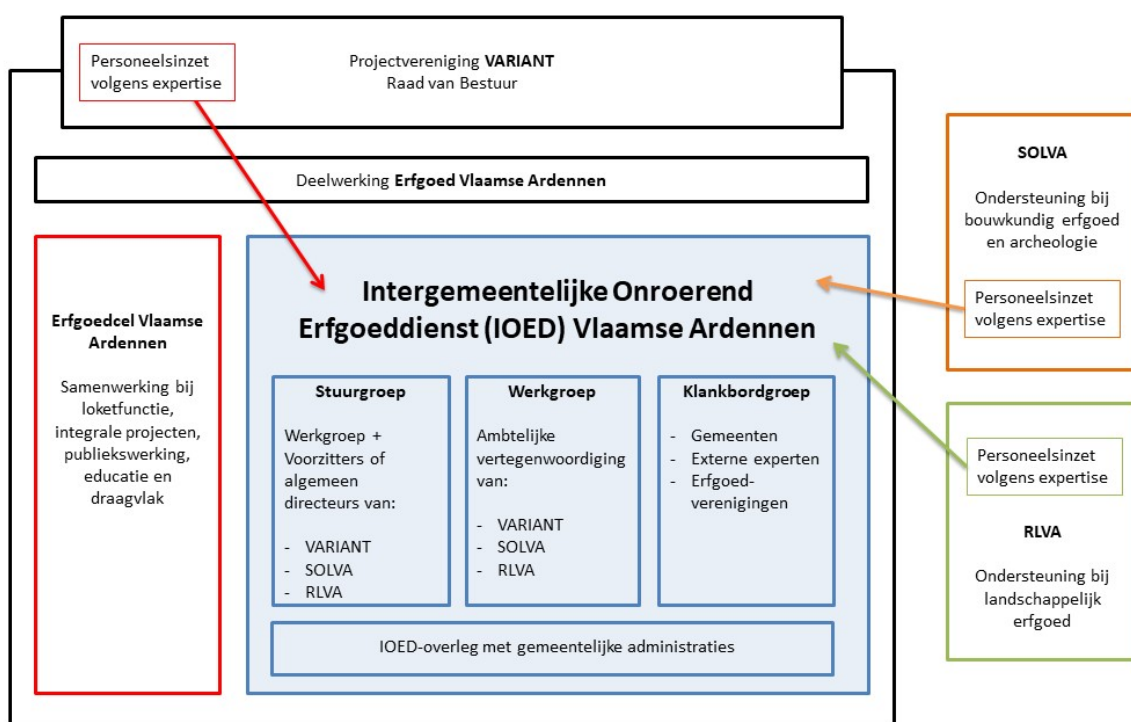
De stuurgroep is samengesteld uit de werkgroep, uitgebreid met de voorzitters of hun gemandateerden van VARIANT, RLVA en SOLVA. Deze zijn gemandateerd vanuit de respectievelijke

raden van bestuur en leggen er verantwoording aan af inzake het beleidsplan, jaaractieplan, begroting en rapportering.

▪ **Klankbordgroep:**

Hierin worden de deelnemende gemeenten, externe experts en andere betrokkenen bij de IOED vertegenwoordigd. De voortgang van het beleidsplan, de doelstellingen en acties van de IOED worden hierin voorgesteld, afgetoetst en opgevolgd. Deze klankbordgroep wordt minimaal één maal per jaar door de stuurgroep voorbereid en georganiseerd.

4. Organogram

5. Financiering

Uitgaande van gecontinueerd beleid wordt verwacht dat de IOED Vlaamse Ardennen in de beleidsperiode 2021-2026 jaarlijks ongeveer € 90.000 subsidies van de Vlaamse Overheid zal kunnen ontvangen.

Voor de werking van IOED Vlaamse Ardennen wordt geen bijdrage aan de gemeenten gevraagd. Iedere deelnemende gemeente kan kosteloos beroep doen op de aangeboden generieke diensten van de IOED, die via de subsidies en via eigen inbreng vanuit bestaande werking van het samenwerkingsmodel zullen gedragen worden.

Naast de generieke diensten zullen er diensten op maat aangeboden worden, waar elke deelnemende gemeente vrijblijvend beroep op kan doen tegen kostprijs. Voor specifieke opdrachten zal een raming worden opgesteld.

6. Samenwerking in Zuid-Oost-Vlaanderen

Ter kennisgeving melden we dat parallel met de oprichting van de IOED Vlaamse Ardennen ook een IOED Denderland zal worden opgericht, die geënt is op het werkingsgebied van de Projectvereniging Erfgoed Denderland (gelijkaardige structuur als VARIANT). In deze IOED is Erfgoed Denderland de

indiener van de erkenningsaanvraag en zijn opnieuw SOLVA en RLVA de partners. Door ook hier met dezelfde (zuster)organisaties te werken, wordt versnippering van samenwerkingsverbanden tegengegaan.

De intensieve samenwerking tussen twee parallelle IOED's geeft bovendien een extra efficiëntiewinst.

7. Verdere timing en duur

In geval van erkenning van de IOED Vlaamse Ardennen zal tegen 1 juli 2020 een subsidieaanvraag worden voorbereid. Tot 31 december 2020 zal de werking een voorbereidend traject beslaan (opstarten vacatures, communicatie omtrent de IOED, ...). Onder voorwaarde van subsidiëring kan de werking in de volle breedte ontplooid worden vanaf 1 januari 2021 en zal deze doorlopen tot 31 december 2026.

4. Bibliografie

AMEELS V., 2006. Onderzoek naar het middeleeuwse kasteel van Pamele/Oudenaarde (O. VI.), *Archaeologia Mediaevalis Kroniek* 29,1-2.

AMEELS V., BASTIAENS J., BATS M., CROMBÉ P., DEFORCE K., HANECA K., PARENT J.-P. & VAN STRYDONCK M., 2003. Recent Steentijdonderzoek in de regio Oudenaarde (Oost-Vlaanderen, België), *Notae Praehistoricae* 23, 61-65.

BERINGS G., 1978. Landschap, geschiedenis en archeologie in het Oudenaardse, Oudenaarde.

BERINGS G., 1986. Les patronages de saints dans la vallée de l' Escaut. Esquisse d'une méthode de recherche sur la christianisation, *Revue du Nord* 68, 269, 433-444.

BOURGEOIS G., 2011. Een toekomst voor de Vlaamse Parochiekerk.

BOURGEOIS G., 2011. Omzendbrief 30 september 2011.

Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur: Deel 15n3. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Oudenaarde, Kanton Ronse, Turnhout, 1998, 598.

BOGAERT C., LANCLUS K., TACK A., VERBEECK H., 1996. Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. inventaris van het cultuurbezit in België, *Architectuur* 15n1. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Oudenaarde. Stad Oudenaarde met fusiegemeenten, Turnhout, 621.

BRAECKMAN K., CROMBE Ph., PARENT J.P., 1991. *Een midden-neolitische site te Petegem, "Bouvelobos" (Wortegem-Petegem; Oost-Vlaanderen)*, VOB-INFO, 41.

CALLEBAUT D., DE DECKER S., BERCKERS M., CLAES B. DE MEULEMEESTER J., 2010. Onderzoeksbalans, 6.2.3.5 Aarden versterkingen; onderzoeksbalans.onroerendergoed.be

CALLEBAUT D., DE GROOTE K., AMEELS V., 2012. Het ontstaan van de stad: een moeizaam verhaal, in: TRIO P., CASTELAIN R., VAN KERKHOVEN G., DE SMET M. (EDS.). *Tijd voor Oudenaarde, Oudenaarde: Stadsbestuur Oudenaarde*, 17-32.

CALLEBAUT D. & BUYLE M., 1992. De Sint-Laurentiuskerk van Ename (stad Oudenaarde, prov. Oost-Vlaanderen) een vroeg-11de-eeuws symbool van de *stabilitas regni et fidelitas imperatoris*, *Archeologie in Vlaanderen* 2, 435-470.

CALLEBAUT D., 1985. *De casa regalis van Petegem: architectuur onder verre invloed?*, VOB-INFO 18-19, 16-20.

CALLEBAUT D., MILIS L., DEVOS P., VAN DER MEIREN J.P., 1988. *Ename - Oudenaarde - Mullem. Archeologisch-historische route*, Brussel

CAMBIER A., 1989. *Rothnacum sacrum. Het Negende Eeuwfeest van de Inwijding der Sint-Hermeskrypte onder de St.-Pieters- en Hermeskollegiaal te Ronse 1089-1989*, Ronse.

CASTELAIN R., 2012. De symbiose tussen de middeleeuwse stad en haar platteland, in: Trio P., Castelain R., Van Kerkhoven G., De Smet M. (eds.), *Tijd voor Oudenaarde*, Oudenaarde: Stadsbestuur Oudenaarde, 43-54.

CHERRETTE M., 1988. Institutionele evolutie van het Land van Aalst. Deel I : Middeleeuwen, *Het Land van Aalst* XL, 255-268.

COCK M. & VAN BOCKSTAELE G., 2008. Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565), *Het Land van Aalst* 60, 4, 67-95.

COCK M., 2015. Sint-Bartholomeusreliëken van Lipari (Italië) tot in Geraardsbergen, *Het Land van Aalst* 67, 2, 93-132.

CROMBÉ PH., VAN DER HAEGEN G., 1994. Het Midden-Paleolithicum in noordwestelijk België, *Archeologische Inventaris Vlaanderen Buitengewone Reeks 3*, Gent: Arch.I.V.

CROMBÉ PH., 1999. *Vers une nouvelle chronologie absolue pour le Mésolithique en Belgique, L'Europe des derniers chasseurs*, 5e Colloque international U.I.S.P.P. (Grenoble), 18-23 septembre 1995, 189-199.

CROMBÉ PH., VAN STRYDONCK M., BOUDIN M., 2009. Towards a Refinement of the Absolute (Typo)Chronology for the Early Mesolithic in the Coversand Area of Northern Belgium and The Southern Netherlands, in: Crombé Ph., Van Strydonck M., Sergant J., Boudin M., & Bats M. (eds.), Proceedings of the international congress "Chronology and Evolution in the Mesolithic of North-West Europe", Brussels, May 30 till June 1 2007, Newcastle-upon-Tyne, 95-112.

CROMBÉ P., CRUZ F., DE GRAEVE A., DE GRAVE J., DE MAEYER W., HALBRUCKER E., TEETAERT D., VANDENBERGHE D., VANDENDRIESSCHE H., 2018. OPTICALLY Stimulated Luminescence Dating of an Aeolian Dune, Occupied During the Final Palaeolithic and Neolithic, Along the Upper Scheldt Valley at Oudenaarde 'Markt' (prov. of East Flanders, BE), *Notae Praehistoricae* 38, 49-70.

CROMBÉ P., SERGANT J., VERBRUGGE A., DE GRAEVE A., CHERRETTÉ B., MIKKELSEN J., CNUUDE V., DE KOCK T., HUISMAN H., VAN OS B., VAN STRYDONCK M., BOUDIN M., 2014. A Sealed Flint Knapping Site from the Younger Dryas in the Scheldt Valley (Belgium): Bridging the Gap in Human Occupation at the Pleistocene-Holocene Transition in W Europe, *Journal of Archaeological Science* 50, 420-439.

Decreet betreffende de materiële organisatie van de erkende erediensten van 07/05/2004, gewijzigd op 27 juni 2012.

DE BROUWER J., 1961. *Bijdrage tot de geschiedenis van het godsdienstig leven en de kerkelijke instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1671*, Gent.

DE CEUNYNCK R., VAN DER PLAETSEN P., VANMOERKERKE J., VAN STRYDONCK M., VERBRUGGEN C., 1985. Neolithicum - Bronstijdvondsten aan de Donk te Oudenaarde, *Archaeologia Belgica* 1, 67-79.

DE COCK S., ROGGE M., VELGHE M., 1985. Michelbeke-Brakel (O.VI.): Romeinse villa, *Archeologie* 2, 111.

DE GRAEVE A. (met bijdragen van D. Teetaert, H. Vandendriessche, W. Vandermeer & S. Windey), in voorbereiding. *Ronse - Pont West: 4000 jaar wonen in een dynamisch landschap*, SOLVA Archeologie Rapport 157.

DE GROOTE K., ERVYNCK A., LENTACKER A., SCHYNKEL E., 2013. Het laat-middeleeuwse kasteel van Aalter-Woestijne (O.-VI.), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 36.

DE JONGHE J., Vic.Gen., s.d. Over de conceptnota van minister Bourgeois, ongepubliceerd.

DE KEGEL A., DEMEY A., DEVOS P., PIETERAERENS M., ROBIJNS L., 1991. *Beschermde monumenten stads- en dorpsgezichten en landschappen in Oost- Vlaanderen. Arrondissementen Aalst en Oudenaarde*, Gent.

- DE MAEYER W., Taelman E., Chérretté B., 2018. *Wortegem - Diepestraat, Archeologisch onderzoek*, SOLVA Archeologie Rapport 129, Vlierzele (beschikbaar op www.so-lva.be).
- DE MULDER G., Deschieter J., 2006. Oude horizonten, nieuwe perspectieven...: het archeologisch onderzoek in de vicus Velzeke in 2005, *Romeinendag 2005*, 21-26.
- DE MULDER G., Deschieter J., 1999. De steurtocht naar het middeleeuwse Velzeke, een vervolgverhaal. Resultaten in 1997-1998, *Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Handelingen IX*, 205-212.
- DE MULDER, G. & ROGGE, M., Op zoek naar het middeleeuwse Velzeke. De opgravingen op de site van de Sint-Martinuskerk. Resultaten 1995-1996, in *Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Handelingen VIII*, 1997, pp. 229-242.
- DE MULDER G., 2011. *Funeraire rituelen in het Scheldebekken tijdens de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd. De grafvelden in hun maatschappelijke en sociale context*, Gent (Phd. Dissertatie).
- DE REU J., Bourgeois J., 2013. Bronze Age barrow research in Sandy Flanders (NW Belgium), an overview, in: Fontijn D., Louwen A.J., Van Der Vaart S., Wentink K., (ed.), *Beyond Barrows. Current Research on the structuration and perception of the Prehistoric Landscape through monuments*, Leiden; Sidestone Press, 155-194.
- DE RO J., Surdiacourt D., Van Trimpont M., Coppens J., Beeckmans L., De Brouwer N., Van Liefferinge N., Welleman G., 2009. *De Muur rond Geraardsbergen. Van gesloten naar open stad*, Geraardsbergen.
- DE SMET L., 1977. Enkele geologische beschouwingen - Het gebruik van de Vlaamse zandsteen, *Bijdrage tot de geschiedenis van de gemeente Balegem. Vanaf de Brabantse Omwenteling tot 1900, Balegem*, 158-168.
- DE WOLF K., 2008. Romaanse bouwkunst in het Land van Aalst, *Het Land van Aalst LX/2*, 73-144.
- DE WOLF K., 1992. Ename. Het wonder van St-Laurentius. De pre-Romaanse kerk met keizerlijke loge, in *De Beiaard*, 12-09-1992, p. 4.
- DEVOS E., Meirsschaut J. 1997. *Ronse*, Kruishoutem.
- DEVOS E., 2002. *Ronse in de Vlaamse Ardennen*, Leuven.
- DEVOS E., 2008. De stedelijke ontwikkeling van Ronse tot circa 1800, met enkele latere uitlopers, *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde 57*, 189-264.
- DOPERE F., Ubregts W., 1991. *De donjon in Vlaanderen*, Leuven.
- DULLAERT N., 2018. *Aandachtspunten bij het ontwijden van kerken en de herbestemming ervan*, Masterproef Notariaat Universiteit Gent.
- FOURNY M., 1985. Nouvelle contribution à l'étude de la nécropole de la civilisation de Hilversum/Drakenstein (âge du bronze ancien/moyen). Examen des anciennes collections du Musée du Centenaire à Mons, *Vie Archéologique 19*, 41-68.
- GULJNCK M., 1949. Oude natuurlijke bouwmaterialen in Laag- en Midden-België, *Technisch-Wetenschappelijk Tijdschrift 18/2*, 25-32.
- GYSELING M., 1960. *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland*, Brussel.

- GYSELING M., 1978. Inleiding tot de toponymie, vooral van Oost-Vlaanderen, *Naamkunde* 10, 1-24.
- HAEMERS J., VAN ASSCHE E., 2012. De woelige politieke geschiedenis bij de overgang van de middeleeuwen naar de Nieuwe Tijd, in: Trio P., Castelain R., Van Kerkhoven G., De Smet M. (eds.). *Tijd voor Oudenaarde*, Oudenaarde: Stadsbestuur Oudenaarde, 55-64.
- HAZEN P. L. M., 2018. Prehistorische sporen op een plateau langs de Schelde Een archeologische opgraving aan de Heurnestraat te Eine (gemeente Oudenaarde), *ADC Rapport* 4764.
- DE GROOTE K., ANNAERT R., DEWILDE M., VYNCKIER G., 2018. Project historische dorpskernen. Kader en methode voor de inventarisatie van de historische dorpskernen in functie van de afbakening van archeologische zones, *Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed* 94, 8.
- LACHAERT P.J., 2008. *Oudenaarde 1708, Een stad, een koning, een veldheer*, Leuven.
- LAMARCO, D., 1992. *Enig in Vlaanderen: Karolingische kerk te Velzeke*, in De Beiaard, 04-04-1992, p. 18.
- LEURS C., 1922. *Les origines du style gothique en Brabant. 1/2. L'architecture romane dans L'ancien duché*, Brussel.
- LOMBAERT L., NOENS G., AMEELS V., 2007. Een mesolithische vindplaats te Oudenaarde-Donk: een ruimtelijke, typologische en technologische analyse, *Notae Praehistoricae* 27, 89-99.
- MARECHAL R., 1992. De geologische structuur, *Geografie van België*, Brussel, 37-86.
- MEIJNS B., 2000. *Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, Leuven.
- MILIS L., 1974. Ename duizend jaar, in: *Uit het rijke verleden van Ename 974-1974*, Oudenaarde-Ename, 7-25.
- MILIS L., CALLEBAUT D., 1988. Ename: burcht en "pre-stedelijke" nederzetting, in Ontstaan en vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden in de Zuidelijke Nederlanden. Een archeologisch en historisch probleem, Handelingen 14de Internationaal Colloquium Spa 1988, *Gemeentekrediet Historische Uitgaven* 80/ 83, 459-497.
- MUREZ J., 1957. Maarke-Kerleem en de St-Vincentiuskapel, *Toerisme in Oost-Vlaanderen* 6/ 3, 57-58.
- N.N., Beschermde gebouwen, landschappen, monumenten, stads- en dorpsgezichten, *Cultureel Jaarboek van de provincie Oost- Vlaanderen, 1975-1994*, passim.
- PARENT J.P., VAN LIEFFERINGE N., DE BROUWER N., BEECKMANS L., 2011. Een midden neolitische heuvelsite op de Patersberg te Kwaremont (Kluisbergen O.VI.), *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* XV, 191-221.
- PATTYN B., d'HOINE P., 2014. *Herdenken en vooruitgaan*, Lessen voor de eenentwintigste eeuw XXI, Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- PEDE R., CLEMENT C., DE CLEER S., GUILLAUME V., CHERRETTÉ B., 2015. *Ronse De Stadstuin. Archeologisch onderzoek*, SOLVA Archeologie-Rapport 20, Erpe-Mere (beschikbaar op www.solva.be).
- PEDE R., CLEMENT C., CHERRETTÉ B., 2013. Romeins te Ronse: een nederzetting en een bijhorende begraafplaats in de Stadstuin, *Signa* 2, 121-131.

- PEDE R., DE GRAEVE, A., CHERRETTÉ B., 2016. Een funeraire erfenis uit de bronstijd. Recent archeologisch onderzoek te Ronse, *Annalen van de geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde LXV*, 109-155.
- PEDE R., KLINKENBORG S., JACOBS J., CHERRETTÉ B., 2014. Op het Romeinse platteland: een gehucht te Leeuwergem (Zottegem, O.-VI.), *Signa* 3, 141-144.
- Richtlijnen van de Vlaamse bisschoppen voor het gebruik van parochiekerken van 8 november 2012.
- ROGGE M., BRAECKMAN K., DE MULDER G., 1996. Het Provinciaal archeologisch museum van Zuid-Oost-Vlaanderen, Site Velzeke.
- ROGGE M., DE MULDER G., 1995. Een status quaestionis van het onderzoek in Zuid-Oost-Vlaanderen, *Romeinendag* 1995, 9-12.
- RONSIJN W., 2012. Een Sociale, Economische En Politieke Geschiedenis Tijdens De Negentiende En Twintigste Eeuw., in: Trio P., Castelain R., Van Kerkhoven G., De Smet M. (ed.), *Tijd Voor Oudenaarde*, 107–125. Oudenaarde: MOU Museum.
- ROOSENS H., 1956. Beerlegem, merovingisch grafveld, *l'Antiquité Classique* 25, 129-130.
- ROOSENS H., VAN DOORSELAER A., 1966. Enkele merkwaardige graven uit de Merovingische begraafplaats van Beerlegem, *Helinium (= Archaeologia Belgica, 91)* 6, 26-45.
- ROOSENS H., GYSELINCK J., 1975. *Archaeologica Belgica. Een Merovingisch grafveld te Beerlegem*, Brussel.
- SERGANT J., VANDENDRIESSCHE H., NOENS G., CRUZ F., ALLEMEERSCH L., ALUWÉ K., JACOBS J., *ET AL.*, 2016. Opgraving Van Een Mesolithische Wetlandsite Te Kerkhove 'Stuw' (Avelgem, West-Vlaanderen) : Eerste Resultaten, *Notae Praehistoricae* 36, 47–57.
- SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPENS M., HERMY M., DE BLUST G., 2002. *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen*, Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten, onuitgegeven rapport.
- TAELMAN E., DU RANG E., CHERRETTÉ B., 2015. *Sint-Martens-Lierde Kartuizerstraat. Archeologisch onderzoek*, SOLVA Archeologie-rapport 35 (beschikbaar op www.so-lva.be).
- TAELMAN E., DU RANG E., DE MAEYER W., VAN CAUWENBERGHE S., CHERRETTÉ B. in voorbereiding. *Grotenberge Leenstraat. Archeologisch onderzoek*, SOLVA Archeologie-rapport.
- THOEN E., 2007. *Het landschap in de Middeleeuwen en de moderne tijden. In: Prevenier W, Thoen E, Van Eenoo R, editors. Geschiedenis van Deinze, deel 3 : het platteland en de dorpen in Deinze. Deinze, België: Stad Deinze; 2007. p. 59–82.*
- VAN BOCKSTAELE G., 1994. De keure van Geraardsbergen (1067-1070), *Het Land van Aalst XLVI*, 3-26.
- VAN BOCKSTAELE G., 1981. *De St-Adriaansabdij 900 jaar te Geraardsbergen. 1250 jaar in het Land van Aalst, Bijdrage tot de Geschiedenis van het Benedictijns Monachisme in Vlaanderen*, Geraardsbergen.
- VAN BOCKSTAELE G., 2002. *Het culturele elfgoed van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen 1096-2002*, Geraardsbergen.

- VAN CAUWENBERGHE K., 2004. *Historisch-morfologisch onderzoek van Oudenaarde*, scriptie ingediend tot het behalen van de academische graad van burgerlijk ingenieur-architect (promotor: Prof. Dr. F. Strauven), Universiteit Gent.
- VAN DE PERRE D., 2011. De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500: een vergelijkende studie, *Het Land van Aalst* 63/1, 39-80.
- VAN DE PERRE D., 2015. De relatie tussen de parochiekerken Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas te Geraardsbergen, *Het Land van Aalst* 67, 4, 245-282.
- VAN DE PERRE D., in voorbereiding. Het nieuwe parochielandschap in het bisdom Gent. Een geruisloze revolutie, maar niet zonder ingrijpende erfgoedconsequenties, publicatie voorzien in Doorbraak.
- VAN DE VINER M., 1950. De steengroeven van Balegem, *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring* 2, 57-71.
- VAN DE WALLE A.LJ., 1959. *Het bouwbedrijf in de Lage Landen tijdens de Middeleeuwen*, Antwerpen.
- VAN DER GUCHT K., 1979. *De Merovingische begraafplaatsen in Oost- en West-Vlaanderen*, Gent: Universiteit Gent.
- VAN DER GUCHT K., 1983. De Merovingische periode in Oost-Vlaanderen, *Verbond voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in oost-Vlaanderen* 8-9, 16-20.
- VAN DER PLAETSEN P., PARENT J.-P., VANMOERKERKE J., 1985a. Oudenaarde-Donk (O-VI), *Archeologie* 1, 11-13.
- VAN DER PLAETSEN P., VANMOERKERKE J., PARENT J.-P., 1985b. Mesolithische en neolithische vondsten aan de Donk te Oudenaarde, *Notae Praehistoricae* 5, 143-146.
- VAN DER PLAETSEN P., VANMOERKERKE J., PARENT J.-P., 1986. Mesolithische en neolithische sites aan de "Donk" te Oudenaarde, *Archaeologia Belgica* 1, 15-18.
- VAN DURME L., 1971. Een Merovingische begraafplaats te Zottegem-Velzeke. *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring*. anoniem. Zottegem, Zottegemse Culturele Kring. 18: 67-85.
- VAN ISTERDAEL, H., 1994. Inleiding, *Archief van het Land van Aalst 1342-1796 (1814)*, *Rijksarchief te Beveren. Inventarissen* 11,1, 17-168.
- VAN LIEFFERINGE N., 2007. Jager-verzamelaars op de Grote Buizemont te Geraardsbergen, *Archeologische Kroniek van Zuid-Oost-Vlaanderen, Handelingen* 13, 5-18.
- VAN LOOY L., Mgr, s.d. De 'nieuwe' parochie: impulsvergadering voor parochieploegen, kerkfabrieken en dekenale conferenties, ongepubliceerd.
- VAN MOERKERKE J., BEECKMANS L., 1984. Een site uit het Midden- Neolithicum te Schorisse (Maarkedal-Oost-Vlaanderen). *VOBOV- INFO* 13, 1-32.
- VAN PUYENBROECK P., 2011. Naar een gezamenlijke aanpak rond de toekomst van parochies en parochiekerken in het bisdom Gent, ongepubliceerd.
- VAN TWEMBEKE J., 1959. De kerkelijke organisatie in het Land van Aalst, *Het Land van Aalst* XI, 5, 238-244.
- VAN TWEMBEKE J., s.d. *Lijst der heerlijkheden van het Land van Aalst*, Gent.

VANBOCKSTAELE G., 1996. *De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen. Stichtingsproblematiek (11de eeuw). Abt Ruffault en zijn statuten (16e eeuw). De pelgrimstekens van de H. Adriaan (15e-16e eeuw)*, Geraardsbergen.

VANDE WINKEL G (ED.), COCK M., MERTENS W., ROBIJNS L., VAN BOCKSTAELE G., VAN DE PERRE D., VERNAEVE W., 2008. Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565) (Brussel KB; Madrid BN), *Geschiedkundig Tijdschrift Het Land van Aalst* LX-4.

VANMAERCKE-GOTTIGNY M.-C., 2005. *Levend landschap in de Vlaamse Ardennen. Het landschap dynalisch bekeken, verteld en bewandeld*, Oudenaarde.

VERBRUGGE A., VANDENDRIESSCHE H., DE GRAEVE A., GUILLAUME V., PEDE R., DE MAEYER W., CHERRETTÉ B., in voorbereiding. *Ruïen – Rosalinde (gem. Kluisbergen) Archeologisch onderzoek*, SOLVA Archeologierapport.

VERBRUGGE A., DE GRAEVE A., MONSIEUR P., CHERRETTÉ B., 2012. Romeinse crematiegraven uit het gebied tussen Schelde en Dender doorgelicht: enkele voorbeelden uit rurale contexten te Sint-Maria-Lierde (gem. Lierde) en Erembodegem (gem. Aalst), *Signa* 1, 153-163.

VERBRUGGE A., VANDENDRIESSCHE H., PEDE R., DE CLERCQ W., BOUDIN M., CHERRETTÉ B., 2017. De Romeinse bewoning op de site Ruïen – Rosalinde (gem. Kluisbergen, Oost-Vlaanderen): evolutie vanaf de late ijzertijd tot het midden van de 3de eeuw, *Signa* 6, 135-146.

VERHULST A., 1995. *Landschap en Landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Brussel: Gemeentekrediet.

VERHULST A., 1965. *Het landschap in Vlaanderen*, Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.

VERHULST A., 1980. De evolutie van het landelijk landschap in Binnen-Vlaanderen tussen de 9e en de 13e eeuw, *Heemkring Scheldeveld Jaarboek* IX, 53-70.

Verklaring Belgische bisschoppen 'Het kerkgebouw. Betekenis en toekomst', 27 juni 2019.

VERMEULEN F., ROGGE M., VAN DURME L., 1993. *Terug naar de bron. Kruishoutem archeologisch doorgelicht*, Gent: Archeologische inventaris Vlaanderen.

Internetbronnen:

BOGAERT C., LANCLUS K., 1998. *Ronse* (online) <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14132>.

DE GROOTE K., 2015a. Historische stadskern van Oudenaarde, (online) <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140026>.

DE GROOTE K., 2015b. Historische stadskern van Ronse (online) <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300596>.

D'HUYVETTER C., DE LONGIE B., EEMAN M., 1978. *Geraardsbergen* (online) <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/13428>.

LANCLUS K., TACK A., VERBEECK M., 1998. *Hof ter Beke* (online) <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28345>.

MEYLEMANS E., 2016. *Meerperiode sitecomplex in alluviale context in de Scheldevallei* (online) <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303023>.

5. Bijlagen

- *Bijlage 1: Resultaat Consultatiesessies*
- *Bijlage 2: Kopie van de statuten van intergemeentelijk samenwerkingsverband VARIANT*
- *Bijlage 3: Toetredingsbesluit Brakel*
- *Bijlage 4: Toetredingsbesluit Geraardsbergen*
- *Bijlage 5: Toetredingsbesluit Herzele*
- *Bijlage 6: Toetredingsbesluit Horebeke*
- *Bijlage 7: Toetredingsbesluit Kluisbergen*
- *Bijlage 8: Toetredingsbesluit Kruisem*
- *Bijlage 9: Toetredingsbesluit Lierde*
- *Bijlage 10: Toetredingsbesluit Maarkedal*
- *Bijlage 11: Toetredingsbesluit Oudenaarde*
- *Bijlage 12: Toetredingsbesluit Ronse*
- *Bijlage 13: Toetredingsbesluit Wortegem-Petegem*
- *Bijlage 14: Toetredingsbesluit Zottegem*
- *Bijlage 15: Toetredingsbesluit Zwalm*
- *Bijlage 16: Lijst personeelsleden en hun deskundigheid in het onroerenderfgoedveld.*